

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA
BİR DÖNEMİN SONU : 1946

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

NİL TÜRKER

ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ
YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Toktamış ATEŞ

İSTANBUL-1991

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM : TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNİN BAŞLAMASI VE GELİŞİMİ	2
A. Osmanlı Devleti'nde Demokratikleşme Hareketleri.....	2
B. TBMM'nin Açılışı ve Cumhuriyetin İlanı	10
C. 1923-1946 Yılları Arasında Kurulan Siyasal Partiler	13
II. BÖLÜM : CUMHURİYET DÖNEMİ DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE 1946 YILININ SİYASAL DEĞİŞİMLERİ	20
A. DP'nin Kuruluşu	20
B. 1946 Yılında Kurulan Diğer Siyasal Partiler	49
C. 1946 Yılı Genel Seçimleri	54
III. BÖLÜM : 1946 YILINDAKİ ÖNEMLİ DEĞİŞİMLER	75
A. Siyasal Değişimler	75
B. Sosyo-kültürel Değişimler	77
C. Ekonomik Değişimler	92
D. Diğer Değişimler	102
SONUÇ	107
EKLER	111
Metin İçinde Geçen Kısaltmalar	139
KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA	140

ÖNSÖZ

Bir Yüksek Lisans tezi olarak sunulan bu çalışmada Türkiye'nin 1946 yılı ve bu yıl içerisindeki değişimler ele alınmaktadır. 1946 yılı olaylarının Türk siyasal yaşamındaki yeri ve önemi üzerinde durulmakta ; tezin başlığından da anlaşılacağı üzere 1946 yılının özellikle ve öncelikle siyasal boyutu irdelenmektedir.

Türk siyasal yaşamında bir dönüm noktası olarak kabul edilen 1946 yılının sancılarının ardında demokrasi arayışı yatmaktadır. Çıkış yolu olarak görülen tek parti yönetimine son verme mücadelesi, gerçekte demokrasiyi yerleştirme mücadelesiydi.

1946 yılı, çok partili rejime geçiş -ya da demokrasinin kurulması- sürecine tanık olmuştu. Biz bu çalışma ile yakın tarihimizin üzerinde belki de en çok tartışılan bir dönemin perdesini aralayacak, objektif bir bakış açısıyla olayların daha çok siyasal boyutu üzerinde duracağız.

Çalışmalarım boyunca beni teşvik eden, yol gösteren ve tezimi yöneten hocam Prof.Dr. Toktamış Ateş'e en içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Çalışmamı siyaset biliminde yapmamı öneren ve bu konuda yardımcı olan danışmanım Prof.Dr. Naci Kepkep'e ; tez aşaması öncesinde bana metodlu çalışma sistemini ve çalışma zevkini aşıl原因an hocalarım Ord.Prof.Dr. Reşat Kaynar ile

Dr. Rifat Uçarol'a da teşekkür borçlu olduğumu ifade etmeliyim.

Yıldız Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde görevli Araştırma Görevlisi arkadaşlarımdan her zaman yakın ilgi gördüm, güleryüzle karşılandım; kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Son olarak, çalışmalarımın başından bu yana büyük bir sabırla bana destek olan eşim Oğuz Tekin'e candan teşekkür ederim.

Nil TÜRKER

İstanbul 1991

GİRİŞ

Tanzimatla başlayan demokratikleşme süreci asıl kimliğine 1946 yılında kavuşmaya başlamıştır. Dünya siyasi tarihinde önemli bir yeri olan Türk Devrimi, 1923 'te, ümmetçi bir imparatorluktan halk egemenliğine dayalı milli bir devlete geçiş süreci içinde oluşmaya başlamış, ancak olgunluğa erişinceye kadarki dönem zarfında bu çağdaş devrimi demokrasi rayına oturtabilmek için halk egemenliğini tek parti rejimine dayamak zorunda kalmıştı. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tek parti yönetimi dünyadaki diğer örnekleri gibi totaliter bir karaktere sahip olmaktan uzaktır. Çünkü , bu idare biçiminde terör yoktu ; basına, sınırlı da olsa, belli bir özgürlük tanınıyordu ; amaç kişiyi susturmak ve köreltmek değil, aksine ona çağdaşlaşma yolunu açmaktı¹.

1946 yılı Türkiye'de siyasal, sosyal ve ekonomik alanda liberal adımların atılmaya başladığı bir yıldır; çağdaşlaşma ve demokratikleşme çabalarının ulaştığı en iyi ölçüdür. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren çok partili rejim denemelerinin kötü kaderi DP'nin kuruluşu ile son bulmuştur. Ülkemizde demokrasinin yerleşmesi ve çokseslilik DP'nin kuruluşu ile ümitli bir gelişim kaydetmiştir. Çünkü, 1946 yılından itibaren Türk siyasal yaşamında bir daha tek parti yönetiminin sözü edilmemiştir.

¹ Karpat, s.124

I. BÖLÜM : TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNİN BAŞLAMASI VE GELİŞİMİ

A. Osmanlı Devletinde Demokratikleşme Hareketleri

13. yüzyılın sonlarında Batı Anadolu'da bir uç beyliği olarak ortaya çıkan Osmanogulları, birbirleriyle koordinasyonlarını gayet iyi sağlamış olan askeri, idari ve siyasi kurumları sayesinde bir süre sonra küçük bir devlet statüsünden büyük bir imparatorluk düzeyine ulaşmıştır². İmparatorluğun yükselme dönemine rastlayan 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da coğrafi keşifler, rönesans ve reform hem siyasal, hem kültürel, hem de yapısal açıdan etkisini göstermiş ve sonuçta rönesansın getirdiği hümanist düşünce, reformu körüklemiş ; bunu izleyen düşünce akımları 1789 Fransız devrimiyle beraber ulusçuluk düşüncesini ortaya çıkarmıştır³. İşte bütün bunlar Batı toplumlarının siyasal ve kültürel yapılarının değişiminde önemli rol oynamıştır. Coğrafi keşiflerle beraber ortaya çıkan sömürgecilik hareketi, sanayi devrimi ve yaygınlaşan kapitalist sistem de Avrupa'daki ekonomik çehreyi değiştirmiştir. Sömürgeciliğin doğuşu, kapitalist sistemin yaygınlaşması ve sanayi devrimi birbirlerine paralellik yaratarak emperyalist güçlerin

2 Karpaz, s.9.

3 Tanilli, s.83.

büyük sömürge imparatorlukları kurmasına bir neden oluşturmıştır.

Osmanlı imparatorluğu batıdaki bu siyasal ve kültürel değişime önceleri, yükselme döneminin verdiği vakurluktan dolayı kapılarını kapatmıştır. Bununla beraber daha 16. yüzyılın sonlarında klâsik Osmanlı düzeninde bir gerileme ve giderek bir çözülme başlamıştır. Bunun giderilmesi için 17. yüzyılın ilk yarısından Tanzimat dönemine kadar süren ıslahat hareketleri yapılmıştır⁴. Yapılan ıslahatlar Lale Devrinde (1703-1730) biraz daha gelişmiş, bunu izleyen III. Selim ve II. Mahmut döneminde daha da geniş çevrelere yayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ıslahat hareketleri genel anlamda bazı ıslahatları içermektedir. Örneğin, yeni birşeyler yaparken eskiyi de yaşatma ikilemi toplumsal kurumların karışık olmasına yol açmıştır⁵. Tanzimat dönemine kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenilik hareketleri her kuruma bir anda girmemiş, tek tek kendini göstermiştir. Dolayısıyla devlet kurumlarının bazı bölümlerinde ıslahat yapılmıştır⁶.

Sözcük anlamı "nizam vermek" olan tanzim'in çoğul şekli tanzimat, dönem olarak 3 Kasım 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın Tanzimat-ı Hayriyye Fermanının ilanı ile başlar. Tanzimat fermanını dinleyenler arasında padişah, sadrazam, bakanlar, askeri ve sivil tüm memurlar, ulema sınıfı, gayri

4 Eren, İA 11, s.710

5 Tunaya, CDTA 1, s.238

6 Karal, Osmanlı Tarihi, V, s. 192

müslim cemaatin dini liderleri ve esnaf teşkilatı temsilcileri vardı⁷.

Tanzimat Fermanını, içerdigi düşünceler açısından beş bölüme ayırabiliriz⁸:

Birinci bölümde ; Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme ve yükselme nedeni olarak Kur'an hükümlerine ve şariat kanunlarına bağlılık gösterilmektedir.

İkinci bölümde ; gerileme ve zayıflamanın nedeni olarak Kur'an hükümlerine ve şariata gereken bağlılığın gösterilmemesi anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde ; imparatorluğun eski gücüne kavuşması için "Allah'ın inayeti ve Peygamberin yardımıyla yeni kanunların konulması gerektiğine" işaret edilmektedir.

Dördüncü bölümde ; yeni kanunların dayandırılacağı genel prensipler gösterilmektedir : a) Müslüman ve hıristiyan bütün teb'anın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması, b) verginin adaletli ve düzenli bir şekilde toplanması, c) askerlik ödevinin belli bir düzene bağlanması.

Beşinci bölümde de ; yeni kanunların dayandırılacağı genel prensiplerin gereği belirtilmektedir.

Tanzimat Fermanının ilan edilmesinden sonra padişah I. Abdülmecit fermanın şartlarına uyacağına dair ant içmiş ve böylece Osmanlı tarihinde Tanzimat Dönemi (1839-1876) başlamıştır.

Tanzimat Fermanı teb'a ile devlet ilişkilerini toplum huzur ve refahını sağlamak için yeni kanunların yapılacağını ve

7 Karal, Osmanlı Tarihi, V, s. 170.

8 Karal, Osmanlı Tarihi, V, s. 170.

devlet teşkilatında yeniliklerin yapılması gerektiğini belirttiğinden padişahın mutlak yetkisinin az da olsa kısıtlanması söz konusudur⁹. Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı devlet yönetimi ve toplumsal yaşam tarzında birçok olumlu yenilikler yapılmıştır. Tanzimatın haklar sisteminde yaptığı yenilikler de azımsanmamalıdır. Fermanın ilanından hemen altı ay sonra bir ceza kanununun hazırlanması, tanzimatın modern haklar açısından ne derece önemli olduğunu gösterir. Kısmen Fransız Ceza Hukukundan yapılan alıntılarla düzenlenmiş olan bu haklar, tebanın kanun önünde eşitliğinin bir göstergesidir¹⁰. Toplumdaki kişi haklarının yeni değerlere göre oluşturulmasına olanak veren Tanzimat Dönemi hukuksal ve siyasal yapının yanı sıra Osmanlı toplumunda eğitim, maliye ve edebiyat alanlarında da yeniliklerin yapıldığı bir dönemdir. Tanzimat Dönemi, Batıya açılan bir pencere olarak nitelendirilebilir. Bernard Lewis'in¹¹ anlatımıyla "... Mahmut'dan sonra Tanzimatçılar, onun o kadar sert ve yıkıcı, aceleyle tesviye ettiği zemin üzerinde yeni bir yapı dikmeye çabalandılar. Fakat aşına olmadıkları bir tarz ve malzeme, hünersiz ve kızgın işçi, yabancı ve dolayısıyla güvenilmeyen ustabaşılar ile -veya bunlarsız- çalışıyorlardı".

Tanzimat döneminin aydınları yenilikleri yaparken pek çok güçlüklerle karşılaşmışlardı. Fermandaki şartlardan menfaatlerine dokunanlar (mültezimler), yenilikleri kabul et-

9 Eren, s. 719.

10 Karal, Osmanlı Tarihi, V, s.173.

11 Lewis, s. 126.

meyenler ve bunun yanısıra yenilikleri yapmak isteyenlerin belli bir kadrodan yoksun olması tanzimatın karşılaştığı güçlüklerdir. Ancak, tanzimat ile ilgili varacağımız değer yargısında şunu kabul etmeliyiz ki, tanzimat kendinden sonra yapılan devrim hareketlerine, reform ve yeniliklere bir temel oluşturmuş ve modernleşme yolunu açmıştır.

1839'u izleyen yıllarda tanzimat reformları uygulanmaya konulmuş ancak kesin ve net bir yenileşmeyi sağlayamamıştır. Özellikle Sultan Abdülaziz, reformları devam ettireceğini söyleyerek tahta geçtikten sonra katı bir yönetime başvurarak aydın kesimin tepkisini çekmiştir. Bu dönemde Osmanlı devletinde ortaya çıkan ve büyüyen bunalımı başlatan üç olay olmuştur¹² : Birincisi, 1875 yılında borçların yarısı kadarının ödenmesinin durdurulacağı ; ikincisi, İngiltere başbakanı Disraeli'nin bozmaya çalıştığı Petersbourg -Viyana-Berlin miğferinin, tanzimat reformlarını Avrupa devletlerinin kontrolü altına alma tekliflerinin güçlenmesi ; üçüncüsü ise, Balkanlarda müslüman-hıristiyan kavgası olarak görülen olayların Avrupa'da yarattığı tepkilerdir.

İşte bu zor dönemde genç Osmanlılar isimlerini sık sık duyurmaya başladılar. Genç Osmanlılık II. Mahmud ve özellikle tanzimat döneminin yarattığı elit aydın grubun bir kısmının oluşturduğu idealist bir akımdı¹³. Bu grup tanzimat döneminin toplumu değiştirme ilkesini iyice özümseyip bunu kendilerine ilke edinmiş ; ayrıca özgürlük düşüncesini aşılayan Batı eser-

12 Berkes, Çağdaşlaşma, s.300.

13 Yavuz, s. 8.

lerini çevirerek toplumda mutlakiyet rejimine karşı bir kamuoyu oluşturmıştır. Özellikle Abdülaziz döneminin sıkı ve katı disiplini, yönetimdeki aksaklıklar^{ve} yerlerine kilitlenmiş kıdemli memur zümresinin onların yükselme yollarını kapatması, Genç Osmanlılara siyasal ortamda aradıkları fırsatı vermiştir¹⁴. 1859 yılındaki ünlü Kuleli olayı, mutlakiyete karşı olmanın ilk tepkisi olarak nitelendirilmektedir¹⁵.

V. Murad'ın tahttan indirilip yerine II. Abdülhamid'in geçmesiyle beraber yeni padişah, sadrazama hitabeden hatt-ı hümayununda, kanun-i esasiyenin ilan edileceğini belirtmekten çekinmiş, ancak halkın güvenini kazanmış bir meclisin kurulacağını vaad etmiştir¹⁶. Bu dönemde Balkanlar oldukça karışık günler yaşıyordu. Durumu görüşmek için İstanbul'da, İngiltere'nin önderliğinde tüm büyük devletlerin katıldığı bir konferans düzenlenmiştir. Konferans çalışmalarını sürdürdüğü sırada, kamuoyunda Osmanlı lehinde güven ve ilgi uyandırmak amacıyla kanun-i esasiye ilan edildi (23 Aralık 1876). İki meclisli parlamenter bir sistem olan ve I. Meşrutiyet dönemi olarak adlandırılan bu dönem 1908 yılına kadar devam etmiştir. Ancak, 1878 yılında II. Abdülhamit, Osmanlı-Rus savaşını bahane ederek meclisi feshetmiştir; ve bu dönemden sonra koyu bir istibdat dönemi başlamıştır. II. Abdülhamid'in jurnallerinin kol

14 Lewis, s. 151 ; Berkes, Çağdaşlaşma, s.30.

15 Lewis, s. 150.

16 Karal, Osmanlı Tarihi, VIII, s. 215.

gezdiki ve ilerici aydın grubun fikir özgürlüklerinin kısıtlandığı bu katı dönem II. Meşrutiyetin ilan edilmesine kadar devam etmiştir.

II. Meşrutiyet dönemine geçmeden önce Kanun-i Esasiye'nin içeriğine kısaca değinmemiz yerinde olacaktır :

Kanun-i Esasi'de 12 kısım ve 119 maddeden oluşan klasik hak ve özgürlüklere yer verilmiştir¹⁷. Bunun yanısıra mebusların ve âyanların oluşturduğu iki meclisli bir parlamento sistemi meydana getirilmiştir. Kanun-i esasi'de padişahın yetkilerine hiç dokunulmuyordu. Padişah, yasama meclislerini istediği zaman toplantıya çağırma veya meclisi dağıtma, yürütme organının üyelerini istediği biçimde tayin etme veya görevden uzaklaştırma yetkilerine sahipti¹⁸.

1878'de başlayan istibdat dönemi ile II. Abdülhamit, kişi hak ve özgürlüklerini yok etmeye, jurnalleri ve sansürcü yönetim anlayışıyla batıdan gelen düşünce ve akımları denetimi altına almaya başlayınca "Jön Türkler", bu yönetim tarzına karşı, meşrutiyet yanlısı ve kanun-i esasının tekrar uygulanmasını isteyen bir örgüt olarak adını duyurmaya başladı. Bu arada Abdülhamid yönetiminin yaymaya çalıştığı "panislamist" düşünce sistemi de azınlıklarda milliyetçi düşüncelerin doğmasına, Türk aydınları arasında da çeşitli derneklerin kurulmasına yol açtı¹⁹. İşte bu dönem-

17 Akın, s. 41.

18 Karpat, s.18.

19 Akın, s. 47.

de İbrahim Temo ve dört tıbbiyeli arkadaşı 1889 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurarak Paris, Cenevre, Bükreş, Kahire ve Rumeli'de şubeler açtılar²⁰. 4 Şubat 1902 yılında Paris'te toplanan ve bütün Jön Türklerin katılımıyla gerçekleşen kongrede görüş ayrılıkları yüzünden İttihat ve Terakki ikiye ayrıldı. Ancak 1907'deki II. Jön Türk Kongresi'nde tam bir düşünce birliği sağlanamadıysa da meşrutiyet rejimini yeniden kurma düşüncesi ortak hedef olarak belirlendi²¹.

Meşrutiyeti ilan ettirmek için Resne'de başlayan ünlü "dağa çıkma olayından" sonra meşrutiyet yanlısı halk gösterileri tüm Makedonya'ya yayıldı.²² Olaylar karşısında zor durumda kalan Sultan II. Abdülhamid, 23 Temmuz 1908 yılında âyan ve mebuslar meclisinin tekrar kurulmasını ve kanun-i esasının tekrar yürürlüğe konmasını kabul etti. Böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu .

Mutlakiyetten meşrutiyete geçiş, Jön Türklük akımı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri, Tanzimatla başlayan ve Cumhuriyet Dönemine kadar uzanan demokratikleşme sürecinin atlama taşları olmuşlardır. Tüm bu değişimler Cumhuriyet dönemiyle yerleşen demokrasi anlayışına ve Türk Devrimine bir temel oluşturmuştur.

20 Karal, Osmanlı Tarihi, V , s. 514; Hanioglu, s.173-83.

21. Uçarol, Siyasi Tarih, s. 331.

22 Berkes, Çağdaşlaşma, s.394.

B. TBMM 'nin Açılışı ve Cumhuriyetin İlanı

TBMM, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılmış ve aynı gün görevine başlamıştır. Ancak, böyle bir meclisin açılmasına neden olan koşulları kısaca anımsamak da yarar vardır :

Osmanlı Devleti 1914-1918 yılları arasında devam eden I. Dünya Savaşından müttefikleriyle beraber yenik çıkmış ve itilaf devletleriyle de (İngiltere, Fransa ve İtalya) Mondros Ateşkesini imzalamıştır (30 Ekim 1918). Bu ateş-kesten sonra itilaf devletleri 7. madde gereği Anadolu'yu işgal etmeye başlamışlardır. Mustafa Kemâl ise bu durum karşısında kurtuluş çarelerini arayıp uygulamaya koymak için çalışmalara başlamıştır. Sonuçta, İstanbul hükümeti tarafından Samsun'daki isyan hareketlerini bastırmak için müfettiş olarak görevlendirilen Mustafa Kemâl, hem kendi kafasında planladığı, hem de İstanbul hükümeti tarafından verilen çifte görevle 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gider. Ancak onun asıl amacı, milli mücadeleyi başlatmak için gerekli örgütlenmeyi sağlamaktı. Mustafa Kemâl Samsun'a gittiğinde, daha önce kafasında oluşturduğu kurtuluş planı-nı uygulamaya koydu. Onun gerçek düşüncesini yine kendi eseri olan Nutuk'da şu şekilde görüyoruz²³ : "... Bu du-rum karşısında tek bir karar vardı, o da ulus egemenliğine dayanan tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmaktı."

23 Nutuk, I, s.19.

Halk egemenliğinin birinci planda olduğu bu düşünce, yani cumhuriyet düşüncesi onun kafasında Samsun'a çıktığında şekillenip belirlenmişti. Bu amaçla yola çıkan Mustafa Kemâl, Amasya tamimi ile (22 Haziran 1919) kararını Türk ulusuna aktarmış ve devrim sürecinin başlaması için ilk adımı atmıştır²⁴. Daha sonra Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) ve Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) ile Kurtuluş savaşının esaslarını saptamıştır. Bütün bu çalışmalar Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İstanbul hükümeti tarafından eşkıya grubu olarak ilan edilip öldürülmeleri için karar alınmasına yol açmıştır²⁵. Ancak bütün bu zor şartlar Mustafa Kemal ve arkadaşlarının millî bir meclis toplamasına engel olamamıştır. T B M M son Osmanlı mebuslar meclisinin 11 Nisan 1920 tarihinde dağıtılmasından sonra heyeti temsiliyenin davetiyâle 23 Nisan 1920'de ilk toplantısını yapmış ve Osmanlı imparatorluğundaki milletvekili kanununa göre seçilen milletvekillerinden oluşmuştur²⁶. 24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal, mecliste yaptığı konuşmasında bir önerge vermiştir. Burada, yeni bir hükümet kurmanın kaçınılmaz olduğunu, geçici de olsa bir hükümet başkanı tanımak gerektiğini, ulusal iradeyi tek güç olarak tanımanın esas olduğunu, T B M M üzerinde başka bir kuvvetin tanınmayacağını, T B M M 'nin

24 Uçarol, "Atatürk'ün Kurtuluş İçin ...", s. 27.

25 Karpas, s. 37.

26 Tunaya, TSP, s.528.

yasama ve yürütme gücünü kendisinde toplayacağını, meclis başkanının önderliğinde hükümet işlerini yürütecek bir kurulu kurulacağını ve padişah ile halifelğin durumunun daha sonra ele alınacağını belirtmiştir²⁷. Bunu izleyen 1921 Anayasası meclisin içeriğini, amaçlarını açıklayan ve uygulanacak siyasal programı ortaya koyan bir nitelik taşımaktadır. Bu anayasaya göre egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.

1921 Anayasası güçler birliğini kendinde toplamasından dolayı hukuk devleti ve demokratik yapı açısından tartışmalara yol açmışsa da²⁸ cumhuriyete ve demokrasiye giden yolda katedilen önemli bir mesafedir. Kişisel iktidarın ve saltanatın üzerinde^{bir} millet egemenliğinin kabulü 600 yıllık gelenekçi ve teokratik bir yönetime karşı yapılan büyük bir devrim hareketidir.

Milli mücadelenin kazanılmasından sonra, mecliste muhalif gruplar olmasına rağmen, ilk olarak 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmıştır. Daha sonra 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesiyle de devletin yönetim şekli belli olmuştur. Yeni Türkiye, artık cumhuriyet rejimini benimsemiş tam bağımsız bir devlettir.

Tanzimattan itibaren yapılan tüm yenilik hareketleri cumhuriyet dönemine bir temel oluşturmuş ve cumhuriyet devrimleri kendine özgü nitelikleriyle genç Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş devletler düzeyine ulaşma sürecini hızlandırmıştır.

27 Yavuz, s. 64-65.

28 Şaylan, CDTA, 10, s.2666.

C. 1923-1946 Yılları Arasında Kurulan Siyasal Partiler

Siyasi partiler demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurudur. Çünkü, siyasi parti toplumu oluşturan bireylerin düşünce ve yaşam biçimlerinin temsilcisidir. Toplumu oluşturan bireyler zamanın şartlarına ve düşünce yapılarına göre birbirlerinden farklı olabilirler. İşte siyasi partiler bu farklılığın temsilcisidirler; dolayısıyla da halkın siyasete katılmasının aracıdırlar²⁹. Türkiye'de siyasi partiler genelde dış kökenli ve bölünme sonucu oluşmuşlardır. Bölünme sonucu oluşan partiler, dış partilere göre daha fazladır³⁰. Cumhuriyet döneminde C.H.P. içindeki fikir ayrılıkları milletvekilleri aracılığıyla yeni siyasi partilerin kurulmasına yol açmıştır. Böylece siyasi partiler halk arasından değil doğrudan Büyük Millet Meclisinde kurulmuştur³¹.

Türkiye'de 1946 yılına değin kurulan partiler birer kadro partisi niteliğindedirler. Bu tarihten sonra bazı kitle partileri kurulmak istenmişse de pek başarılı olmamışlardır.

29 Kotil, "Siyasal Partiler", s.2000.

30 Kotil, "Siyasal Partiler", s.2002.

31 Karpat, s. 330.

Türkiye'de demokratikleşme sürecinin en önemli kesitini hiç kuşkusuz C H P oluşturur. Mustafa Kemal'in 8 Nisan 1923'de T B M M 'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneğini Halk Partisine dönüştürmek için açıkladığı 9 umde bildirisiyle C H P 'nin temeli atılmış oldu³². Böylece, kuruluş tarihi 11 Eylül 1923³³ olan Halk Partisi Cumhuriyetin ilanından sonra Cumhuriyet Halk Partisi adını alarak Türk siyasal yaşamına adını atmıştır. Milli Mücadele yıllarında tüm vatansever aydınların odak noktası olan bir dernekten Türk devrimini oluşturan ve yönlendiren bir siyasi partiye dönüşen C.H.P. gerçekte Türkiye Cumhuriyetinin -o dönem için- resmi partisi olma niteliğini taşıyordu. Cumhurbaşkanı'nın CHP Genel Başkanı olması bu resmiliğin bir ifadesi olarak görülebilir. CHP'nin diğer bir özelliği devlet ile özdeşleşmesidir. Bu hernekadar anti-demokratik bir durum olsa da, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapısının oluşturulması aşamasında bir bakıma kaçınılmazdı. Nitekim toplumun siyasal potansiyeli çok geçmeden yeni arayışlara yönlenecekti.

32. Tunçay, s. 51 ; Karpaz, s.42.

33. Tunaya, TSP, s.557.

34. Tunaya, TSP, s.584-596. Bkz. EK : 1(s.112).

Türk devriminin temel taşı olan C H P 1923'ten 1950'ye kadar süren tek parti yönetiminin kurucusudur. Ancak, bu tek parti yönetimi hiçbir zaman dikta rejimi haline gelmemiştir. Çünkü bu yönetimde terör yoktu ; basına kısmen de olsa özgürlük tanınmıştı ve bu tek parti yönetimi toplumu daha ileri bir düzeye getirmeyi amaç edinmişti³⁵. Türkiye'de tek parti sisteminin yerleşmesi ve C H P 'nin 27 yıl boyunca iktidar partisi olarak kalması, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği, içinde bulunduğu şartlar ve geçmişten gelen birtakım tarihsel olgular çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllardaki devrim süreci içinde doğal olarak devrim karşıtı gruplarda ortaya çıkmıştı. İşte bu devrim karşıtı gruplar arasında bir örgüt olarak karşımıza çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi çok partili rejim denemelerinin ilk aşamasına oluşturunuyordu. Bu parti 17 Kasım 1924 tarihinde C H P 'ye muhalefet olarak kurulmuştu³⁶. Partinin kurucuları ordu müfettişliğinden istifa ederek meclise seçilmiş olan Kazım Karabekir ve Ali Fuat (Cebesoy), Adnan (Adıvar), Refet (Bele), Rauf (Orbay), İsmail (Canbulat) ve birkaç milletvekili idi. Güçler birliğinin mecliste toplanmış olması ve demokratik rejime aykırı düştüğü düşüncesi partinin dayandığı temel fikri meydana getiriyordu.

35 Karpas, s. 134

36 Tunaya, TSP, s.606. Ayrıca bkz. Koçak, "Siyasal Tarih", s.97-99.

Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin parti programı incelendiğinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden pek farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Terakkiperver Cumhuriyet Partisine alternatif bir parti gözüyle bakılamaz. Ancak bazı maddeleri C.H.P.'nin parti programına aykırı düşmektedir. Örneğin "madde 14 : Milli vahdetin halelden masuniyeti temin için devletin murakabesi baki kalmak şartıyla idari adem-i merkeziyet esası telviç edilecektir."³⁷ Bu maddeden adem-i merkeziyet düşüncesinin savunulduğu anlaşılmaktadır ki bu tamamıyla C.H.P.'nin görüşüne aykırıdır.

Ayrıca parti programının 6. maddesinde belirttiği "Fırka,efkâr ve itikat-ı diniyeye hürmetkârdır"³⁸ hükmüyle de o dönemde muhafazakâr ve anti-laik grupların odak noktası haline gelmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin kuruluşunu, bu partiyi oluşturan kadronun C.H.P.'yi oluşturan kadro ile kişisel çekişmelerine de bağlayabiliriz³⁹.

Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin kuruluşunu izleyen günlerde Ankara'da hareketli günler yaşanmaktaydı. İsmet Paşa başbakanlık görevinden ayrılmış onun yerine başbakanlığa Fethi bey getirilmiştir. Fethi Bey kabinesi oldukça yumuşak, ılımlı bir politika izlemiş ve bunun sonucunda 27 Kasım'daki güven oylamasında meclisdeki tüm vekillerin olumlu yanıtını almıştır⁴⁰.

37 Tunaya, TSP, s. 617.

38 Tunaya, TSP, s.617.

39 Sezgin-Şaylan, CDTA 8, s.2050.

40. Tunçay, s.107.

Demokrasi hayatımıza yeni bir partinin girmesinin yankıları tüm hızıyla devam ederken, bazı bilim adamlarına göre hilafeti geri getirmek, bazılarına göre ise doğu'da bağımsız bir Kürdistan devleti kurmak için ortaya çıkan Şeyh Sait isyanı Türkiye Cumhuriyetinin bütünlüğünü tehdit edecek bir boyut kazanıyordu. Nakşibendi dervişlerinden Şeyh Sait tarafından 1925 yılının Şubat ayında Palu'da başlatılan isyan tüm Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılmıştı⁴¹. Fethi Bey hükümeti isyanın bastırılması için sıkı yönetim ilanı, orduyu doğuya yığma ve yasal düzenlemeler gibi bir dizi önlemler almıştır. Ancak bu önlemleri yetersiz bulan C H P grubu Fethi Beyin görevden ayrılıp yerine İsmet Paşanın başbakan olması kararını almıştır⁴². İsmet Paşa hükümeti Şeyh Sait isyanını bastırmak için bir dizi katı önlemler yürürlüğe koymuştur. Bu önlemler arasında İstiklâl Mahkemelerinin kurulması ve Takrir-i sükûn kanunu çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu önlemler sonucunda doğuda patlak veren ve Türkiye Cumhuriyetinin bölünmezliği ile misak-ı milli bütünlüğünü tehlikeye düşüren Şeyh Sait isyanı bastırılabilmiştir. Sonuçta irtica hareketlerini körüklediği ve Şeyh Sait isyanı ile ilgisi bulunduğu gerekçesiyle Terakkiperver Cumhuriyet Partisi 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır⁴³.

⁴¹ Lewis, s. 265.

⁴² Sezgin-Şaylan, CDTA 8, s. 2049.

⁴³ Tunaya, TSP, s. 614 ; Tunçay, s. 147.

Cumhuriyet döneminin yenileşme ve devrim hareketleri ve bunu izleyen 1929 yılı dünya ekonomik buhranının Türkiye'yi de etkilemesi siyasal partiler açısından olmasa da, halk içinde muhalefete yol açmıştı⁴⁴. İşte Serbest Cumhuriyet Partisi bu hava içinde 12 Ağustos 1930 tarihinde kuruldu⁴⁵. Partinin kurucusu Paris Büyükelçiliğinden gelmiş olan Fethi Okyar Beydir. Parti, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda, ülkenin her iki yanında süregelen hoşnutsuzluğun giderilmesi ve demokratik yaşamın yerleşebilmesi için kurulmuştur. Bu nedenle Serbest Cumhuriyet Partisinin kuruluşu çoğu bilim adamlarınca güdümlü bir demokrasi deneyi olarak nitelendirilir.⁴⁶ Serbest Cumhuriyet Partisinin programını incelediğimizde bu partinin daha liberal, daha fazla hürriyet yanlısı^{ve} daha az vergi toplayan bir nitelik taşıdığı sonucuna varabiliriz.⁴⁷

Serbest Cumhuriyet Partisi kuruluşundan itibaren büyük bir ilgi toplamıştır. Hatta bu ilgi bazı kentlerde birtakım kanlı olaylara, karışıklıklara ve ayaklanmalara yol açmıştır⁴⁸. Bu olayların hemen ardından yerel seçimler yapılmıştır. Serbest Cumhuriyet Partisi hiçbir yerde seçimi kazanamamış, ancak seçimlerin baskı altında yapıldığını belirtip T.B.M.M.'de İşleri Bakanı Şükrü Kaya beye bir gensoru önergesi vermiştir. Tartışmalar sonucunda bakan güvenoyunu almıştır. Ortaya çıkan

44 Tunçay, s. 246-47 ; Karpaz, s.61 ; Çavdar, CDTA 8, s.2052-53.

45 Tunaya, TSP, s. 622; Koçak, "Siyasal Tarih", s.106-108.

46 Çavdar, CDTA 8, s.2052 ; Tunçay, s.247 ; Karpaz, s.61.

47 Lewis, s. 279.

48 Lewis, s. 279-280 ; ayrıca bkz. Çavdar, CDTA 8, s.2058.

durum Serbest Cumhuriyet Partisi açısından olumsuz olmuştu⁴⁹. Sonuçta Fethi Bey, Mustafa Kemal'in karşısında olmak istememiş ve İçişleri Bakanlığına partiyi feshettiğini bildiren dilekçesini vermiştir⁵⁰. Parti, 18 Aralık 1930'da kapanmıştır⁵¹.

1923 ile 1946 yılları arasında Terakkiperver Cumhuriyet Partisi ve Serbest Cumhuriyet Partisi dışında bir takım partiler daha kurulmuştu⁵².

Görüldüğü gibi, 1923-1946 arasındaki dönemde çok partili rejim denemeleri yapılmış, ancak başarıya ulaşılamamıştır. Bu dönem, tek partili cumhuriyetin, devrimleri topluma yerleştirme çabasıyla, çağdaşlaşmayı hedef alan sosyal bir devlet olma uğraşısı içinde olduğu bir dönem olmuştur.

49 Tunçay, s. 273.

50 Tunaya, TSP, s. 635.

51 Tunaya, TSP, s. 631.

52 Ahali Cumhuriyet Partisi (1930), Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi (1930), Milli Kalkınma Partisi (=Kuzu Partisi) (1945), Laik Cumhuriyetçi İşçi Ve Çiftçi Partisi (1931). Bu partiler için bkz. Tunaya, TSP, s.635-646.

II. BÖLÜM : CUMHURİYET DÖNEMİ DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE 1946 YILININ SİYASAL DEĞİŞİMLERİ

A. Demokrat Partinin Kuruluşu

Türkiye'nin siyasi yaşamının en önemli unsurlarından biri olan Demokrat Parti, 7 Ocak 1946 yılında kurulmuştur⁵³. Kurucuları Celâl Bayar, Fuat Köprülü , Refik Koraltan ve Adnan Menderes'tir⁵⁴. Demokrat Partinin kuruluşunun nedenini⁵⁵ Türk siyasi yaşamında doğurduğu sonuçları kavrayabilmemiz için öncelikle hangi olayların ve nasıl bir ortamın böyle bir partinin kurulmasına yol açtığını irdelememiz gerekir.

1923'ten beri süregelen tek parti yönetimi sürecinde Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet Partilerinin çok partili rejim denemeleri ve bunun başarısızlığa uğraması tek parti yönetimini adeta mutlak bir hale getirmişti. Atatürk döneminde yapılan devrimler bürokratik örgüt içerisinde de bir ikilem oluşturmıştı. Bir grup devrimleri destekleyerek ön plana çıkarken, diğer bir grup ulusal kurtuluş savaşında Atatürk'ün yanında olmasına rağmen devrim sürecinde bu devrimlere uzak durmuş ve katılmamıştı. Bu grup da arka planda kalanlardı. İşte bu arka planda kalan kişiler iktidara karşı belli bir muhalefet oluşturmaya başlamışlardı⁵⁵.

53 Cumhuriyet, 8.1.1946, s. 1

54 Tunaya, TSP, s. 646; Ağaoğlu, s.51-52.

55 Çavdar, CDTA 8, s.2060.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla başlayan süreçte (ki buna Millî Şef dönemi denmektedir) kuşkusuz en şanssız olay II. Dünya Savaşı'nın başlamasıydı. Ancak savaş başlamadan önce İsmet İnönü'nün İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşma (6 Mart 1939) Türkiye'de gerçek bir demokratik rejimin yerleşmesi için gösterilen istegin ve çabanın başlangıcı sayılabilir. İnönü'nün bu konuşmasını anımsamamızda yarar vardır⁵⁵:

"... Evvela halkevlerinde, memleketin içtamai ve kültürel sahalarında memlekete hizmet etmek için istidatlı vatandaşlardan geniş mikyasda hizmet isteyeceğiz. Sonra, parti teşkilatında memleketin siyasi terbiyesi ve inkişafı için vatandaşlarımız geniş hizmet sahaları bulacaklardır. Diyebilirim ki gelecek intihablardaki mebus namzetleri halkevlerinin ve partinin dört senelik faaliyeti esnasında kendi kendilerini kolaylıkla göstermiş olacaklardır. Vatandaşlarımız bilirler ki, bir siyasi partinin yüksek idaresi tarafından müntehiplere namzet gösterilmesi tabii bir şeydir... Bununla beraber, namzetlerin halkla temasını daha ziyade arttıracacağız ve riyasat divanının takdirini daha yakından birbiriyle temasa getirecek usulleri şimdiden tecrübe ve tekamül ettireceğiz... Milletın murakabesi idare üzerinde hakiki ve fiili olmadıkça ve böyle olduğuna milletçe kanaat edinilmedikçe halk idaresi vardır denilemez. Onun için Büyük Millet Meclisinin vazife ifa etmesi en ufak bir tereddüte

mahal vermeyecek selabetle olacaktır...Bizim Büyük Millet Meclisinin intihabı vesilesiyle onun vasıflarından ve vazifelerinden yeniden bahsetmemizin sebebi ona millet hayatında yeni bir tekamül temin ettirmek içindir."

İsmet İnönü bu konuşmasında milletvekili seçiminin daha demokratik olacağını ve serbest seçimlerin yapılacağını vaad ediyordu. Diğer bir deyişle demokrasinin tüm unsurlarına uyulacağını ve daha özgür bir toplumun oluşacağını müjdeliyordu.

Ancak 1939 yılında Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan II. Dünya Savaşı Türkiye'nin tam olarak yerleşmiş demokratik bir rejime geçemeyeceğini mutlak bir hale getirmişti.

1939-1945 yılları arasında Türkiye savaşan bir dünyanın içinde savaşmadan tarafsız olarak kalabilmiştir. İki ateş arasında ama ateşe girmeden durabilmiştir. Tabii bu isabetli politikanın yaratıcısı hiç kuşku yokki İsmet İnönü'dür.

İsmet İnönü'nün uyguladığı iç politikayı anlayabilmemiz ve yorum yapabilmemiz dış politik gelişmeleri iyice kavramakla olasıdır. 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikadaki ilk atılımı İngiltere ve Fransa ile imzaladığı üçlü ittifak andlaşmasıdır (19 Ekim 1939)⁵⁶. Bu andlaşma savaşlı yılların başında Türkiye'yi Batıya yaklaştırmış, ancak daha sonra Almanya ile imzaladığı saldırı-mazlık andlaşması ile tarafsız almaya özen göstermiştir⁵⁷.

⁵⁶ Koçak, s. 94.

⁵⁷ Koçak, s. 152-153.

İşte Türkiye'nin savaş yıllarında içinde bulunduğu bu paradoks Türkiye'nin bir denge politikası izlemesine neden olmuştur. İzlenen bu dış politika ile 1945 yılına geldikimizde Yalta Konferansında (4-11 Şubat 1945) Almanya ile Japonya'ya savaş ilân etmeyen ülkelerin Birleşmiş Milletlere üye olamayacağına dair alınan karar büyük bir önem taşımaktadır⁵⁸. Tabii bu durumda Türkiye, Almanya'nın yenilgisinin kesinlik kazanmasının ardından savaşa girme kararı almıştır. Ancak bu savaş kararı tamamen sembolik bir anlam taşımaktaydı⁵⁹.

Savaş yıllarında dış politika bu şekilde sürdürülürken iç politika dış işlerindeki hassas durumdan ötürü ülke içinde karşıt seslerin çıkmamasına özen gösteren katı bir nîlik gösteriyordu. Ancak bu yönetim tarzının katı olup olmadığı bazı açılardan tartışılabilir. Çünkü, Cumhuriyet yönetimi ile başlayan demokratikleşme sürecinin önemli bir bölümünü, gerçekleştirilen ve yapılması planlanan devrimler oluşturuyordu. Dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'nun bu konuyla ilgili sözleri dikkate değerdir :
"...itiraf ederim ki bunların hiçbirisi (hilafetin yerini cumhuriyete, şeriatın medeni kanuna, fesin şapkaya, arap harflerinin lâtîn harflerine, medreselerin müsbet bilgilere, duyun-u umumiyenin müstakil maliyeye bırakması) o zaman halkın, açık ve serbest reyîyle yapılamazdı. İnkılâp eserlerini korumak için aldığımız şu veya bu tedbirleri yeni bir tetkike tabii tutmak daima mümkündür."⁶⁰.

58 Koçak, s. 323 ; Armaoğlu, s. 399 ; Uçarol, Siyasi Tarih, s. 488.

59 Koçak, s. 325.

60 Toker, s. 33.

Bu devrimlerin karşılaştığı tepkiler devleti ve cumhuriyeti tehlikeye sürükleyebilecek nitelikte olduklarından 1940'lı yıllarda bir yandan dünya savaşına girmemeye çalışırken bir yandan da ülke bütünlüğünü sağlayıp genç cumhuriyeti koruyabilmek için çatlak sesleri susturmak gerekiyordu. İsmet İnönü'nün uyguladığı iç politika bu anlamda bir katılık taşır. Ancak 1944'lere gelindiğinde Türkiye'nin siyasal yaşantısı adeta daha sonraki çalkantılara gebeydi. Türkiye II. Dünya Savaşına girmeden tarafsız bir ülke olarak kalmayı başarmışsa da büyük bir ekonomik savaşa girmekten kendisini kurtaramamıştır. Savaşın doğal olarak dış ticareti zararına uğratması sonucu ekonomik sıkıntılar başlamıştır⁶¹. İthalat neredeyse durma noktasına gelmiş, savaşla beraber savunma gereksinimine fazlaca önem verilmiş, orduya çağrılanların sayısı birbuçuk milyonu bulmuş ; bunların beslenmesi bir yana savunma malzemelerinin iyileştirilmeye çalışılması bütçeye bozmuştu⁶². Seferberliğin ilan edilmesinin ardından hükümet üretimin düştüğü bu dönemde ordunun besin gereksinimini karşılamak için bazı önlemler almıştı. Bu önlemlerden biri, her dört hektar başına bir çift öküz bırakılmak suretiyle, tarımda kullanılan hayvan gücünden orduda yük hayvanı olarak yararlanma amacıyla öküzlerin köylüden alınması kararının hükümet tarafından uygulanmasıdır⁶³.

61 Koçak, s. 244.

62 Koçak, s.247.

63, Yerasimos, Az Gelişmişlik, s. 1321.

Bu uygulama elinde dört hektardan fazla toprağı olmayan köylünün üretim yapmaması anlamına geliyordu. Bunun yanısıra kırsal yöreden askere çağrılan kişilerin tarım sektöründe oluşturduğu boşluk da üretimin düşmesine etki eden önemli bir etkendi⁶⁴. Tarım sektörünü etkin hale getirmek Türk köylüsünü korumak için kurulmuş olan Toprak Mahsülleri Ofisi ve Orman İşletmeleri savaş yıllarında uyguladığı politika ile köylünün hükümete karşı tavır almasını kolaylaştırmıştır. Örneğin buğday fiyatlarının serbest piyasa fiyatlarından bile düşük bir seviyede tesbiti ekmek fiyatlarının yükselmesine karşı bir önlemdi. Ama köylünün durumunu çıkmaza sokmuştu. Bununla beraber toprak mahsülleri ofisi Türkiye genelindeki buğday ihtiyacını saptayamadığı için buğday stoklarını ihraç etmiş, bu nedenle de Karadeniz bölgesi halkı arasında açlık baş göstermişti⁶⁵.

1940 yılında uygulanmaya başlanan milli korunma kanunu hükümete ekonomiyi düzenleyebilmek için daha geniş yetkiler vermesine ^{ve} özel girişimcileri devletin hegemonyasına alarak, ekonomiyi yönlendirmede tekel haline getirmesine ^{rağmen} savaş yıllarının ekonomik sıkıntı ve dar boğazına engel olamamıştı⁶⁶. 1940'lı yıllar genç Cumhuriyetimizin, savaşa girmese bile savaşın tüm sıkıntılarını içinde barındıran bir ekonomik yapıya bürünmesine yol açmıştır. Türkiye'de özellikle sabit gelirliiler korkunç bir ekonomik bunalıma girmişlerdi. Hayat pahalılığı bu bunalımı doğuran en önemli etkendi. Örneğin, 1942 yılı son-

64 Çavdar, CDTA 8, s. 2063.

65 Karpas, s. 94.

66 Koçak, s. 248.

larında buğdayın kilosu 13.5 kuruştan 100 kuruşa, zeytinyağının litresi 85 kuruştan 300 kuruşa yükselmişti.⁶⁷ Bu dönem karaborsacılığın, yolsuzluğun, savaş zenginlerinin türedigi ve devletin bu olumsuzluklarla gerekli geliri sağlayamadığı bir zaman dilimidir.⁶⁸ Yine bu dönem köylünün buğday bulamadığı ve üretim yapamaz olduğu, halkın akmeği karneyle alabildiği zor bir dönemdir. Bu dönemin hükümetleri toplumsal huzursuzluğu ve ekonomik sıkıntıyı giderecek bir takım önlemler almışlardı. Bunlar memurlara kumaş dağıtımı, hububat ithali, bulgurun dar ve sabit gelirli ailelere ucuz fiyatla dağıtımı, pirinç mahsülleri ve zeytinyağının bir kısmını orduya, bir kısmını da fakir ve sabit gelirliilere maliyetine satmak, şeker üretiminin arttırılması için bir dizi tedbir almak, kumaş dağıtımındaki elden ele değişimlerle oluşan fiyat artışı ile mücadele etmek ve kömür ocaklarının düzenli çalışması gibi önlemlerdi.⁶⁹ Fakat ne yazıkki bunlar toplumsal huzursuzluğu ve ekonomik dar boğazı aşmaya yetmemişti. Ancak, hükümet uygulamaya koyduğu tedbirleri almaya devam ediyordu. İşte bunlardan biri de sosyal bir devrim olarak nitelendirilen varlık vergisi idi.⁷⁰ Varlık vergisi savaş yıllarında gelir adaletini sağlamak amacıyla 1942 yılında çıkarılmıştır. Bu vergi savaş yıllarında elde edilen kazanç ve servetlere müsadere görüntüsü vererek hükümet tarafından el

67 Yerasimos, Az Gelişmişlik, s. 1321.

68 Goloğlu, Milli Şef, s. 145.

69 Goloğlu, Milli Şef, s. 169-170.

70 Karpat, s. 204.

konmasına olanak sağlayan bir düzenleme idi.⁷¹ Ayrıca ithal malları ile esas ihtiyaç maddelerinde karaborsacılık ve vurgunculuk yaparak zenginleşmiş olan tüccarlardan ve aracılardan vergi almak ve böylece ekonomik sıkıntı çeken dar gelirli vatandaşları tatmin etmek için böyle bir uygulamaya başvurulmuştu.⁷² Dönemin başbakanı konuyla ilgili şu açıklamayı yapmaktadır⁷³ :

"Özellikle eşya fiyatlarının bugünkü delice artışında gerçekten üretim azlığının, ithalat eksikliğinin, yanlış tedbirlerin, özellikle doymak bilmeyen aşırı isteklerin ve vurgunculuğun geniş payları vardır. Fakat bütün bunların etkisi kadar, öteki bir olay daha vardır ki o da tedavüldeki Türk parasının durmadan artması ve 700 milyona çok yaklaşmış olmasıdır... Bu iş için tek yol, tedavüle çıkan paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmekten ibarettir. Ve bu geri alış özellikle savaş yıllarında çok para kazanmış olanlardan yapılmalıdır ve bir kereliğine alınmalıdır... Uzun incelemelerden sonra hazırlanan bu kanun tasarısına göre başlıca üç kaynaktan parat toplanacaktır. Bu kaynaklar önem sırasıyla şunlardır : Tüccarlar, emlak ve akar sahipleri, büyük çiftçiler. Savaş yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için varlık vergisinin en büyük yükünü elbette onlar taşıyacaklardır. Esasen türlere, sınıflara, zümrelere ayrılmış bulunan ve verdikleri vergi ile yaptıkları iş belli olan bu sınıf mensuplarından kazandıkları paraların komisyonca takdir edilen bir kısmını vergi olarak istemekle tereddüt duyuyoruz...

71 Koçak, s.369.

72 Karpas, s. 105.

73 Goloğlu, Milli Şef, s.173-174.

ikinci kaynağımız hanlar, hamamlar, apartmanlardır... Yal-
nız aldıkları yıllık kira toplamı 2500 lirayı geçmiyorsa
bunlar için mükellefiyet yoktur. Fakat bu miktarı geçiyor-
sa bunlar komisyonlarca belirtilen parayı ödemek zorunda-
dırlar. Üçüncü kaynak büyük çiftçilerdir. Büyük çiftçiden
maksat, beşyüz lirayı hiçbir işine halal getirmeden vere-
bilecek olan çiftçidir... Verginin kişilere göre miktarını
altışar kişilik komisyonlar belirtecektir. Bu komisyonlara
valı ve kaymakamlar başkanlık edecek, defterdar ve mal müdür-
leri de maliyeyi temsil edeceklerdir. Öteki dört üye halkça
secilmiş olan belediye ile ticaret odası ya da ziraat odası
üyeleri arasından seçilecektir..Verginin belirtilmesi ve a-
lınması için zaman geniş olarak bırakılmamıştır. Çünkü bu
işi para kuvvetiyle yapılacak yolsuzluklardan ve her çeşit
düzenbazlıktan korumak istedik. Bu nedenlerle vergilerin
ve
tespit ilanı için onbeş gün koyduk bunu izleyen onbeş gün i-
çinde tahsilini şart koştuk... Bu kanun ile amaçladığımız hedef, te-
davüldeki parayı azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza kar-
şılık hazırlamaktır..."

Vergi hükümet tarafından görevlendirilen memurlar ta-
 rafından belirlenen miktarda sanayicilerden, emlâk sahiplerinden,
 tüccarlardan ve büyük toprak sahiplerinden alınacak-
 tı.⁷⁴ Ancak kanun servet ve kazançlar için belli bir ölçü
 koymamış, alınacak vergiyi daha çok takdire bırakmıştır⁷⁵.

74 Çavdar, CDTA 8, s.2063

75 Gologlu, Milli Şef, s. 177.

Büyük ümitlerle ve iyimserlikle çıkarılan kanun kamu oyunda büyük bir tepki uyandırdı. Bundan dolayı büyük sanayi sahiplerinin ve zenginlerin hükümete olan güvenleri sarsıldı. Bununla beraber elde edilen gelir hiç de beklenildiği gibi olmamıştı. Dörtüüzaltmışbeşmilyon getireceği tahmin edilen vergi ikiyüzyirmibirmilyon ancak getirebilmiştir⁷⁶. Sonuçta 1942 yılında uygulanmaya başlanan varlık vergisi uygulamadaki aksaklıklar yüzünden gerçek amacına ulaşamamış ve Mart 1944'de kaldırılmıştır⁷⁷.

İşte savaş yıllarının yarattığı malî kriz, halkın içinde yaşadığı zor şartların yanı sıra savaşın zengin ettiği bir grup insan, oluşan karaborsacılık ve katı bir tek parti yönetimi toplumda belli bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştu. Bu dönemde oluşan muhalefetin özelliği ; muhalefeti oluşturanların sadece devrimlere karşı gelen kimseler değil, fakat aynı zamanda yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü yorulan ve bunalan halk oluşturmuyordu. Ancak kimse bunu açık açık İsmet İnönü ve C H P.'ye söyleyemiyordu. Bununla beraber Vatan Gazetesi ve özellikle bu gazetede yazan Ahmet Emin Yalman ile Tan gazetesinde yazan Serteller hükümeti eleştirip, demokrasi kavramını irdeliyorlardı. Bunu izleyen günlerde, 23 Mayıs 1944'deki Meclis görüşmelerinde, bir süredir köşesine çekilmeyi tercih eden Celal Bayar, geçim zorluğu, İzmirli tüccarların içinde bulunduğu zor durum ve bazı sağlık sorunlarıyla ilgili konularda hükümete eleştirilerde bulunmuştu.⁷⁸

76. Goloğlu, Milli Şef, s. 176.

77 Koçak, s. 370.

78 Toker, s. 30.

Ancak İsmet İnönü, 1 Kasım 1944 ve 19 Mayıs 1945'de yaptığı konuşmalarda demokratikleşme hareketinden vazgeçmeyeceklerini garanti ediyordu⁷⁹. Mayıs 1945'de II. Dünya Savaşının kesin olarak bitmesinin ardından genç Türkiye Cumhuriyetinin demokratikleşme sürecinde büyük değişimler birbirini takip etmektedir. 19 Mayıs 1945 nutkundan sonra, İsmet İnönü Çankaya'da dışişleri bakanlığında hukuk müşaviri olan hukuk profesörü Nihat Erime'e "ben ömrümü tek parti rejimiyle geçirebilirim ama sonunu düşünüyorum, benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten vakit geçirmeksizin işe girişmeliyiz."⁸⁰ demiş ve Kasım 1945'deki nutkunda da yine bu konuya değinerek "bizim tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır."⁸¹ diyerek gerçek bir muhalefet partisi kurulmasına ve demokrasi kavramının layığıyla yerleşmesine olumlu baktığını gösteriyordu.

II. Dünya savaşının bitmesinden sonra Türkiye'de çok partili rejime geçiş süreci Batıya yaklaşmakla daha da hızlanmıştır. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girişi, Almanya ve İtalya gibi savaştan yeni çıkmış ülkelerde tek parti rejiminin bitmesi, A.B.D.'de Türkiye'ye karşı tek parti rejiminin kalkmasını isteyen tavırların belirmesi çok partili rejime geçişin nedenlerinden sayılabilir⁸². Ancak, Türkiye'nin çok partili sisteme geçişinde Batı dünyasının etkisi fazlasıyla olmuş ise de bunu tek neden olarak görmek Türkiye'-

79 Toker, s. 38 ve 58; Karpat, s.127.

80 Toker, s. 59.

81 Toker, s. 37.

82 Karpat, s.126

nin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını hiç tanımamak ve inkar etmek olur.

Çok partili siyasi hayata geçişin hazırlık döneminin ilk somut örneği Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19 Ocak 1945 tarihinde görüşmeye başladığı çiftçiyi topraklandırma kanun tasarısının görüşülmesi sırasında ortaya çıkmıştır ⁸³. Bu kanun cumhuriyet döneminde yapılmak istenen en önemli sosyal devrimlerden biridir. Bu kanuna göre ; hiç kimsenin beşbin dönümden fazla toprağı bulunmayacak, bunun üzerindeki topraklar kamulaştırılacaktı. ⁸⁴. Tasarı sekiz bölümden oluşmaktadır ⁸⁵ : Birincide (Genel Hükümler) toplanmıştır.

Amaç ; topraksız olanlara ve toprağı yetmeyenlere yeterince toprak verilmesidir. Bu amaçla ; çiftçilikle geçinenlerin toprak sahibi olmaları, toprakları üzerinde işletme kurarak kökleşmeleri, bağımsız çiftçi ailelerinin çoğalması gözetilmektedir. Bu tasarıda; arazilerin sayılı ellerde toplanıp aşırı derecede büyümelerini olduğu kadar yetersiz halde küçülmelerini de hedef olarak almıştır... İkinci bölümde ; (Dağıtılacak Arazi) hakkındaki hükümleri içine almaktadır. Dağıtılacak araziye elde etmede önce işletme ölçüsü, sonra genişlik derecesi gözönünde tutulmuştur. Bu prensipten hareket edilerek devlete ait olup da kullanılmayan ve özel idarelere, belediyelere, köylere ait olup da değerlendirilmeyen arazi, dağıtılacak arazi arasına alınmıştır. Kişilere ait olup da işletil-

83 Toker, s. 40 ; Karpat, s. 127 ; Goloğlu, Milli Şef, s.315; Yerasimos, Az Gelişmişlik, s. 1345-46.

84 Toker, s. 60.

85 Goloğlu, Milli Şef, s.321-22.

meyen ve orta büyüklükten yukarı olanlardan da dağıtımda yararlanılması göz önünde tutulmuştur. Bu bölümdeki hükümler gereğince arazilerin sınırlarının, yüzölçümlerinin ve sahiplerinin belli edilmesi de sağlanacaktır.

Üçüncü bölümde ; (arazi kamulaştırılması) nı düzenleyen hükümler vardır. Bu hükümlerin ana kaynağı anayasamızın 74. maddesinin ikinci fıkrasıdır. Dördüncü bölümde : (arazi verilecekler) saptanmıştır. Sıraya konulmaları belirtilmiştir. Hedef ; verilecek arazilerin, onu gerçekten işleteceklerin eline geçmesidir. Önce ; bulunduğu yerde öteden beri çiftçiliği zanaat edinen topraksızlar ve toprağı yetersizler ele alınacaktır. Sonra gerçekten çiftçilik yapabilecekler düşünülmüştür. Beşinci bölümde ; (arazi dağıtılması) hakkındaki hükümler vardır. Özellikle arazi isteklerinin yerinde olup olmadığına ve muhtaç olunan arazinin miktar ve çeşidinin tespitine önem verilmiştir.... Verilecek toprakların bedelleri uzun zaman içinde taksitlerle ödetilecektir. Altıncı bölümde ; (kuruluş ve donatım) a ait hükümler konmuştur. Bu hükümler ; toprak verilen çiftçinin o toprağı işleyebilmesinin ve üzerinde işletmeler kurabilmesini sağlamak istemiştir. Yedinci bölümde ; (çiftçi ocakları) na ait hükümler vardır... Çiftçi ocakları ile çiftçilik bağımsız bir meslek haline getirilmek istenmiştir. Çiftçi ocaklarının bölünmesi ile de tarımda bağımsız ailelerin bir ekonomik varlık olarak sürüp gitmeleri sağlanacaktır. Bunun için de, çiftçi ocaklarının ancak toptan intikal edebilmeleri prensibi kabul edilmiştir. Çünkü çiftçi ocasının şu ya da bu yoldan parçalanabilmesine, imkan vermek, kökleştirilmek is-

tenen topraksız ya da az topraklı çiftçi ailelerinin bir-süre sonra yeniden meydana çıkmalarını kabullenmek olurdu. Sekizinci bölümde ; (çeşitli hükümler) bulunmaktadır. Ve genellikle bu kanuna göre yapılacak işlerin Tarım Bakanlığınca yapılması belirtilmiştir.

Toprak dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi için çıkarılan çiftçiyi topraklandırma kanunu toprak ağaları ve buna bağlı çıkar çevrelerince hiç de hoş karşılanmadı. O dönemde T.B.M.M., C.H.P. Aydın milletvekili ve Ege'de büyük miktarda toprak sahibi olan ve adeta ailesel konumu dolayısıyla büyük toprak sahiplerinin sözcüsü durumuna gelmiş Adnan Menderes, 14 Mayıs 1945⁸⁶ tarihinde çiftçiyi topraklandırma kanun tasarı

sının görüşülmesi sırasında dikkatlerin odak noktası haline gelmiştir.

Aynı zamanda kendisi tasarının incelenmesi için kurulan geçici komisyonun da sözcüsü olmuştur. Tasarı görüşmeleri sırasında İçel Milletvekili Refik Koraltan⁸⁷ "Kim ne derse desin bu tasarı

rının ruhu Ali'nin malına alıp, Veli'ye vermektir." diye fikirlerini savunurken, Emin Sazak⁸⁸ "Bizde topraksızlık nispeti bütün memleketlerden azdır. Biraz alafranga söyleyeceğim : Memleketimiz kendiliğinden sosyalle olmuştur." diyerek fikirlerinin

Türkiye'nin gerçeklerine hiç de uymayan nitelikte olduğunu belli ediyordu. Adnan Menderes ise⁸⁹ "...Toprak darlığından çok toprağı değerlendirecek, sermaye, donatım, emek ve bilgi

86 Goloğlu, Milli Şef, s. 315.

87 Goloğlu, Milli Şef, s. 324.

88 Toker, s.61.

89 Goloğlu, Milli Şef, s.330-31.

yoksunlughundan sıkıntı çekmekteyiz. Bu bakımdan dava bizde politik ve sosyal olmaktan çok ekonomiktir" diyerek kürsüye haki-
miyeti ve konuyu kendi açısından savunması bakımından oldukça dikkat çekmişti⁹⁰.

Tasarı üzerine görüşünü bildiren dönemin Tarım Bakanı Şevket Reşit Hatipoğlu⁹¹ : "Çiftçiyi topraklandırma kanunu bize yerleşik bir millet, uzlaşık bir toplum olmanın yollarını gösteren gerçek özgürlüğün ve demokrasinin kökleşmesi. olanaklarını genişleten bir konudur" dedi. Eskişehir milletvekili Yavuz Abadan Gümüşhane milletvekili Recai Güreli ve Sinop milletvekili Hulusi Oruçoğlu tasarı hakkındaki olumlu fikirlerini belirttikten sonra⁹² çiftçiyi topraklandırma kanununun 17. maddesi tekrar görüşülmeye alındı. Komisyon görüşmelerini tamamlarken, Adnan Menderes ve yedi milletvekili ayrı ayrı isteklerde bulunmuşlar fakat bu isteklerin gerçekleştirilmesi kanunun tümünü değiştireceğinden kabul edilmemiştir⁹³. Sonuçta 17. madde görüşüldü ve mecliste şu şekilde kabul edildi⁹⁴ : "Topraksız veya az

90 Toker, s.61.

91 Goloğlu, Milli Şef, 323.

92 Goloğlu, Milli Şef, s. 324-25.

93 Toker, s. 62-63.

94 Toker, s. 63. Ayrıntılı bilgi için Goloğlu, Milli Şef, s.355-64.

topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya Tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi o bölgede 39. madde gereğince dağıtımı esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak arazi elli dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15. ve 16. madde hükümleri işlemez. Geçici mevsim işçileri hakkında da bu hüküm uygulanmaz. İşçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığını Tarım Bakanlığı belli eder".

Mecliste toprak kanunu görüşülürken konu ile ilgili görüşmeler sırasında kendini belli eden, daha sonraki bütçe müzakerelerinde de Birleşmiş Milletlere üye olan Türkiye'deki demokrasi ile Birleşmiş Milletler Anayasasındaki demokratik ülke olma özelliklerinin karşılaştırarak, artık özgürlüklerin kısıtlanmak yerine serbest bırakılması gerektiğini vurgulayan Adnan Menderes dikkatlerin odağı haline gelmişti. Meclis tartışmalarının ve görüşmelerin sürdüğü günlerde hükümet politikasına karşı belirten muhalefet Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın imzalarıyla 7 Haziran 1945 tarihinde verilen ve dörtlü karar diye bilinen önergeyle resmîyet kazanmıştı.⁹⁵ Bu önergede dört milletvekili : "Milli hakimiyetin tecelli yeri olan büyük Millet Meclisinde hakiki bir murakebenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve Anayasanın halkçı ruhunu taklit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların

95 Karpaz, s.129-30 ; Çavdar, CDTA, 8, s. 2064; Toker, s.68. Ağaoğlu, Bayar'ın dediğine göre, dörtlü karar fikrinin Köprülü ve Menderes'e ait olduğunu belirtmektedir(Ağaoğlu, s.85).

icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını" istiyorlardı⁹⁶. Verilen bu önerge grup görüşmelerinden sonra reddedilmişti. Dörtlü Önerge olayı (Dörtlü Tahrir) parti içi bir reform gibi görülmek istendiyse de, aslında yeni bir demokratik atılımın, yeni bir partinin doğuşunu hazırlayan bir olaydı. Milli Şef İsmet İnönü ise dörtlü tahrir olayını şöyle değerlendiriyordu:⁹⁷

"Bunu parti içinde yapmasınlar, çıksınlar karşımıza, geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleyle girişsinler"

Bu olayları izleyen zaman zarfında Refik Koraltan, Hikmet Bayur, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü C.H.P grubunun ortaklığı ile partiden çıkarılmıştır.⁹⁸ Celal Bayar ise bu olaylar üzerine 3.12.1945'te Cumhuriyet Halk Partisinden istifa etmiştir.⁹⁹ İşte, C.H.P.'deki bu kopmalar yeni bir muhalefet partisinin habercisiydi. Ancak Hikmet Bayur C.H.P.'den çıkarılmasına rağmen, dörtlü tahrircilerle arasında fikir ayrılığı olması sebebiyle yeni muhalefet partisnin içinde yer almamıştır.¹⁰⁰

İş Bankası'nın kurucusu C.H.P ve devlet yönetimi içinde çok önemli bir yere sahip olan Celal Bayar, Ege bölgesinin büyük arazi sahiplerinden ve toprak kanunu ile bütçe görüşmeleri sırasında muhalefeti oluşturan Adnan Menderes, asıl mesleği avukatlık olan Refik Koraltan ve tarih profesörü olan Fuat Köprülü (Türkiye'deki burjuva hareketinin dört yüzü : yani

96 Çavdar, CDTA, 8, s.2064.

97 Toker, s.69.

98 Goloğlu, Milli Şef, s.394-400. Cumhuriyet, 29.3.1946, s.1.

99 Goloğlu, Milli Şef, s.403.

100 Toker, s.71.

mali sermaye, tarımsal sermaye, serbest meslekler ve burjuva aydını)¹⁰¹ 7.1.1946'da Demokrat Parti'nin kurucuları olmuşlardır¹⁰². Aynı gün bir gazeteci Celal Bayar'a : "Serbest Fırka hikayesi henüz hatırlarda olduğuna göre DP'nin de bir danışıklı döğüş mahsulü bulunmadığını temin edebilir misiniz?" diye sormuş, o da "Serbest Fırka dahi bir muvazaa partisi değildi. Muvazaa hafifliktir. Ne bunu teklif edecek, ne de bu teklifi kabul edecek kimseler olmadığı gibi memleketin muvazaa işlere tahammülü yoktur." diyerek yanıtını vermiş ve DP'nin gerçek bir muhalefet partisi olacağını belirtmiştir¹⁰³.

DP'nin Ankara'da Yenışehir Sümer sokaktaki merkezi 8.1. 1946 günü ilk defa gazetecilere açılmıştır. Celal Bayar bu vesileyle verdiği demeçte : "Ecnebi sermayeden iktisadi özgürlüğümüzü kısıtlamayacak şekilde yararlanacağız" demiş ve genel anlamda ekonomi politikalarının CHP'den fazla farklı olmadığını, hemen hemen aynı çizgide olduklarını belirtmiştir¹⁰⁴. DP, dış politikasında, Türkiye'nin bağımsızlığını ve barışı hedef alan Atatürk'ün dış siyasetini izleyeceğini belirtmiştir¹⁰⁵. DP'nin kuruluşunun resmi olarak ilanından bir gün sonra Celal Bayar gizli oy ve ittifakla Genel Başkanlığa seçilmiş, Cemal Tunca da kurucu üyelige katılmıştır¹⁰⁶. Hazırlanan tüzüğe göre DP'nin merkezde üç organı vardı : Genel Başkan, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı¹⁰⁷

101 Yerasimos, Az Gelişmişlik, s.1346.

102 Cumhuriyet, 8.1.1946, s.1.

103 Cumhuriyet, 8.1.1946, s.1.

104 Cumhuriyet, 8.1.1946, s.1.

105 Cumhuriyet, 11.1.1946, s.1.

106 Cumhuriyet, 9.1.1946, s.1.

107 Cumhuriyet, 9.1.1946, s.3.

Her üç organı oluşturacak üyelerin tamamı Büyük Kongre'de seçilecekti. Büyük Kongre yapılmaya değin geçen zaman sürecinde tüm yetkiler kuruculara ait olacaktı. DP, hazırladığı parti programını 7.1.1946'da ilan etmiştir. Hazırlanan program, hükümete verilmeden önce Celal Bayar'ın teklifi ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gösterilmiş ve Çankaya'da Milli Şef ile Celal Bayar arasında şöyle bir konuşma geçmiştir¹⁰⁸ :

- İnönü : - Terakki Perverlerde olduğu gibi itikadını diniyeye biz riayetkarız diye madde var mı?
- Bayar : - Hayır Paşam, laikliğin dinsizlik olmadığı var.
- Ziyani yok, Köy Enstitüleri ve İlkokul seferberliği ile uğraşacak mısınız?
- Hayır
- Dış politikada ayrılık var mı ?
- Yok I
- O halde tamam...

Bu gizli görüşmenin ardından parti programı Refik Koralan tarafından İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a verilmiş, işlemler yarım saat içinde tamamlandıktan sonra da DP'nin kurulduğu resmen ilan edilmişti¹⁰⁹.

DP'nin parti programı incelendiğinde demokrasi ve liberalizmin iki temel kavram olarak yer aldığı görülmektedir¹¹⁰.

108 Toker, s.83.

109 Gevgilili, Yükseliş, s.39.

110 Parti programı için Cumhuriyet, 8.1.1946, s.2 ; ayrıca bkz. EK : 2(s.127).

Ekonomik politikalarında özel sektörü temel aldıkları kolaylıkla anlaşılmaktadır. D P , devletçilik ilkesini,devletin özel sektörün gelişmesine katkıda bulunacak bir ilke olarak görüyordu¹¹¹. Yani , kalkınma planlarında karma ekonomiyi esas almışlardı¹¹². Ayrıca parti programında ülke kalkınmasında tarımın en büyük rolü oynayacağını belirtmiş olmaları, ekonomik kalkınma modelinin yetersizliğini göstermektedir.¹¹³.

D P , kuruluşunun ardından hızla örgütlenmeye başlamış ve ilk şubesini Samsun'da kurmuştur¹¹⁴. Bu ilin ilk şube olarak seçilmesinde, Kurtuluş savaşındaki ilk hareketin başladığı yer olması önemli bir rol oynamıştı.¹¹⁵. Hemen ardından D P.'nin Aydın şubesi kurulmuş¹¹⁶ daha önce alınan bir kararla da buranın oluşumu ve idaresi de Adnan Menderes'e verilmiştir¹¹⁷. Partinin İstanbul il örgütü ise 14.2.1946 tarihinde kurulmuş ve başkanlığına da Kenan Öner seçilmişti.¹¹⁸. Ancak, D P İstanbul il örgüt başkanının bunu takibeden günlerde verdiği bir demeç Ankara'nın sert tepkisine neden olmuştu.Demecinde Kenan Öner : "Laiklikle dinsizlik arasındaki farkı idrak ederek yobaz ve yenilenmesine meydan bırakmamak kaydı mutlakiyle halkın dini tedrisatına yol açmak..." diyerek fikrini belirtmiştir¹¹⁹. C H P.'nin

111 Bkz. parti programı Genel Prensipler, madde 17.

112 Eroğlu, s. 13 ; Goloğlu, Demokrasiye Geçiş,s.41.

113 Bkz. madde 56 ; Çavdar, CDTA, 8, s.2065.

114 Cumhuriyet, 2.2.1946, s.1

115 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.43.

116 Cumhuriyet, 4.2.1946, s.1.

117 Cumhuriyet, 1.2.1946, s.1.

118 Cumhuriyet, 15.2.1946, s.1.

119 Toker, s.25.

İstanbul İli İdare Kurulu Başkanı Alaaddin Tiritioğlu DP İstanbul İl Teşkilatı Başkanı Kenan Öner'in demecini Celal Bayar'ın bile tasvip etmeyeceğini belirtir¹²⁰. Gerçekten de Ankara'nın üzerinde titizlikle durduğu din konusunun bu şekilde yorumlanması DP'deki başka üyelerin de dikkatini çekmiştir. Bunun üzerine Kenan Öner, demecindeki fikirlerin partinin değil kendisinin olduğunu açıklamak zorunda kalmıştır¹²¹.

DP'nin ülke çapında hızla teşkilatlanması sürerken CHP de buna karşı zorunlu olarak birtakım önlemler almıştır. Örneğin, DP'nin Ege bölgesinde genel olarak her ilde örgütlenmesi sonucu, CHP müfettişlik örgütünde önemli değişiklikler yapmış ; Manisa, İzmir'den ayrılıp ayrı bir müfettişlik olmuş ; Aydın bölgesi de ikiye ayrılmıştı¹²². 1946 yılında, kuruluşunu izleyen birkaç ay içersinde DP'nin örgütsel gelişimini hızla tamamlama çabaları ve kamuoyunun büyük bir kesiminde DP'ye olan ilginin artışı hiç kimsenin gözünden kaçmayan gelişmelirdi. Germencik'teki parti mücadelesi basına da yansımıştı¹²³. Yüzden fazla kişi DP'ye yazılmış, bunun üzerine CHP başkanları halkla nasıl daha iyi ilişki kurulabileceğini belirlemeye ve DP ile mücadelede izleyecekleri politika için ortak bir tavır almaya yönelmişlerdi. Özellikle Ege bölgesinde CHP ve DP mensupları propagandalarını ayrı ayrı kahvelere giderek yapıyorlardı¹²⁴.

120 Cumhuriyet, 19.2.1946, s.1.

121 Cumhuriyet, 20.2.1946, s.1.

122 Cumhuriyet, 13.2.1946, s.1.

123 Cumhuriyet, 21.3.1946, s.1.

124 Cumhuriyet, 30.3.1946.

Tabii bu arada DP'nin bir muvazaa partisi olduğu yolundaki iddialar da kamuoyunda rahatsızlık yaratıyordu. DP Genel Başkanı Celal Bayar, "DP'nin karşılaştığı manasız zorluklar partinin yurt içi gelişiminin iyi olduğunu ve birbuçuk ay gibi kısa bir sürede 16 il merkezinde, 36 ilçede ve ayrıca bucaklarda müteşebbis heyetleri kurulmuştur. Yalnız, DP'nin muvazaa bir parti olarak görülmesi karşılaşılan zorluklardan en önemlisidir. İkinci ve üçüncü şahıslar yanlış telkinlerle halk ve kamuoyunu kandırıyorlar" demiş ve bu konudaki kuşkularını dile getirmiştir¹²⁵.

Bu arada CHP'nin , DP'nin örgütlenmesini engellediğine dair iddiaları DP içerisinde birtakım rahatsızlıklara neden oluyordu. Adnan Menderes'e göre, DP Ege'deki faaliyetlerinde CHP'nin olaganüstü engellemeleriyle karşılaşmaktaydı. Herhangi bir partinin , karşısında diğer bir partiyi bulmasını doğal karşılayan Menderes, bazı idari amir ve memurların, taşındıkları devlet memuru sıfatına hiç uymayarak tıpkı bir partili gibi gayret ve faaliyet göstermelerinden büyük üzüntü duyduğunu belirtmiş ve tek parti yönetimine alışmış bir ülkede karşılaşılan çeşitli zorlukların yanı sıra hükümetin de karşı tarafta yer almasının DP'yi güçlükler altına soktuğunu söylemiştir¹²⁶. Bunun üzerine İzmir valisi Şefik Soyer de "Vilayet içinde böyle bir şey olmadığından konuşacak birşey yok" diye kaçamak bir yanıt vermiştir¹²⁷.

125 Cumhuriyet, 14.3.1946, s.1.

126 Cumhuriyet, 1.4.1946, s.1.

127 Cumhuriyet, 2.4.1946, s.1.

Bu arada 26.4.1946 tarihinde toplanan CHP meclis grubu Eylül ayında yapılması gereken yerel seçimlerin Mayıs ayında yapılmasına karar vermişti¹²⁸. Alınan bu karar DP'nin büyük tepkisine yol açmıştır. TBMM'de seçim konusu görüşülürken büyük bir tartışma çıkmıştır. Adnan Menderes, "seçimlerin öne alınmasını haklı gösterecek sebepler görmüyoruz. Bu duruma göre tasarının tek parti idaresi maksadıyla hazırlanmış olduğuna hükmetmek zaruri oluyor" demiş, bunun üzerine Refik Koraltan'ın hükümetin yolsuzluk yaptığına dair iddialarda bulunması Mecliste gergin bir hava yaratmıştır¹²⁹. Bu arada İzmir'de Mustafa Rizeli adında 18-19 yaşlarında Konya'lı bir genç seçimler aleyhine toplantı düzenleyerek DP heyetlerine "memleketin kalkınması için ve Türk köylüsü ve işçisinin haklarını koruyacak olan DP'nin kurucusu Celal Bayar'ı tebrik maksadıyla yapılacak nümayişte seçimlerin geri bırakılması istenecek. Bütün İzmir gençliğinin iştirak edeceği bu nümayişe sizin de taraftarlarınızla birlikte gelmenizi rica eder, selamlarımı sunarım." diye bir beyanat yayınlamış, ancak daha sonra DP bu iki kişi ile bir ilgisi olmadığını kamuoyuna açıklamıştır¹³⁰.

DP Genel Başkanı Celal Bayar, seçimlerin erken bir tarihe alınmasından şikayetçi olduğunu bildirerek, bu olayda başka nedenler olduğunu belirtmiştir.¹³¹

128 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.45.

129 Cumhuriyet, 30.4.1946, s.1.

130 Cumhuriyet, 1.5.1946, s.1.

131 Cumhuriyet, 6.5.1946, s.1.

Yerel seçimler konusunda DP, bu seçimlere katılmayacağını belirtmiş¹³², genel seçimler konusunda ise seçim kanununda yapılacak değişikliklerden sonra gözönüne alınacağını açıklamışlardır. Bu arada 10. Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP Büyük Kurultayı Türkiye'nin siyasi hayatı için çok şeyler ifade etmektedir. Ancak kurultayın toplantısından önce Milli Şefin ülke gezisinde yaptığı konuşmalar kurultayda alınacak kararlar hakkında ipuçları vermektedir. Örneğin Milli Şefin Eskişehir¹³³ ve Kütahya'da¹³⁴ yaptığı konuşmalarda Türk halkının anlayışlı ve sağlam bünyeli olduğunu seçimlere iştirak ederek göstermesine, seçimlerde halkın olgunluk göstereceğinden emin olduğunu belirtmiş ve yaptığı tüm konuşmalarında da tek dereceli seçim sistemine mutlaka geçileceğini vurgulayarak vatandaşın oyunu nasıl kullanacağına dair bilgi vermiştir.¹³⁵ 10 Mayıs 1946'da toplanan CHP Olağanüstü Kurultayında birisi programı, diğerini nizamnameyi ilgilendiren iki önemli konu üzerinde yapılan tartışmalar sonunda bazı yenilikler getirilmiştir.¹³⁶ Programdaki yenilik, seçim ve dernek kurma özgürlüğü ile ilgilidir. Dördüncü madde tek dereceli seçimi kabul etmiş, dernek kurma özgürlüğünü kısıtlayan programın 22. maddesi tamamen kaldırılmıştır. En önemli değişim nizamnamenin dördüncü maddesinde yapılmıştır. Bu değişiklik, bir tek parti geleneği halinde sürüp gelen "şef" ve "değişmez genel başkan" ünvanlarının kaldırılması şeklinde olmuştur. Getirilen yeniliğe göre, bundan böyle partinin değişebilir bir "genel başkan" ı vardır.

132 Cumhuriyet, 9.5.1946, s.1

133 Cumhuriyet, 4.5.1946, s.1

134 Cumhuriyet, 5.5.1946, s.1

135 Cumhuriyet, 5.5.1946, s.1 (N.Nadi "Milli Şefi Dinlerken")

136 Tunaya, TSP, s.575.

Dört yıllık bir süre için CHP'li milletvekilleri içinden ve Büyük Kurultay tarafından seçilir. Diğer bir karar da "müstakil grup" un lağvedilmesidir.

Bu kararlar DP'nin liberal ve demokratik parti programına ve kamuoyunda DP'ye karşı beslenen sempatinin biraz da hükümete gösterilmesi amacıyla yapılan atılımların sonucudur.

Yerel seçimlere baktığımızda şu tablo ile karşılaşmaktayız : 26 Mayıs 1946 tarihinde yapılan seçimlere CHP ve MKP (Milli Kalkınma Partisi) katılmıştır.¹³⁷ MKP öğleden sonra bir beyanname yayınlayarak seçimlerden çekildiğini açıklamıştır¹³⁸. Seçimler birkaç olay dışında normal geçmiştir. Bu birkaç tatsız olay ise şunlardır : Etimesuttaki oy sandığına seçmenlerin hemen hepsi CHP için basılmış listelerini koydukları halde zarflardan çıkan listelerin yüzlercesinin çizili olduğu görülmüştür¹³⁹. Ayrıca, Hatay'da bağımsızlar kazanmış fakat DP katılmadığı halde bazı yerlerde kazandığına dair yanlış iddialar çıkmıştır¹⁴⁰. Bu arada Adana'da ilginç bir olay yaşanmıştır : Adana valisi Akif İyidoğan DP'ye başvurarak, DP'nin teşkilatı ile halkı seçimlere davet etmesini temenni ederek ; "oğlunu askere çağırırsak vermeyecek misiniz ? , bu bir vatan borcudur" demiştir.¹⁴¹ Bu olay DP'nin kuruluşundan kısa bir süre geçmesine rağmen halk üzerinde uyandırdığı olumlu etkiyi yansıtabilmektedir.

137 Cumhuriyet, 27.5.1946, s.1

138 Cumhuriyet, 27.5.1946,s.1.

139 Cumhuriyet, 27.5.1946,s.1.

140 Cumhuriyet, 27.5.1946, s.1.

141 Cumhuriyet, 27.5.1946, s.1

Yerel seçimlerin sonuçlanmasının ardından Millet Meclisi dağıtılmış, böylece iki dereceli seçimle seçilmiş milletvekilleri feshedilmişti.¹⁴² Bu arada MKP seçimlerin geçerli olmadığı fikrini savunmuş, seçimlerin yenilenip yenilenmemesine İstanbul halkı içinde plebisit yaparak karar verilebileceğini belirtmiştir¹⁴³.

DP'nin muhalefet yılları içinde 1946 yılı ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü 1946 yılı genel seçimleri uzun yıllar belleklerden silinmeyecek bir takım soruların oluşmasına yol açmıştır. Daha ileride üzerinde duracağımız 1946 seçimlerini, CHP'nin kazanması, DP'de tam bir şok etkisi yaratmış ve mecliste tartışmalara yol açmıştır. 5.8.1946 tarihinde TBMM açılmış, İsmet İnönü 451 oydan 388'i ile tekrar Cumhurbaşkanlığına seçilmiş ve Saraçoğlu kabinesi istifa ederek yeni hükümeti kurma görevi Recep Peker'e verilmiştir.¹⁴⁴ DP'liler, seçimi protesto etmek amacıyla, Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'nün konuşma yapmak üzere kürsüye gelmesi sırasında ayağa kalkmamışlardır.¹⁴⁵ Bu durum sonraki toplantılarda da tekrar edilecektir. DP'nin muhalefetde kaldığı bu dönemde özellikle büyük mitingler düzenleyerek kamuoyunun geniş bir kesimini kendi yönüne çekmesi CHP'lileri paniği uğratmıştı. CHP bu durumda liberalleşme arayışları içindeyken aynı zamanda toplumsal yapıda daha geniş çapta baskı yarattı. Bu ise, halkı DP'ye büyük bir hızla yaklaştırmıştı.¹⁴⁶ 21 Temmuz Genel Seçimlerinden sonra süregelen muhaliflik ruhuna 1 Eylül İl Genel Meclisi seçimleriyle 7 Eylül kararlarının elleş-

142 Eroğul, s.14.

143 Cumhuriyet, 25.5.1946, s.1

144 Cumhuriyet, 6.8.1946, s.1-3

145 Cumhuriyet, 6.8.1946, s.1

146 Eroğul, s.17.

tirisi yüklenmişti. Bu durumu Nadir Nadi "...Düşünce susmuş, hissiyat ayaklanmıştı. DP'ye geçenler mücurnet hak ve hürriyet davası uğruna Montesque ve Voltaire devrini hatırlatan bir dil kullanırlarken, CHP'liler el ele vererek DP taarruzuna karşı koyma siyasetini uygulamışlardır. Parti dedikoduları ve gündelik politika oyunları devamlı konuşulan mevzular..."¹⁴⁷ şeklinde değerlendirirken ; Ulus gazetesinin başyazarı Falih Rıfkı Atay da "...DP bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir"¹⁴⁸ diye DP'yi sert bir dille eleştirmiştir.

Recep Peker ve kabinesinin hazırladığı hükümet programının oylanması sırasında DP'liler meclisi terk etmişler ancak aleyhte oy kullanabilmek için gelip daha sonra oylamaya katılmışlardır¹⁴⁹. Bunu takip eden dönemde üç CHP'li bakanın kapanmış sayılan bir soru önergesini tekrar gündeme getirmek istemeleri üzerine, Refik Koraltan kapanmış bir olay için meclis başkanının bakanlara söz hakkı vermesinin iç tüzüğe aykırı olacağını belirterek karşı çıkmıştır. Konu ile ilgili Afyon milletvekili Ahmet Veziroğlu kendisine yöneltilen sorulara cevap vermek istemiş, meclis tarafından bu isteği reddedilince de DP'liler salonu terk etmişlerdir¹⁵⁰.

Meclis içi tartışmaların en büyüğü 17. Aralık 1946'da olmuştur. Bütçe görüşmeleri sırasında DP'lilerin şiddetli olarak eleştiri yapmaları Başbakan Recep Peker'i çok sinirlendirmiş¹⁵¹, Peker bunun üzerine : " DP adına dinlediğimiz Adnan Menderes'in sesinden kötümser ve piskopas bir ruhun, mariz bir ruhun karanlıklar içe-

147 Cumhuriyet, 17.11.1946 (Nadir Nadi "Fikirler Ne Oldu?"), s.1

148 Eroğul, s.16. Cumhuriyet, 4.7.1946, s.1.

149 Cumhuriyet, 23.11.1946, s.1

150 Cumhuriyet, 23.11.1946, s.1

151 Cumhuriyet, 18.12.1946, s.1

risinde ve muazzam bir milletin azametli, şanslı bir istikbale gitmek azminde ve kararında olan bir devletin hayatında bir boşluk halinde ifade edilebilecek derin bir hakikat keşfetmiş vaziyetteyim"¹⁵² demiş ve mariz ile piskopat kelimelerini tam anlamayan DP'li milletvekilleri derhal meclisi terketmişlerdir¹⁵³. DP'li milletvekillerin meclisi terk etmesiyle 9 günlük bir parlamento bunalımı başlamış ve İsmet İnönü'nün araya girmesiyle¹⁵⁴ DP'liler 27.12.1946'da meclise geri dönmüşlerdir. Ancak bütçe tasarısını yetersiz gördüklerinden oylamaya katılmamışlar ve protestolarını bu şekilde dile getirmişlerdir¹⁵⁵.

DP, yukarıda belirttiğimiz şartlar altında kurulmuş ve kuruluşunu izleyen günlerde kamuoyunda aradığı desteği bulabilmiştir. DP'nin tarihine kronolojik olarak baktığımızda ; 1946 seçimlerinde aradığını bulamadığını ve 1950 yılına kadar geniş perspektifte bir muhalefet oluşturduğunu ve bunun sonucu olarak 1950 yılında iktidara geldiğini görüyoruz. 1954 seçimlerinde daha da ezici bir üstünlük sağlayan DP, muhalefetin tüm çabalarına rağmen 1957'de yine iktidar olmayı başarmıştır. Ancak iktidar olduğu süre içerisinde başlayan DP'nin yıkılma süreci 1960 yılında noktalanmıştır.

Türk siyasi hayatında artıları ve eksileriyle bir dönüm noktası olan DP, Türkiye'de gerçek demokrasinin yerleşmesi için de bir atlama taşı olmuştur. DP'nin bu kadar büyük başarı kazanmasındaki en önemli etkenler ; o döneme kadar tek parti yönetiminin kurmuş olduğu sisteme karşı çıkması ve gerçek bir muhalefet partisi olarak demokrasinin önemli özelliklerinden biri olan halk ile bir bü-

¹⁵² Toker, s.161.

¹⁵³ Toker, s.161. Meclisi terketmelerinde Emin SazaK'ın "piskopat" sözcüğünü, "pis köpek" şeklinde anlaması da tahrik edici bir unsur olarak rol oynamıştır.

¹⁵⁴ Cumhuriyet, 26.12.1946, s.1

¹⁵⁵ Cumhuriyet, 28.12.1946, s.1

tün olma ilkesini yerine getirmesidir. Ancak iktidara gelişi ile başlayan zaman süreci içinde hernekadar milli gelirimiz önemli bir oranda arttıysa da hiçbir zaman milli gelir artışı kalkınma demek değildir. DP döneminde köprü ve yol yapımı geniş sahalara yayılıp, sanayii hamleleri yapıldıysa da bunlar ihale usulü ile olduğu için vurguncu sınıfların türemesine yol açmıştır¹⁵⁶. Para miktarının arttırılması enflasyonu körüklemiş, herşeyden önemlisi muhalefette iken baskıcı CHP tutumunu e-leştiren DP aynı baskıların daha fazlasını kendisi yapmıştır¹⁵⁷. DP, laiklik ve irtica konusunda ilk başta sıkı sıkıya önlemler aldıysa da daha sonra ezanın Türkçe okunmasına karşı çıkışla başlayan süreçte laiklik konusunda gevşek davranmıştır. İşte, egemen sınıflara yetkiler vererek, iktidar olan DP yukarıda kısaca bahsettiğimiz nedenlerle yıkılmıştır. Ancak tüm olayları incelediğimizde ortaya çıkan bir gerçek var ki DP demokratikleşme sürecimizin en önemli unsurudur. DP'yi o zamanın şartları ile ve olanaklarıyla düşünmek sanırım bu fikrimizi pekiştirecektir.

156 Eroğul, s.91.

157 Örneğin, 1951 resmî ilânlar kararnamesi, 1953 ceza kanunu değişiklikleri, 1954 basın kanununun değiştirilmesi bunlardan sadece birkaçıdır.

B. 1946 Yılında Kurulan Diğer Siyasal Partiler

1946 yılında kurulan en önemli parti hiç kuşkusuz DP'dir. Ancak, bu yıl içerisinde başka siyasi partiler de kurulmuştur. Şimdi bu partileri kısaca gözden geçirelim :

Türk Sosyal Demokrat Partisi :

Kurulma izni 2.1.1946 yılında verilen parti,¹⁵⁸ 26.4.1946 tarihinde Cemil Alpay, Sadık Acarlı, Mustafa Yıldız ve Yakup Savaş tarafından İstanbul'da kurulmuştur¹⁵⁹. Bu parti 6 Ocak 1918 tarihinde kurulan Sosyal Demokrat Parti'nin devamıdır¹⁶⁰. TSDP faaliyete geçer geçmez ülke içi durumla ilgileneneği yerde yurt dışında bu parti ile aynı ideali paylaşan partilerle temasa geçmiş ve daha sonra Bulgar Sosyal Demokratlarına bir mektup yazmıştır¹⁶¹. Yazdığı bu mektup Bulgaristan'da Nerot Gazetesinde yayınlanmıştır. Bu nedenle parti 29.3.1946'da kapatılmıştır¹⁶². 26 Nisan'da Sosyal Demokrat Partisi adıyla tekrar ortaya çıkmış ancak Cemil Alpay ölünce dağılmıştır¹⁶³.

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi :

Sabit Şevki Şeren, Hüseyin Türkgeldi ve Hasan Yaşatürk tarafından 24.5.1946 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur¹⁶⁴. Ancak, sürekli bir faaliyet grafiği gösteremeyen parti kısa bir süre sonra kapanmıştır¹⁶⁵.

158 Cumhuriyet, 3.1.1946, s.2.

159 Tunaya, TSP, s.695.

160 Tunaya, TSP, s.695.

161 Toker, s.109.

162 Toker, s.109.

163 Ahmed, Kronoloji, s.18.

164 Tunaya, TSP, s.701.

165 Kapatılma tarihi için bkz. Tunaya, TSP, s.701, dipnot 5.

Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi :

17.6.1946'da Ethem Ruhi Balkan, Selahattin Yorulmazoğlu, Mehmet Şükrü Sekban, Nurettin Deliorman, İrfan Recep Nayal, Ali Esenkova ve İbrahim Tokay tarafından İstanbul'da kurulmuştur.¹⁶⁶ 1946 yılı genel seçimlerine girmiş ve 16 bin civarında oy almıştır.¹⁶⁷ Partiye yeni bir güç vermek için 1948 yılında parti programında bazı değişiklikler yapılmıştır.¹⁶⁸ 1950 genel seçimlerinde oy sayısı düşen parti bir tabela partisi olmaktan öteye gidememiştir¹⁶⁹. 1961 yılında kapanmıştır.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi :

Bu parti 20 Haziran 1946 tarihinde Dr. Şefik Hüsnü Deymer önderliğinde Ragıp Vardar, Fuat Bilege, İstefo Papadoupulos ve diğer kurucu üyelerce kurulmuştur.¹⁷⁰ Partinin temel amaçları demokratik hak ve hürriyetlerden geniş çapta yararlanmak, sendikalar yoluyla örgütlenmek, faşizme karşı mücadele etmek, üretim araçlarını halka açarak sosyal demokrasi içinde her yurttaşın yaşam düzeyini yükseltmektir.¹⁷¹ Partinin yayın organları İstanbul'da "Sendika", Ankara'da "Söz", Adana'da "Başak", İzmir'de "Havadis" gazete ve mecmualarıdır¹⁷². Komünizm propagandası

¹⁶⁶ Tunaya, TSP, s.702.

¹⁶⁷ Karpat, s.369.

¹⁶⁸ Teziç, s.283.

¹⁶⁹ Teziç, s.283.

¹⁷⁰ Tunaya, TSP, s.704 ; Teziç, s.283.

¹⁷¹ Teziç, s.283-84.

¹⁷² Teziç, s.284.

yaptığı gerekçesiyle 16 Aralık 1946 tarihinde kapatılmıştır¹⁷³.

Yalnız Vatan İçin Partisi :

21 Haziran 1946 tarihinde Yaşar Çimen, Adil Aktaş ve Kaya Mutlu tarafından İstanbul'da kurulmuştur¹⁷⁴. Parti, 1946 Genel Seçimlerine katılmış fakat başarılı olamamıştır. Kemalist, ılımlı devletçi, aşırı milliyetçi, halkçı ve cumhuriyetçi¹⁷⁵ fikirlerin parti doktrini olduğunu belirten bu parti faşizme eğilim göstermiş ve nitekim 1952 yılında kapanmıştır¹⁷⁶.

Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi :

21 Haziran 1946 tarihinde Arif Hikmet Atsız, Suat Üzer, Cahit Ateş ve Adnan Dik tarafından İstanbul'da kurulmuştur¹⁷⁷. Ayrıca, Balıkesir ve İzmir'de şubeleri açılmıştır ; 1946 yılında kapanmıştır¹⁷⁸.

Arıtma Koruma Partisi :

26 Haziran 1946 tarihinde Selçuk Köroğlu, Kemal Köymen ve Halil Sümer tarafından İstanbul'da kurulmuştur¹⁷⁹. Dinsel esasları kendisine temel prensip olarak kabul eden parti faaliyet gösteremeden 12 Mart 1947'de kapanmıştır¹⁸⁰.

173 Tunaya, TSP, s.705 ; Cumhuriyet, 17.12.1946, s.1.

174 Tunaya, TSP, s.706 ; Teziç, s.284.

175 Tunaya, TSP, s.707 .

176 Karpat, s.369.

177 Tunaya, TSP, s.707.

178 Teziç, s. 284.

179 Tunaya, TSP, s.708 ; Teziç, s.285.

180 Tunaya, TSP, s.708.

İslâm Koruma Partisi :

19 Temmuz 1946 yılında Necmi Güneş, Mustafa Özbek ve Ziya Süer tarafından İstanbul'da kurulmuştur¹⁸¹. Partinin temel hedefi islami korumaktı. Ancak, dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle 12.9.1946 tarihinde Sıkıyönetim Komutanlığının kararı ile kapatılmıştır¹⁸².

Yurt Görev Partisi :

15 Ağustos 1946 yılında Abdülkadir Gönüllü, Abdullah Morsaloğlu, İhsan Akşehirli, Yahya Kurtalan ve Fevzi Arslan tarafından İskenderun'da kurulmuş olan bu parti daha örgütlenmeden faaliyetine son vermiştir¹⁸³.

Liberal Demokrat Parti :

11.3.1946 tarihinde Kamil Demirarslan, Sabri Manyas, Abdülkadir Aytaş ve Suphi Kula tarafından İstanbul'da kurulmuştur¹⁸⁴. İstanbul dışında Bursa'da da bir şubesi olan parti 1946 Genel Seçimlerine katılmamıştır¹⁸⁵. Amaçları

181 Tunaya, TSP, s.709; Teziç, s.285.

182 Tunaya, TSP,s. 709.

183 Tunaya, TSP, s. 709; Teziç, s.285.

184 Tunaya, TSP,s. 694; Teziç, s.281.

185 Tunaya, TSP,s. 694

"memlekette geniş bir kalkınma hareketi meydana getirmek"¹⁸⁶ olan parti, kurucu sayısı üçten aşağı düştüğü için aynı

Türkiye Sosyalist Partisi :

Esat Adil tarafından 14 Mayıs 1946'da İstanbul'da kurulmuştur¹⁸⁸. Temel ilkeleri arasında, demokrat, sosyalist, milliyetçi, beynelmilelci ve laik olduğu belirtilmiştir¹⁸⁹. Çok partili döneme geçiş sürecinde kurulan ilk sosyal demokrat parti olması açısından önemlidir¹⁹⁰. Partinin programına baktığımızda, tam bir sosyalizm yanlısı olduğu anlaşılmaktadır¹⁹¹. 1946 Genel Seçimlerine katılmış ancak başarı sağlayamamıştır. Kuruluşundan dört ay gibi kısa bir süre sonra komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştır¹⁹². 1950 yılında tekrar faaliyete geçen parti, 1952 yılında aynı gerekçe ile tekrar kapatılmıştır¹⁹³.

186 Sencer, s.203.

187 Teziç, s. 281.

188 Teziç, s. 282.

189 Teziç, s.282.

190 Sencer, s.216.

191 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sencer, s.216-17.

192 Teziç, s.282.

193 Teziç, s.282-83.

C. 1946 Yılı Genel Seçimleri

Seçim, çağdaş demokrasilerde yöneticilerin belirlenmesi için uygulanan bir yöntemdir¹⁹⁴. Seçimler için ; "kişilerin seçme şansının ortaya çıkması anlamında demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır", diyebiliriz .

1927'den itibaren yapılan genel seçimler dört yılda bir yapıldığından, 1946 yılı seçiminin de gerçekte 1947 yılında yapılması gerekiyordu. Fakat gittikçe güçlenen DP'nin halk üzerindeki etkisini farkederek CHP, bu partinin biraz daha fazla güçlenip, örgütlenmesini tamamlayamadan onu saf dışı bırakmanın en iyi yolunun seçim olduğunu düşünmüş ve bu yüzden 1947 yılında yapılması gereken genel seçimi bir yıl önceye almakta bir sakınca görmemiştir.

DP'nin kuruluşu halkın hemen hemen her kesiminin olumlu bir tepkisiyle karşılanmıştı. Halk, o döneme değin rastlamadığı biçimde, bir partinin kendisiyle bütünleşmesini yaşıyordu. DP yanlıları bir çığ gibi büyürken CHP de daha liberal ve daha ılımlı bir yönetim sistemi kurarak halkın güvenini ve sempatisini kazanma çabası içindeydi. Bu amaçla 10 Mayıs 1946 kurultayında aldığı tek dereceli seçim kararını 1 Haziran 1946 ve 5 Haziran 1946 tarihindeki meclis görüşmelerinde kanunlaştırmıştır¹⁹⁵. Bu kanunla çift dereceli seçim sistemine son verilmiş, yerine tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiştir. TBMM'de seçim kanununun görüşülmesi sıra-

194 Tekeli, CDTA 7, s.1798.

195 Cumhuriyet, 1.6.1946,s.1

sında Adnan Menderes : "Belediye seçimine hakim olan zihniyet ve ruh bu kanunun tatbikatında da hakim olacaksa eseflenmek mümkün değildir"¹⁹⁶ diye yorumunu yaparken; Hikmet

Bayur, vatandaşların seçime zoraki götürüldüğünü, açık yerlerde oy kullandıklarını ve bu kullanılan oyların sandık görevlileri tarafından görülüp işaretlendiğini söylemiş, İç işleri Bakanı Hilmi Uran ise vatandaşlara polis ve jandarmanın yardım ettiğini, seçimlere iştirak oranının % 64 olduğunu ayrıca oy kullanmak için ayrı kabinlerin yaptırılacağını belirtmiştir.¹⁹⁷ 278 milletvekilinden 277'sinin onayı ile kabul edilen tek dereceli seçim sisteminin yanısıra genel seçimlerinde de erken bir tarihe (21.7.1946) alındığı bildiriliyordu¹⁹⁸. Ancak çıkartılan bu yeni kanun muhalefet tarafından yeterli görülmemiştir. Muhalefet, seçimlerin denetleyicisi olma görevinin mahkemelere verilmesini istemiştir. Ancak, bu isteklerin kabul edilmemiş, yeni kanuna göre seçimleri denetleme işi hükümete verilmiştir. Muhalefetin diğer bir isteği olan nispi seçim sistemi de Türkiye Cumhuriyeti'nde sınıf farkı olmadığı ve bu sistemin çoğunluk sistemine aykırı düştüğü gerekçesiyle reddedilmiştir.¹⁹⁹ Herne kadar DP'nin teklif ettiği liberal kanunlar kabul edilmediyse de tek dereceli seçim sisteminin kabulü demokratikleşme sürecimizin önemli bir atılımıdır.

196 Cumhuriyet, 1.6.1946, s.2

197 Cumhuriyet, 1.6.1946, s.2

198 Cumhuriyet, 10.6.1946, s.1

199 Karpaz, s.141 ; Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.50.

1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihine alınma kararını DP tepki ile karşılamıştır. DP, bu kararı yukarıda da belirttiğimiz gibi partisinin geniş perspektifte yayılımını engellemek isteyen CHP'nin çabalarının bir sonucu olarak değerlendirmişti. İsmet İnönü ise bu kararın, "dış ve iç politika gerekleri memleketin idaresini bir an önce kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi"²⁰⁰ diyerek liberal çabaların bir sonucu olarak yorumlamaktaydı. Ayrıca, Milli Şef herhangi bir nedenle seçime girmeyecek bir muhalefet partisinin "...Bunun manası, yabancı devletlere karşı, memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idaremi, yabancı devletlere karşı kötüleme teşebbüsünü, Türkiye denilen memlekette vatandaşların hoş görmeyeceklerinden eminim"²⁰¹ diyor. Ve CHP'nin seçimleri kaybetmesi halinde iktidar partisine destek olacaklarını da garanti ediyordu²⁰².

Bunun üzerine DP teşkilat başkanları 16 Haziran 1946 tarihinde Ankara'da toplanmış ve gizli oy ile yapılan oylamada oy birliğiyle seçimlere katılacaklarını açıklamışlardır²⁰³.

DP'nin seçimlere katılma kararı ile sert ve ateşli bir propaganda dönemi de başlamış oldu. Bu propaganda çalışmaları içinde en önemli yeri kuşkusuz ki "yeter, söz milletindir" afişi alır. Gerçek mesleği mimarlık olan ve teknik öğretim müsteşarlığı görevinde bulunan Selçuk Milâr bu afişin yaratıcısı idi. Selçuk Milâr'ın, Hasan Ali Yücel'in "yeter" sözü

200 Toker, s.107.

201 Bayar, s.54.

202 Toker, s.108.

üzerine "muhalefeti destekleyen vatandaşlara yapılana yeter; devletin görevi olan hizmetleri muhalefetteki vatandaşlardan esirgenmesine yeter. Kısaca millet sözünü söyleyecek ve yeni iktidar işbaşına geçecek"²⁰⁴ diye yanıtlaması, onun bir müddet sonra Urfa'da bir şantiyeye gönderilmesine neden olmuştur²⁰⁵.

Bu yoğun propaganda döneminde yapılan sert eliştiriler, CHP'yi kızdırmıştı. Hatta DP, CHP'nin seçimden çekilmeleri için kendilerine zorlama ve baskı yaptığını ancak parti ileri gelenlerinin her zorluğa karşı halkın önünde seçimlere gireceklerine kesin kararlı olduklarını kamuoyuna sık sık duyuruyordu.²⁰⁶ DP'nin kurucularından Refik Koraltan ise "bu memlekette yapılan güzel işlerin tapu senedi Halk Partisi adına tescil ettirilemez. Ne yaptıysa millet yaptı. Zümre saltanatını yaşatmak isteyen bazı gafilleri doğru yola getirmek için yılmadan mücadele edeceğiz"²⁰⁷ diyerek CHP'nin kutsallık imajını yıkmaya çalışıyordu.

Celal Bayar'ın seçim gezisindeki ilk durağı Adana'ydı. Hava sıcaklığının son derece fazla olduğu 29 Haziran 1946 günü yollar onu bekleyenlerle doluydu. Halk kendisini hemen hemen gittiği her yerde "yaşasın demokrasinin babası I Var olsun İstiklâl harbinin galip hocası I" şeklinde önceden ezberletilip hazırlanmış slogan ve pankartlarla karşılamıştı.²⁰⁸ Bayar'ın seçim gezisindeki ikinci önemli durağı ise İzmir şehri olmuştu. "Yaşamakta olduğumuz demokratik inkılâbın heyecanları, milletimizin hak ve hürriyete aşık, azimli ve imalı hürriyetini daha şimdi-

204 Milâr, "Yeter Söz Milletindir Afişi", TvTD, 9, 54,16.344.

205 " " " "

206 Cumhuriyet, 9.7.1946, s.1

207 Cumhuriyet, 4.7.1946, s.1

den aydınlığa çıkarmış bulunuyor. Bunu bir muhalefet hareketi sayanlar aldanyıyorlar" diyerek iktidarı eleştiren nutuğunu yaklaşık otuzbin kişi dinlemişti²⁰⁹. DP'nin, kuruluşundan itibaren, seçim propaganda dönemi de dahil olmak üzere en ücra köşelerdeki vatandaşın yanına giderek, onlarla yakınlık kurması, halk arasındaki prestijini yükseltmişti²¹⁰.

DP, propagandalarını şiddetle sürdürürken, CHP de komünistlik suçlamasını DP'ye karşı bir propaganda aleti yapmıştı.²¹¹ Çünkü, o dönemde bazı solcu aydınları ile DP arasında ortak amaçları olan "daha fazla özgürlük" isteği ile yakınlaşmalar olmuştu. Bu yakınlaşmalar sonucu DP'ye "kızilllar" yakıştırmaları bilili yapılmıştı. DP'nin İstanbul adayı olan Salamon Adato'nun Rus bankası avukatı olması CHP'nin propagandaları için bir vesile olmuştu²¹². Yoğunlaşan bu komünistlik suçlamaları sonucu Celal Bayar "kızilları ve komünistleri almıyoruz. İktidarı ele geçirmek için de asla vazgeçmiyoruz"²¹³ diyerek DP adına suçlamaları yanıtlayarak kararlılıklarını belirtmişti. Ayrıca, CHP, DP'yi Arap harflerinin yeniden kabulü, ezanın Arapça okunması gibi vaadlerde bulunup, dini siyasete alet etmekle suçlayarak, temel prensiplerinin CHP'yi yok etmek olduğunu bildiriyordu²¹⁴.

209 Cumhuriyet, 16.7.1946, s.1.

210 Mudanya'da, vatandaşın DP'yi kendisine yakın bulmasıyla ilgili konuşmalardan alıntılar için bkz Cumhuriyet, 16.6.1946, s.1.

211 Örneğin , "içinizde DP'li var mı" diyen edebiyat öğretmeni "iki kişi varız" diyen bir öğrenciye "ikiniz de komünistsiniz" demiştir. Ayrıca bir köy kahvesinde, DP ileri gelenlerinin resimlerini asan bir köylüye "indir, yırt şu komünistlerin resimlerini" demişlerdir :Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.63.

212 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.63.

213 -

Dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu ilk seçim nutkunu 8.7.1946 tarihinde radyoda okurken, Kurtuluş Savaşını, Cumhuriyetin ilanını ve partinin esas umdelerinin anlamını açıklamıştı²¹⁵.

Seçimlerden önce propaganda döneminde CHP'nin baskı yaptığı yolundaki iddialar da DP açısından bir avantaj sağlamıştı. Örneğin, Manisa'nın Kula ilçesinde DP'lilerden üç kişinin gözleri bağlanarak Jandarma karakolunda dövüldüklerine dair iddia²¹⁶ bazı bölgelerde CHP'nin köy muhtarlarını propaganda işinde çalıştırdığı iddiasını taşıyan şikayetler²¹⁷, Bursa'nın Kayapa köyünde bir köylünün zorla DP'den matbu istifanameler imzalatıldıklarının a dair yaptığı açıklama,²¹⁸ Çubuk'da DP'li oldukları için kaymakam tarafından dövülen köylülerle²¹⁹ ilgili haberlerin çıkması, doğru veya yanlış olduğu tartışılmadan kamuoyunda DP adına hep artı puanlar getirmiştir. CHP'yi yıpratıcı nitelikteki bu iddialar DP'li Refik Koraltan'ın "gezdiğim her yerde, hükümet teşkilatının emirlerine rağmen, seçimlere tesir etmek için çalışıldığını gördüm"²²⁰ diye beyanat vermesi iddiaları resmiyet kazandırıyor.

Bu baskıları dile getirmek ve parti adına bir sonuca varmak için DP, 10.7.1946 tarihinde "iktidar partisinin ne pahasına olursa olsun muhalefete yer vermemek kararında bulunduğu kanaati teeyyüd ediyor. Maruz kaldığımız kanun dışı hareketlerin meydana getirdiği ciddi durum karşısında tazsiklerden

215 Cumhuriyet, 9.7.1946, s.1

216 Cumhuriyet, 14.7.1946, s.1

217 Cumhuriyet, 6.7.1946, sl.

218 Cumhuriyet, 13.7.1946, s.3'te Necmi Erken, "Marmara Bölgesinde" başlıklı yazı dizisi.

219 Cumhuriyet, 2.7.1946, s.1 ; Toker, s.118.

220 Cumhuriyet, 8.7.1946, s.1.

ve bunların doğuracağı neticelerden korunmak maksadıyla seçimlerden, seçilmek hatıra gelebilirse de böyle bir hareketten ictinabı milli menfaate daha uygun buluyoruz"²²¹ şeklinde bir beyanname yayınlamıştır. CHP ise bu olayı "bu beyanname kendilerine acındırarak rey toplama arzuzundan doğan bir propaganda beyannamesidir"²²² diye yorumlamıştır.

Gerçekten de kamuoyunda yankılanan dedikodular ve haberler CHP'nin baskısını ortaya çıkaran ve halkı DP'ye iyice yaklaştıran özellikteydi. Böyle bir ortamda DP'nin seçimlerden çekilmesini beklemek ise DP'yi hiç tanımamak olurdu. Sonuçta, yayınlanan bu beyannameyi DP'nin seçim propagandası olarak değerlendirmek olasıdır.

DP'nin yaptığı seçim propagandalarının bir diğer yönü de seçimler için gösterdiği milletvekili adaylarının kimliğidir. Kurtuluş savaşımızın mareşali Fevzi Çakmak DP'nin milletvekili adaylığı için düşündüğü en önemli şahsiyetdi. Fevzi Çakmak, Genel Kurmay Başkanlığından alınmasından sonra pasifize olmuş, politikaya atılmayı hep reddetmişti.²²³ Mareşalin, DP'nin İstanbul'dan bağımsız milletvekili adayı olacağını açıklaması, halkın bu partiye olan güvenini arttırmıştı. Böylece, halkın gözünde bir kahraman olan Çakmak, DP propagandasına yeni bir boyut kazandırılıyordu.

221 Cumhuriyet, 11.7.1946, s.1.

222 Cumhuriyet, 12.7.1946, s.1.

223 Toker, s.116 ; Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.63.

21 Temmuz seçimlerinden dört beş gün önce, radyodan yaptığı seçim konuşmasında İsmet İnönü : "milli iradenin hakiki ve temiz bir suretde meydana çıkması hepimizin müşterek muvaffakiyetimiz, kanuni vazifemiz ve şahsi şerefimiz olacaktır. Partim seçimi kaybedecek olursa Cumhurbaşkanlığından çekilmenin tabii birşey olduğu bütün vatandaşlarımın bilmesi lazımdır. Bize oy verirsiniz memleketin iç ve dış politikasında doğru yolları bulabileceğimize ve memleketin ilerlemesinde ve yükselmesinde sizin memnun edecek başarıları elde edeceğimize güveniyoruz"²²⁴ diyerek Milli Şefe yakışır bir şekilde liberal ve kararlı bir yaklaşımla düşüncelerini halka duyurmuştur.

Türk demokrasisi büyük sınavını 21 Temmuz 1946 tarihinde vermiş, ancak sınavın demokrasi açısından değerlendirilmesi yıllarca tartışılmalıdır. 21 Temmuz'daki seçimler oldukça sakin ve düzenli geçmiştir²²⁵. Seçimlere katılım oranı % 85 olmuştur²²⁶. Seçimler olaysız ve sakin geçmesine rağmen sayım sırasında ve sonrasında ortaya atılan iddialar, seçimlerin hiç de söylendiği kadar olaysız geçmediğini gösteriyordu. Örneğin, İstanbul Beyoğlu kazası seçim kurulunun ortadan kaybolması, İstanbul'un seçim sonucunun belirlenmesinin gecikmesine yol açmıştır²²⁷. Bunu takibeden günlerde İstanbul'da, İzmir'de, Aydın'da, Manisa'da, Konya'da ve diğer bazı yerlerde seçimlerle ilgili şüpheli fikirler ileri

224 Cumhuriyet, 18.7.1946, s.1.

225 Cumhuriyet, 22.7.1946, s.1.

226 Karpat, s.143.

227 Cumhuriyet, 22.7.1946, s.2.

sürülmüş, DP'liler seçim mazbatalarının değiştirildiğini söyleyerek, seçim sonuçlarını protesto ettiklerini belirtmişlerdir²²⁸. İlk aşamada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye telgraf çekerek durumun vahim olduğunu bildirip Milli Şefin ilgisini rica etmişlerdir. Seçimlerden üç gün sonra ise İsmet İnönü, "yeni seçim sona ermiştir. Türk milleti kadın ve erkek seçmenlerin büyük nispette iştiraki ile, milletvekillerini seçmiştir. Yeni Büyük Millet Meclisinin muhtelif partilerden ve bağımsızlardan kurulmuş olması vatanımız için büyük muvaffakiyettir. Milletimizi yürekten tebrik ederim. Şimdi Türkiye'nin milli hayatında yeni bir devre giriyoruz. Herşeyden evvel seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı bağışlayarak ve unutarak vatana huzur, çalışma devirinin açılması ilk şarttır"²²⁹ şeklinde bir beyanat vererek seçimlerle ilgili tartışmaların ve iddiaların son bulmasını istemiştir.

Seçimlerin yapılışından üç gün sonra kesin sonuçlar belli olmuştur. Buna göre ; İstanbul dahil 63 ilde 395 CHP adayı, 66 DP adayı ve 4 bağımsız aday milletvekili olmaya hak kazanmışlardır²³⁰. Ancak daha sonra bazı istifalar ve reddedilen tutanaklar sonucunda bu rakamlar 403 CHP'li, 54 DP'li ve 8 bağımsız milletvekili olarak değişmiştir²³¹. Oysa bu so-

228 Cumhuriyet, 23.7.1946,s.1.

229 Toker, s.129.

230 Cumhuriyet, 24.7.1946,s.1.

231 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş,s.65

nuçlar DP teşkilatının sandık müşahitleri tarafından çok farklı açıklanmıştı. DP teşkilatındakilere göre, DP 279 milletvekilliği CHP ise 186 milletvekilliği kazanmıştı²³². DP'lilere göre CHP, DP için belli bir kontenjan kabul etmiş ve bu kontenjanı da valiler vasıtasıyla aynen tahakkuk ettirmişti²³³. Oysa o dönemde DP 351 adayla seçimlere giriyordu. Hiçbir hile, hiçbir mazbata değişikliği yapılmadan, CHP'nin fiilen hiçbir yerden oy alamama durumu olmadığı için CHP 114 milletvekilliğini alacaktı. İktidarda kalmak için de 119 milletvekilliği sağlanması gerekiyordu. 465 milletvekilliği içinden 119 milletvekilliğini CHP nasıl olsa alabilirdi²³⁴.

Seçim sonuçlarının açıklanmasıyla DP Türkiye çapında protesto mitinglerine başladı. Bu mitinglerden en önemlisi 40 bin kişinin katıldığı İzmir mitingi idi ; keza Bursa mitingine de 20 bin kişi katılmıştı²³⁵. Bunların dışında Adana, Konya ve Ankara mitingleri de bir hayli coşkulu geçmişti²³⁶. İstanbul'da ise sıkıyönetim nedeniyle miting yapılamamıştı. Ancak, Mareşal Fevzi Çakmak Ankara'ya giderken Haydarpaşa'da onu uğurlayan coşkulu kalabalık aslında gizli bir protesto mitingi havası taşıyordu²³⁷. DP'liler, mitinglerin dışında, yasakların kaldırılma-

232 Bayar, s.62.

233 Bayar, s.62.

234 Toker, s.124.

235 Cumhuriyet, 28.7.1946,s.1. Eroğul ise Bursa mitingine 10 bin kişinin katıldığını söylemektedir(s. 16).

236 Eroğul, s.17.

237 Toker,s. 130.

şı için sıkıyönetimi protesto eden bir yazıyı başbakanlığa göndermişlerdi²³⁸. DP'nin gönderdiği yazıyı Başbakan Şükrü Saraçoğlu şu şekilde yanıtlamıştır²³⁹: "Bazı illerimizde ilan edilmiş olan sıkıyönetimin 23 Haziran 1946 tarihinden itibaren 6 ay uzatılması TBMM'nin 1946 sayılı kararı ile kabul edilmiş olduğuna göre bunun üzerinde mütalaa yürütülebilecek bir yeri yoktur. Sıkıyönetim komutanlığı, bu sıfatla üzerine aldığı vazife ve sorumluluk dolayısıyla kanunun verdiği yetkileri kullanmakta tamamen serbesttir"

TBMM 8. dönem açılışını yapmadan önce partilerin meclis grupları, izleyecekleri politikayı saptamak üzere görüş birliğini sağlamak için toplanmışlardır²⁴⁰. DP'nin grup toplantısında Parti Başkanlığı'na Celâl Bayar, Başkan Vekilliğine Fuat Köprülü, Yönetim Kurulu üyeliklerine ise Adnan Menderes, Emin Sazak, Yusuf Tengirşek, Hulusi Demirelli, Ahmet Tahtakale ve Samim Ergenekon seçilmişlerdi²⁴¹. Parti içi seçimlerin tamamlanmasının hemen ardından seçimleri protesto eden DP'liler arasında TBMM'ne girmeme yanlısı olanlarla (yani sine-i milletçilerle) meclise girmeye kararlı olan iki grup vardı. Sine-i milletçiler genelde DP'den aday olup ta seçilemeyenlerdi. Ancak, tartışmalar sonucunda DP meclise girmeye ve kendini bir sonraki seçimlere kadar halka daha iyi tanıtmak için propagan-

238 Cumhuriyet, 28.7.1946, s.1.

239 Cumhuriyet, 1. 8. 1946, s.1-3.

240 Cumhuriyet, 3.8.1946, s.1.

241 Cumhuriyet, 7.8.1946, s.1.

daya ağırlık vermeye karar vermişti²⁴².

TBMM 8. dönem çalışmalarına 5.8.1946 günü başlamıştır²⁴³. İlk gün Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Başkanlığı seçimleri yapılmıştır. CHP, Cumhurbaşkanlığı için İsmet İnönü'yü aday olarak gösterirken; DP, Fevzi Çakmak'ı aday gösteriyordu. Meclis Başkanlığı için ise CHP, Kazım Karabekir'i; DP ise Yusuf Kemal Tengirşek'i aday göstermiştir²⁴⁴. Ayrıca DP, Meclis Başkanlık Divanı için iki yer teklif etmiş, ancak bu önerisi CHP tarafından reddedilmiştir²⁴⁵. CHP'nin, Meclis Başkanlığı için aday gösterdiği Kazım Karabekir, TPCF deneyimiyle özellikle ilerici Kemalist grup içinde fazla onaylanmıyordu. Ancak Kazım Karabekir'in adaylığı Fevzi Çakmak'a karşı bir denge politikasıdır. Böylece DP önemli bir askeri şahsiyet olan Fevzi Çakmak'ı kendi bünyesine alınca, CHP de buna karşılık Kurtuluş Savaşımızın diğer bir önemli şahsiyeti Kazım Karabekir'i bünyesine almıştır. CHP'nin Karabekir Paşayı aday olarak göstermesinin diğer bir nedeni de paşanın DP'ye geçmesi halinde CHP'nin daha da zor duruma düşeceği idi²⁴⁶.

242 Toker, s.13.

243 Cumhuriyet, 6.8.1946, s. 1.

244 Cumhuriyet, 4.8.1946, s.1.

2455 Cumhuriyet, 4.8.1946, s.1

246 Karpas, s.149.

Cumhurbaşkanlığı seçiminde İsmet İnönü 388 oy, Fevzi Çakmak 59 oy; Meclis Başkanlığı'nda ise Kazım Karabekir 379 oy, Yusuf Kemal Tengirşek ise 58 oy almıştır²⁴⁷. Böylece Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü, Meclis Başkanlığına da Kazım Karabekir seçilmiştir.

TBMM'nin açıldığı ilk gün mecliste ilginç bir olay yaşanmıştır : Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü yemin etmek için TBMM kürsüsüne geldiği zaman CHP'liler ayağa kalkıp selamlamışlar fakat DP'liler kıpırdamadan oturmuşlardır²⁴⁸. Bu, önce CHP'liler daha sonra da halk arasında büyük bir tepki yaratmıştır. TBMM'nin açıldığı ilk gün olan 23 Nisan 1920'den bu yana mecliste böyle bir olay ile karşılaşılmamış oluşu, protesto eyleminin kamuoyunda tepkisine yol açmıştır.

Meclisin açılışını izleyen ilk günlerde Recep Peker hükümetinin programının görüşülmesi ve bu arada seçimler üzerindeki itirazlar mecliste oldukça ateşli tartışmaların geçmesine yol açmıştır.

Recep Peker'in kurduğu ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayladığı yeni hükümetin kadrosu şu şekilde idi²⁴⁹ :

Başbakan	: Recep Peker (İstanbul)
Adalet Bakanı	: Mümtaz Ökmen (Ankara)
Milli Savunma Bakanı	: Cemih Cahit Toydemir (İstanbul)
İçişleri Bakanı	: Şükrü Sökmensür (Gümüşhane)

247 Toker, s.135.

248 Cumhuriyet, 6.8.1946,s.1-3.

249 Cumhuriyet, 7.8.1946,s.3 ; Goloğlu, Demokrasiye Geçiş,s.72.

Dışişleri Bakanı	: Hasan Saka (Trabzon)
Maliye Bakanı	: Halit Nazmi Kışmır(Tokat)
Milli Eğitim Bakanı	: Reşat Şemsettin Sirer(Sivas)
Bayındırlık Bakanı	: Cevdet Kerim İncedayı(Sinop)
Ekonomi Bakanı	: Tahsin Bekir Balta(Rize)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Behçet Uz (Denizli)
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Tahsin Çoşkun (Kastamonu)
Tarım Bakanı	: Faik Kurtoglu (Manisa)
Ulaştırma Bakanı	: Şükrü Koçak (Erzurum)
Ticaret Bakanı	: Atıf İnan (İzmir)
Çalışma Bakanı	: Sadi Irmak (Konya)

Cumhurbaşkanlığı tezkerelerinin okunmasının hemen ardından, itiraz edilen seçim mazbatalarını incelemek üzere kura ile seçilen 30 kişilik bir komisyonla 20 kişilik bir ihtisas komisyonu kurulmuştur²⁵⁰. Komisyonların seçimini izleyen günlerde mecliste yeni hükümetin programı okundu ve son aşama olarak oylamaya sunuldu. Program hakkındaki görüşmelerin ertelenmesini isteyen DP'lilere rağmen yeni hükümetin programı 431 oydan 378'inin kabulü ile onaylanmıştır²⁵¹. Hükümet programının onaylanmasından sonra sıra seçimler hakkında inceleme komisyonlarının görüşülmesine gelmiştir. Milletvekili seçim-

250 Cumhuriyet, 12.8.1946, s.1; Toker, s.140.

251 Cumhuriyet, 15.8.1946,s.1.

lerine hile karıştığı ve yolsuzluk yapıldığı yolundaki meclis görüşmelerinden en ateşlisi 26.8.1946 günü başlayan ve ertesi sabah 0.03'e kadar süren toplantıda ortaya çıkmıştır ²⁵². Seçim mazbatalarının görüşülmesi sırasında DP ve CHP'li milletvekilleri birbirlerine karşı şiddetli itiraz ve suçlamalarda bulunmuşlardır. Konuşmaların genelde gergin bir havada geçtiği görüşmelerde DP'liler, meclis komisyonunun taraflı olduğunu ve bu nedenle mazbataları ve genel sonuçları objektif bir incelemeye alamadıklarını belirtmişlerdir. CHP'liler ise DP milletvekillerinin itirazlarını temelsiz ve ciddi olmaktan uzak belgelerle yaptıklarını belirterek kendilerini haklı çıkarmaya çalışmışlardır ²⁵³.

DP'nin Afyon milletvekili Hasan Dinçer, Trabzon bölgesinde seçimlere hile karıştığını ; bazı köylerde seçimin belirlenen gün ve saat dışında yapıldığını ; ölümlere oy attırıldığını ; DP'ye oy veren vatandaşların jandarma tarafından dövüldüğünü ; DP adaylarına ait oy pusulalarının alınıp yerine CHP adaylarına ait oy pusulalarının konulduğunu belirterek, bu bölgedeki yolsuzluk ve hilelere ait örnekleri sıralamıştır ²⁵⁴.

Trabzon bölgesine ait tutanakları savunan CHP'li avukat Faik Ahmet Barutçu ise, Trabzon DP Başkanlığından gönderilen 41 belgenin, suretlerinin sunulduğunu ve tutanak diye sunulan 23 tanesinin ise yalnızca DP müteşebbis heyetlerinin isimlerini

252 Cumhuriyet, 27.8.1946, s.1.

253 Cumhuriyet, 27.8.1946, s.1.

254 Cumhuriyet, 27.8.1946, s.3.

içeren yazılar olduğunu, 18 tanesinin de isim, imza ve tarihsiz olduğunu bildirmiştir²⁵⁵. Bununla beraber F. Ahmet Barutçu, Trabzon ve çevresinde yaklaşık 208.000 seçmenden 182.918'inin oy kullandığını ve bunun yaklaşık 170.000'inin oyunu CHP'ye verdiğini belirterek burada DP'nin sadece 38.000 oy aldığını ve DP'lilerin itiraz ettiği dört sandıkta tüm oyların DP tarafından toplandığının düşünülmesi halinde bile DP'nin, CHP'nin ulaştığı % 97'lik orana ulaşamayacağını açık olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Maçka'da DP teşkilatı olmadığı halde buraya DP'nin temsilci göndermek istediğini, oysa bunun seçim kurallarına uymadığını²⁵⁶ ve buna göre asıl kanunsuzluğu DP'nin yaptığını söyleyerek savanmasını yapmıştır²⁵⁷. Bu konuşmaya, İstanbul'dan aldığı seçim tutanağı henüz kabul edilmemiş olan DP'li avukat Abdurrahman Münip Berkan karşı çıkmış ve "uyuşamadığımız nokta, meclisin takdir hakkının ne zaman ve ne şekilde kullanılacağıdır. İspatlanması halinde seçimin bozulmasını gerektirecek bir iddia varsa Yüksek Meclis bu iddiayı değerlendirip inceleyebilir. Bu hususta meclisin takdir hakkı olmadığını kabul etmiyorum. İddianın doğrulanabilecek şekillerle ispatı yoluna gidilmelidir. Bu ispatlamayı da meclis yapmalıdır... Bir seçimin bozuk olup olmamasına etki yapan nokta yalnız ve sadece oyların sayısı değildir. Seçim kanunu hükümlerine tam uyulmuş olması da gerekir"²⁵⁸ demiştir.

255 Cumhuriyet, 27.8.1946, s.3.

256 Seçim kanununa göre, parti temsilcileri ancak teşkilatlarının olduğu yerde bulunabilirlerdi.

257 Cumhuriyet, 27.8.1946, s.1.

258, Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.78.

DP'den Fuat Köprülü de seçimlerin Ankara ve çevresinde hileli yapıldığını, DP teşkilatına girenlerin zorla çıkarıldıklarını, hatta CHP'lilerin camilerde "DP'ye oy veren kafirdir" şeklinde sözler söylediğini belirterek Ankara bölgesi ile ilgili düşüncelerini açıklamıştır²⁵⁹. Bu arada kendi bölgesi olduğu için Ankara'da tutanağı olan CHP'li Emin Halim Ergun ise DP'lilerin halifenin Bağdat'tan geleceğini, bunun da DP'nin kazanması halinde olacağını söylediklerini belirterek, DP'lilerin kendilerine oy vermeyenleri tespit ettiğini anlatarak, asıl kanunsuzluğun DP'den geldiğini belirtmiştir²⁶⁰. CHP'li Kemal Satır da, Çubuk'da bir şeyhin protestosundan dolayı kimsenin oylamaya gelmediğini ve başkanın tutanağı düzenleyip, kaymakama verdiğini, ancak DP'nin itirazı üzerine sandığın tekrar köye getirildiğini ve DP'li şeyhin etkisiyle köylünün oylarını kullandığını ve bunun için de ikinci bir tutanağın hazırlandığını belirtmiştir²⁶¹.

DP'li Adnan Menderes ise partisine karşı yapılan suçlamalara yanıt vermek için kürsüye çıkıp, CHP'deki bazı kişilerin DP'ye olan düşmanlığından söz etmiştir²⁶².

259 Cumhuriyet, 27.8.1946, s.1

260 Cumhuriyet, 27.8.1946, s.1.

261 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.80.

262 Cumhuriyet, 27.8.1946, s.1.

Balıkesir bölgesi ile ilgili itirazlar üzerinde konuşan DP'li Nuri Özsan'a karşı CHP'li Süreyya Öğreevren'in düşünceleri mecliste ateşli ve kızgın bir havanın esmesine yol açmış, Fuat Köprülü ile Süreyya Öğreevren tartışmaya başlamışlardır²⁶³.

İstanbul seçimleri ile ilgili görüşmelerde ise ilk sözü İstanbul DP bağımsız milletvekili mareşal Fevzi Çakmak almış ve İstanbul bölgesindeki tehdit ve zorlamalar ile müşahitlerin dövüldüğüne dair bilgi vermiştir²⁶⁴. Ve şu şekilde yazılı bir açıklama yapmıştır²⁶⁵: "Ordudan ayrıldıktan sonra iki buçuk yıl evimden çıkmadığım halde milletimin gösterdiği güven ve sevgiden cesaretlenerek bağımsız milletvekilliğini kabul ettim. Millettin bu sevgisini çekemeyen bazı zorba artıklarından gördüğüm alay, hakaret, hatta tehditlere rağmen milletin haklarını kanunlar dairesinde savunmaya karar verdim. Gözlemcilerim sandık başlarında kovuldu, bazıları dövüldü, şikayetim üzerine geri döndüler. Gözlemcilerim, bazı sandıkların kaçırıldığını ve çoğunda seçim tutanaklarının değiştirildiğini bildirdiler, protesto ettim. Seçimden sonra bir hafta İstanbul'da kaldım, çevreden gelenlerle görüştüm. Vardığım kanı şudur ki : zor ve hile ile seçimlere hile karıştırılmıştır. Bunu örtmek için gazeteler susturulmuştur. İzmir ve Ankara'dan gelen haberler de bu kanımı pe-

263 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.81.

264 Cumhuriyet, 27.8.1946,s.1.

265 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.82.

kiştirmiştir. Ankara'ya gelirken yol boyunca görüştüğüm vatandaşlar 'hakkımız çığnendi', 'hakkımızı isteriz' diye bağtırmaya başladılar. Vicdanınıza sesleniyorum : İlk gün, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğine and içmedik mi ? O halde bu haksızlığın giderilerek ulusal egemenliğin tam olarak kurulması hepimize namus borcu olmuştur. Bu borcun ödenmesiyle adalet bekleyen milletin tatmin edilmesini yüksek kurulunuzdan rica ederim."

Samsun bölgesinin seçimleri üzerinde konuşan DP'li Hasan Dinçer, seçim günü yapılan anti-demokratik hareketler, seçim öncesi yapılan baskılar ve seçimden sonra tutanakların değiştirilmesi ile bu bölgede de seçimlere hile karıştığını belirtirken, CHP'li Ahmet Eymir ise yapılan şikayetlerin rastgele olduğunu ve belli bir standarda bağlı olmadan yapıldığını söyleyerek karşılıkta bulunmuştur²⁶⁶.

Manisa bölgesi için yapılan itirazların içeriği hem DP, hem de CHP için aynıdır. İki parti de birbirlerinin kanun dışı, anti-demokratik seçim yaptığını söyleyerek birbirlerini suçlamışlar, sonuçta CHP'nin tutanakları kabul edilmiştir²⁶⁷. Kırklareli bölgesi seçimlerinde de biraz sert ve ateşli bir hava esmesine rağmen, tümünü DP'lilerin kazandığı Kütahya bölgesi seçimlerinde hiçbir itiraz olmamış ve sükunet sağlanmıştır²⁶⁸.

266 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.83.

267 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.83.

268 Goloğlu , Demokrasiye Geçiş,s.84.

İtirazlar en ilginç halini, tüm kamuoyunda büyük bir merak uyandıran "milli mücadeleye katılmayanlar" konusunda almıştır. "Milli mücadeleye katılmayanlar" konusu, Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'ya çağrılıp da herhangi bir nedenle veya nedensiz Ankara'ya gitmeyen veya milli mücadele yıllarında adı herhangi bir suça karışmış olan milletvekili adaylarının durumunun görüşülmesidir. İşte bu konu çerçevesinde DP milletvekili Zeki Rıza Sporel ile Cahit Morkaya ve Abdurrahman Münip Berkan'ın tutanaklarının incelenmesi istenmiştir. Sonuçta, Sporel'in askerlikle ilişkisinin kesildiğinin, Morkaya'nın asker kaçağı olduğunun, Berkan'ın da vergi kaçakçılığı, karaborsacılık vb. suçlarından ötürü tutanakları reddedilmiş, I. Dünya Savaşı sırasında Almanların yanında şöförlük yaparken benzin hırsızlığı yaptığı, ancak hakkında hiçbir mahkûmiyet kararına rastlanmayan Senihi Yürüten'in tutanağı ise onaylanmıştır²⁶⁹. Konunun ilginç bir yönü de Refik Koraltan'ın eski başbakan Şükrü Saraçoğlu, İçişleri Bakanı Hilmi Uran ve CHP Zonguldak milletvekili Mehmet Emin Erişirgil'in Ankara'da meclise gelmeyenler arasında olduğunu açıklamasıdır²⁷⁰. Ancak daha sonraki araştırmalar ve açıklamalarla Şükrü Saraçoğlu'nun kırmızı şeritli İstiklal Madalyası aldığı, Hilmi Uran'ın Adana valisi iken Muğla'dan milletvekili seçilmek istediğini, Mehmet Emin

269 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.89.

270 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.89.

Erişirgil'in ise Milli Mücadelede görev gereği İstanbul'a gönderildiği, Fuat Ağralı'nın ise Ankara'ya yardımcı olabilmek için bazı pasaport değişiklikleri yaptığı ve sonuçta Akhisarda görev aldığı anlaşılmıştır²⁷¹.

1946 genel seçimlerine yapılan tüm itirazlar seçilen komisyonun oniki gün içinde yaptığı çalışmalarla reddedilmiştir²⁷². 1946 genel seçimleri hileli seçim olarak tartışılan, üzerinde baskı ve zorlamaların yapıldığının sıkça konuşulduğu, ancak hiçbir görüşün tam olarak kesinlik kazanmadığı bir konudur. Bu tartışmalarda ağırlık kazanan görüş ise CHP'nin taşra örgütünün seçimlerde hile ve zorlama yaptığıdır. Ancak, yine de DP'nin bu seçimlerden zaferle çıkması söz konusu değildi ; CHP 46 seçimlerini gereksiz yere karalamıştır.

Her türlü olumsuzluklara karşın, tek dereceli seçim sistemi ile 1950 seçimlerini kazanacak olan bir muhalefet partisinin oluşmasını sağlayan bir aşamadır 1946 seçimleri. Bu seçimler sonucunda mecliste, gerçek demokrasi ruhuna hakim olan çokseslilik yerleşmeye başlamıştır.

271 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.90.

272 Eroğlu, s.17.

III. BÖLÜM : 1946 YILINDAKİ ÖNEMLİ DEĞİŞİMLER

A. Siyasal Değişimler

Türkiye'de demokrasinin tam olarak yerleşebilmesi için yapılan çabaların en kapsamlı ve somut örnekleri 1946 yılında oluşmaya başlamıştır. Tüm değişimler yasal çerçeve içinde sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik değişimleri kapsar. Bu değişimler gerçekte demokratikleşme sürecinin zorunlu bir sonucu olarak oluşturulmuştur. 1946 yılının siyasal değişimlerini şöyle sıralayabiliriz: Tek Dereceli Seçim Kanunu :

DP'nin 7 Ocak 1946 tarihinde kurulması ile beraber DP'ye karşı kamuoyunda oluşan sempati iktidar partisi CHP'nin birtakım önlemler alması gerektiğini gündeme getirmiştir. Ancak burada CHP'nin liberalleşme hareketlerinin nedenini tümüyle DP'ye bağlamak olayların içine dar çerçeveli bir açıdan değerlendirmek olur.

İşte, CHP'nin liberalleşme ürünlerinden biri de seçim sistemini değiştirmek olmuştur. Bilindiği gibi seçimler demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarındır. Ancak, demokratik bir rejimin oluşabilmesi de uygulanan seçim sistemi ile doğru orantılıdır. Cumhuriyet döneminden itibaren seçimlere baktığımız zaman 1923-1946 arasında (1946 yılı dahil) yapılan seçimler gerçek demokratik seçim karakterinden uzaktır. 1927 yılından itibaren yapılan seçimler dört yılda bir çift dereceli sistem ile

yapılmış ancak bunlar siyasi iktidarın belirlenmesi yönünden pek bir anlam taşımamıştır. Çünkü, tek parti yönetimini değiştirememişlerdir. İşte seçimler bu yapılarıyla yalnızca bazı bürokratik kuralların yerine getirilmesi için yapılmıştır. Ayrıca, 1923-46 arası seçimlerine, seçmenlerin oylarıyla partinin saptadığı adayların tümünün meclise girmesini sağlayan plebisite benzer uygulamalara da benzetebiliriz²⁷³. Tüm bu şartlar altında tek partinin vazgeçilmez unsur olarak mecliste muhalefetsiz yerini alması 1946 yılına kadar çift dereceli seçim sistemiyle devam etmiştir. Çift dereceli seçim sisteminde 40.000 kişi için bir ilk seçmen ve 400 kişi için de bir ikinci seçmen öngörülmekteydi. Ayrıca bu dönemde seçimler birkaç gün sürer, sandık araştırmaları merkez tarafından atanmış seçim kurulu başkanında bulunur ve oyların ayırımı da gizli olarak yapıldı²⁷⁴.

Tek dereceli seçim sistemi ise önce İsmet İnönü'nün liberalleşme vaatlerinin başında belirmiş²⁷⁵, daha sonra CHP'nin 10 Mayıs Kurultayı'nda kesinleşmiş ve 5 ve 10 Haziran 1946 tarihlerindeki TBMM görüşmelerinde ise 4918 sayılı kanun ile resmileşmiştir²⁷⁶. Böylece tek dereceli seçim sisteminin kabulü ile demokratik tarzda bir seçim sisteminin temeli atılmıştır. Bu yeni sisteme göre, 40.000 kişi için 1 tek kişinin seçilmesi esastır. Ayrıca seçim kurulları eski sistemdeki gi-

273 Tekeli, CDTA 7, s.1802.

274 Tekeli, CDTA 7, s.1803.

275 Cumhuriyet, 5.5.1946(=N.Nadi "Milli Şefi Dinlerken"), s.1.

276 Cumhuriyet, 10.6.1946, s.3.

bi merkezden değil de belediye meclisi üyelerinden oluşmuştur. Bununla beraber yeni sistemde seçmenler oylarını kapalı zarf usulü kullanmışlardır. Oy ayırımı yapılırken de her partinin gözlemci bulundurması sağlanmıştı²⁷⁷ Tek dereceli seçim sistemi daha sonraki yıllarda bazı değişikliklere uğramış ve böylece demokrasiye doğru atılan adımları hızlandırmıştır.

B. Sosyo-kültürel Değişimler

Dernekler Kanunu :

Türkiye'de demokratikleşme sürecinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul ettiğimiz 1946 işçi hareketleri açısından da önemli bir adımın atıldığı yıldır. Tek dereceli seçim kanununun görüşülüp, sonuçlandığı gün dernekler kanununda da bazı değişiklikler yapılmıştır. 5 Haziran 1946'da dernekler kanunu değiştirilerek, sınıf temeli üzerine dernek kurma yasağı kaldırılınca²⁷⁸, sendika kurma hakkı da kanuni yoldan tanınmış oluyordu. Bu kanunun çıkmasının hemen ardından Türkiye'de birbiri ardından 200 kadar sendika kurulmuştur.²⁷⁹ İşçi sınıfı örgütlenme konusunda deneyimsiz olmasına rağmen Türkiye'de altı ay gibi kısa bir süre içinde bu kadar çok sendikanın kurulmasını anlayabilmemiz için ülkedeki işçi hareketlerini ve örgütlenmelerini kısaca gözden geçirmeliyiz :

277 Tekeli, CDTA 7 , s.1803.

278 Cumhuriyet, 6.6.1946, s.1.

279 Sülker, CDTA 7, s.1844.

Türkiye'de sendikacılığın gelişimi, batı ülkelerine göre farklı olmuştur. Bu farklılığın nedenini Türkiye'nin sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan batıya göre farklı bir gelişim göstermesine bağlayabiliriz²⁸⁰. Türkiye'de kapitalist üretim ilişkilerinin yoğun olmayışı ve batı toplumlarında olduğu gibi Aristokrasi'ye karşı sınıf bilinci oluşmuş burjuvazinin yedeginde olan bir işçi sınıfının bulunmaması, Türkiye'de sendikacılığın batı ülkelerindeki radikal sendikacılık hareketlerine oranla neden farklı olduğunun göstergesidir. Batı ülkelerindeki sendikacılık hareketleri demokrasi olgusu ile iç içe girmiş ve radikal demokrasi anlayışında büyük bir rol oynamıştır. Türkiye'de ise sendikal hareketler, bu kadar kesin olmasa bile, özellikle II. Meşrutiyetin ilan edilmesinde ve Kurtuluş savaşında emperyalist ülkelere karşı Milli Mücadeleye destek olma görüntüsüne bürünmüş ve politik bir nitelik kazanmıştır²⁸¹. Günümüzdeki grev anlayışından çok farklı olmakla beraber, 1587 yılında "yevmiyelerinin arttırılmasını, aksi takdirde çalışmayacaklarını" belirten inşaat işçileri tarafından başlatılan işi bırakma eylemini ilk grev olarak nitелеmek yanlış olmasa gerektir.²⁸² Türkiye'deki işçi sayısının artması ise 19. yüzyıl ortalarından itibaren, imparatorluğun ekonomisine giren yabancı serma-

280 Işıklı, CDTA 7, s.1826.

281 Işıklı, Sendikacılık, s.311-12.

282 Güzel, CDTA 7, s.1849-50.

ye, ilk fabrikaların kurulması, demiryollarının inşasının yoğunluk kazanması, buharlı gemi ve trenlerin işletilmeye sokulması ve bunlar için gerekli olan kömür üretiminin arttırılması için imalathane ve fabrikaların açılmasıyla mümkün olabilmıştır.²⁸³ Ancak, tersane işçilerinin 1871 yılındaki grevi Türkiye'de sendikacılık hareketinin doğuş dönemi olarak kabul edilir²⁸⁴. Osmanlı imparatorluğunda "Tatil-i eşgal"²⁸⁵ kanunu ile sendikal hareketler kısıtlanmak istenmişse de işçi hareketleri durmamıştır. Cumhuriyet döneminde ise, 1 Mayıs 1923'te, İşçi Bayramı sırasında dağıttıkları bildiriden dolayı tutuklanan ve Türkiye'deki işçi hareketleri ve örgütlenmesini yönlendiren "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası" yöneticileri tutuklanmış ve işçi derneklerine karşı katı ve baskılı bir yönetim oluşmuştur. Ancak 1925 yılındaki takrir-i sükun ile her türlü muhalefet ve sendikacılık yasaklanmıştır²⁸⁶. Bunu izleyen 1938 tarihli dernekler kanunu ile sınıf esasına göre dernek kurulması yasaklanarak sendika hakkı tamamen ortadan kaldırılmıştır²⁸⁷. 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı, Türkiye Cumhuriyetinin olağanüstü önlemler alarak kendini savaş dışında tutmaya çalışırken zorunlu olarak katı bir politika izlemesine neden olmuştur. Bu

283 Güzel, CDTA 7, s. 1849-50.

284 Işıklı, Sendikacılık, s.310.

285 27 Temmuz 1909'da çıkartılmıştır (Güzel, CDTA 7, s.1850).

286 Işıklı, Sendikacılık, s.314-15.

287 Işıklı, Sendikacılık, s.315.

zorunlu politikanın parçalarından biri olan ve 1941 yılında çıkartılan Milli Korunma Kanunu işçilerin çalışma ve yaşama koşullarını zorlaştırmıştır²⁸⁸. Ancak II. Dünya Savaşı'nın 1945 yılında sona ermesiyle faşizm ve nazizmin sonu gelmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de demokratikleşme yolunda önemli liberal atılımlar gerçekleşmeye başlamıştır. CHP'nin 10 Mayıs Kurultayı'nda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türkiye'de gerçek demokrasinin yerleşmesi için bazı vaatler de bulunmuştur. Bu kurultayda, "Bizim kanun yoluyla da men etmeye çalışacağımız cemiyet ve partiler, kökü dışarıda yani yabancı aleti olan cemiyet ve partiler ve onlardan mühem olanlardır"²⁸⁹ diyerek işçi hareketlerine, milli bütünlüğü bozacak ve bazı ülkelere anti-propaganda aleti olacak şekilde çalışmalarını yürütmemeleri şartıyla sıcak baktıklarını belirtmiştir. TBMM'de 5 Haziran 1946 tarihinde kabul edilen dernekler kanunu ile de CHP işçi hareketlerine yeşil ışık yakmıştır. 5 Haziran 1946 günü yeni dernekler kanununun görüşülmesi sırasında Adnan Menderes : "İster sol olsun, ister sağ olsun yurttaşın ana haklarını kısıtlamayı amaç edinen, özgürlüğü yok etmek için, yine özgürlüğü kullanmak isteyen totaliter zihniyetteki kuruluşlara yurdumuzda yer vermenin memleketin yüksek yararları ve demokrasinin güvenliği ile bağdaşamayacağı kanısındayız. Partimiz : memleketimizin bağımsızlığını ya da toprak bütünlüğünü amaç e-

288 Güzel, CDTA 7,s.1854; Timur, Türk Devrimi, s.232.

289 Işıklı, Sendikacılık,s.318.

dinmiş olan partilerin kanun dışı sayılmasını çok önemli bir esas kabul etmektedir"²⁹⁰ demiş ancak tasarının güvenlik görevlilerinin her zaman amirlerine bağlı olarak dernek ya da partilere girmesine olanak sağlayan kısmını eleştirmiştir²⁹¹. CHP'li Sökmen Sürer ise "Bu eleştirilen maddelerin milli birliği bozmaya çalışan kişiler için değiştirilmediğini" belirtmiş²⁹², Recep Peker ise "Denetimi gerektirecek bir yolsuzluk olursa hükümet her yere girer. Partilerin içinde hükümet darbeleri hazırlandığını biliriz,"²⁹³ diyerek uygulanan sert düşünce tarzını ortaya koymuştur.

Birtakım kısıtlayıcı maddeleri olmasına karşılık dernekler yasasının kabul edilmesiyle Türkiye'deki sendikal hareketlerde yeni bir dönem başlamıştır. İşte bu yeni dönemde sendikal hareketler üzerinde yoğunlaşan bir haber aracı olan "Sendika" adlı yayın organında yazılanlar şunlardı : "Hayret edilecek gayretler ve akıl durduracak vasıtalarla ön ayak oldukları teşekküllerini besleyip, yaşatma ve kuvvetlendirme seferberliği içinde müthiş fedakarlıklarıyla bütün engelleri aşip, yıkmaya azmetmiş bu bir avuç kahraman işçi çocuklarını ileriki nesiller hayranlıkla selamlayacaklardır."²⁹⁴

Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra altı aylık bir zaman zarfında kurulan sendikalar ve işçi sınıfının bilinçli bir şekilde örgütlenmeye çalışması hükümet tarafından tedirgin-

290 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.51.

291 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.51.

292 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.51.

293 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.52.

294 Işıklı, Sendikacılık, s.317.

likle karşılanıyordu. Solcu etkiler altında kaldıkları neden gösterilerek,²⁹⁵ sendikaların tümü 17 Aralık 1946 tarihinde sıkı-yönetim kararı ile kapatıldı²⁹⁶. Aynı şekilde, Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi de aynı yıl kurulan sendikaları kendi yörüngelerine aldıkları için aynı sıkıyönetim kararı ile kapatılmışlardır²⁹⁷.

III. Murat'dan 1946 yılına kadar süregelen işçi hareketleri günümüzde de devam etmektedir. Birçok dönemlerde ortaya çıkan işçi hareketleri, iktidarların otoriter ve katı bir tavır almasına rağmen hiçbir zaman eksilmemiştir. 1946 yılında sendikaların kurulmasına izin veren CHP iktidarı aynı yılın sonunda bu hareketleri bozguncu olmaları ve komünizmin öncüsü durumuna gelmelerinden dolayı oluşan korku ile engellemiş ancak 1947 yılında çıkan kanunla bizzat kendi güdümünde sendikaların kurulmasına izin vermiştir. Daha sonra 1963 yılında grev hakkının da kanunlaşmasıyla işçi hareketleri aradığı özgür ortamı bulmuştur.

Basın Kanunu :

1946 yılı basın hayatının gelişimi açısından da önemli bir yıldır. Cumhuriyet dönemindeki Türk basınına baktı-

295 Karpat, s. 101.

296 Işıklı, Sendikacılık, s.317.

297 Sülker, CDTA 7, s.1844.

ğımız zaman iktidarın basını kendi denetimi altına aldığını ve bunun için sansürlü bir basın anlayışını benimsediğini görüyoruz.

1946 yılının ilk aylarında iktidarın tek partisi olan CHP, "Türkiye idaresinin derece derece ihmâl, suistimal ve türlü vesilelerle çalan, çırpın, gözboyayan, para yapan ve para kazanma hırsına zebun bir zihniyetin teşkil edildiği bir zümre elinde bulunduğu"²⁹⁸ nu yazan Yeni Sabah ve Tan gazetelerine dava açmıştır. Yeni Sabah gazetesinin yayın müdürü M. Sami Karayel, "yazılan fikirlerde ne kast, ne taarruz, ne de hakaret vardır, bunlar doğrudan doğruya tenkit ve tahlildir."²⁹⁹ derken aynı gazetenin sahibi A. Celalettin Saraçoğlu, "tenkit tenkittir, müsbeti, menfisi, yapıcısı ve yıkıcısı olmaz."³⁰⁰ diyerek kendi gazetelerinin savunmasını yapar. Tan gazetesi başyazarı M. Zekeriya Sertel ise yazılarda kasıt olmadığını, bunların sadece ülke gazetesine karşı savunma olduğunu söyler³⁰¹.

Bu iki gazete aleyhine açılan davanın görüşülmesi tamamlanmış ve gazete sahipleri ile yayın müdürleri üçer ay onbeşer günlük hapse mahkûm edilmişlerdir³⁰².

1946 yılının Türk Basın tarihindeki önemi devletin basın üzerinde -bir müddet için- baskının azalması ve basın özgürlüğüne daha ılımlı ve daha demokratik yaklaşmasından do-

298 Cumhuriyet, 3.1.1946,s.3.

299 Cumhuriyet, 3.1.1946,s.3.

300 Cumhuriyet, 3.1.1946,s.3.

301 Cumhuriyet, 3.1.1946,s.3.

302 Cumhuriyet, 24.1.1946,s.1.

layıdır. CHP iktidarı, liberalleşme hareketleri çerçevesinde basın kanununun 50. maddesini değiştirerek, gazete kapatma yetkisini mahkemelere devretmiştir³⁰³. Bundan başka basın birliği de lağvedilmiştir. TBMM'de kabul edilen kanunun tasarı şekli şöyledir³⁰⁴: "1. 3011 sayılı ve 29.1.1938 tarihli basın birliği kanunu kaldırılmıştır. Türk basın birliğinin borç ve alacakları ve mevcutları 3512 sayılı cemiyetler kanunu hükümlerine uygun olarak tasfiye edilir. Geçici madde : Basın birliği üyelerinin meslek kurumları içinde teşkilatlanmalarına kadar birlik üyesi olarak haiz bulundukları hakları devam eder." Tasarının son şekli ise³⁰⁵: "Türk ceza kanununun 2. kitabının 1. babının birinci ve ikinci bölümlerinde yazılı cürümler yayım yolu ile işlendiği takdirde, mahkemece ceza mahkumiyetinden ayrı olarak gazete veya mecmuanın süreli veya süresiz olarak kapatılmasına da karar verilir. Bu kapatma veya yetkili mahkeme veya sorgu yargıç tarafından hükümden önce de karar verilebilir. Bu suretle kapatılan gazete yayımına devam ederler hakkında 18. madde hükmü uygulanır. Böylece kapatılan gazete ve mecmuanın sorumluları kapanma süresi içinde başka bir isimle gazete veya mecmua çıkaramazlar." şeklindedir. Basın kanununun bu yeni şekli 1.6.1946³⁰⁶ tarihinde kabul edilmiş, 14.6.1946³⁰⁷ tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Ancak dernekler kanununun kabul edilmesinden sonra

303 Cumhuriyet, 31.5.1946, s.1

304 Cumhuriyet, 31.5.1946, s.1.

305 Cumhuriyet, 31.5.1946, s.1.

306 Gevgilili, CDTA 1, s.219.

307 Cumhuriyet, 15.6.1946, s.1.

ortaya çıkan sendikalar, kurulan yeni partiler ve bunların yayın organları yaptıkları yayın ve propagandalarla CHP iktidarını rahatsız etmeye başlamıştı. Bu arada 21 Temmuz seçimlerinden sonra Recep Peker yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. Ancak Peker hükümetinin her alanda uyguladığı katı politika basında da kendini hissettirmişti. Öncelikle, Haziran ayında yürürlüğe giren yeni basın kanununa ağır yükümlülükler getiren yeni bir bölüm eklenmesi için bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Buna göre ; "verilen haberler doğru olsa bile bunların fikirleri bulandırıcı ve heyecan uyandırıcı şekilde yayını suç sayılacaktı."³⁰⁸ Daha sonra bu maddeye ek olarak "suç konusu olan haberi veya fotoğrafı veren muhabirlerin, fotoğrafçıların, ressam ve karikatüristlerin sorumluluğu hüküm altına alınacaktır. Toplantıların bazı durumlarda kapalı yerlerde yapılması ve gene bazı durumlarda İçişleri Bakanlığı'nın iznine bağlı olması ciheti derpiş edilmektedir. Ayrıca, tahsil ve teminat kaydı kaldırılmıştır"³⁰⁹ şeklinde bir hüküm de konmuştur.

Bu şekilde görüşülmeye başlanan kanun daha sonra mecliste şu şeklini almıştır³¹⁰: "Devletin hariçte itibar ve nüfuzunu kırarak şekilde devletin dahili vaziyeti hakkında yabancı bir memlekete asılsıl mübalaga ve maksadı mahsusa müstenid havadis veya haberler neşreden veya milli menfaatlere zarar

308 Cumhuriyet, 9.8.1946,s.1.

309 Cumhuriyet, 24.8.1946,s.1.

310 Cumhuriyet, 12.9.1946,s.1.

verecek olan herhangi bir faaliyette bulunacak bir vatandaş beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapse konulur."

159. madde : "Türklüğü, Türkiye Cumhuriyetini, TBMM hükümeti manevi şahsiyetini, bakanlıkları, devletin askeri veya emniyet veya muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahgir ve tezyif edenler fiil veya hareketlerde bulunanlar 1 seneden 6 seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılacaklardır. Yukarıda bildirilenlerden biri dahi olsa 15 günden 6 aya hapis, 30 liradan 100 liraya kadar para cezasına çarptırılacak"³¹¹

DP, Basın Kanununun bu yeni şeklin demokrasi açısından geri bir adım olarak değerlendirmiş ve tasarının TBMM'de reddedilmesini istemiştir. Ancak DP'nin bu isteği reddedilmiş ve aynı zamanda sert tartışmaların çıkmasına yol açmıştır³¹². DP grubu mecliste "bu tasarıya ağır cezalar konulmasından maksat açıktır. Elimizde bu kanun mevcut oldukça Türkiye'de matbuat hürriyeti var diyemeyiz"³¹³ diyerek tartışmadaki yerini alırken CHP : "bu tasarı demokrasi sistemimize en ufak bir leke getirmeyecektir. Bir cemiyet ki hergün birkaç palavracının hakaretine uğrar, orada hürriyet yaşayamaz."³¹⁴ diyerek kanun tasarısını haklı göstermeye çalışmıştır. DP'nin ünlü simalarından Adnan Menderes ise konuyla ilgili görüşlerini şöyle belirtmiştir³¹⁵ : "Gerekçede vatandaş özgürlüğüne say-

311 Kanunun ayrıntıları için bkz. Cumhuriyet, 12.9.1946,s.3.

312 Cumhuriyet, 14.9.1946,s.1.

313 Cumhuriyet, 14.9.1946,s.1.

314 Cumhuriyet, 14.9.1946,s.1.

315 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş,s.93-94.

gılı oldukça, devlet ve millet yararına hizmet ettikçe basının yapıcı bir kuvvet olduğuna, tersine davranışın da yıkıcı bir kuvvet saltanatı doğuracağına şüphe yoktur denerek basın kanununda değişiklik yoluna gidildiğine göre bugünkü basın yıkıcı bir kuvvet olarak görülmekte ve böylece basın özgürlüğü yok denecek derecede sınırlayıcı tedbirler alınmasını haklı göstermek istenmektedir. Oysa ki vatandaş hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıranlar, hep bu hak ve özgürlükleri sağlamak istediklerini ileri sürmüşlerdir. Milletleri koyun sürüsü halinde ölüme götüren son zamanların tanınmış sergerdeleri bile bütün kuvvetlerini ve meşruluklarını devlet ve millet yararına hizmet ediyor olmak iddiasından almışlardır. Millet ve memleket yararının gereği ise, herşeyden önce anayasanın ruh ve anlamına bağlı kalmaktadır. 20 milyon nüfuslu memlekette bir günde satılan gazetelerin toplamı 150 bindir...çünkü memleketimizde basın maddi ve manevi baskılar altında bulundurulagelmıştır... Yasalarda gazeteler için ağır hükümler vardır...basının gelişmesine çalışmak gerekirken, tersine yeni sınırlamalar getiriliyor. Mesela : sui şöhret gibi yuvarlak bir suçlama ile bir idare amiri, hoşuna gitmeyen gazeteyi kapatabilir. Vatandaş özgürlük ve haysiyeti deyimi altında getirilmek istenen hükümler vatandaşlar için olmayıp bakanlar ile milletvekilleri ve memurlar hakkındadır. Uydurulmuş ya da değiştirilmiş haberler için konmak istenen ceza meşrutiyet dönemi kanunlarındaki cezalardan daha ağırdır."

Dönemin başbakanı Recep Peker ise tasarıyı şu şekilde yorumlamıştır³¹⁶ : "İnsanlığın en büyük eseri devlettir. Bir

devletin idare şekli, kitapların ve nazariyelerin yanında hayata da uygunluk göstermezse yıkılmaya mahkumdur."

Yeni Basın Kanunu 20.9.1946 tarihinde kabul edilmiştir³¹⁷. Yeni Basın Kanunu'nda 50. maddenin değişmesi ne derece demokratik ise Peker hükümetinin çıkardığı son basın kanunu da o derece anti-demokratiktir. Ancak doğru bir yargıya varabilmek için o dönemin koşullarını da göz ardı etmemek gerekir.

Üniversiteler Kanunu :

Osmanlı imparatorluğunun 17. yüzyıldan itibaren siyasi, ekonomik ve sosyal sorunları eğitim kurumlarına da yansımıştı. Bilimsellik ve nesnellikten uzaklaşmış, üniversite standartlarıyla yeterince uyuşmayan yüksekokullar tanzimat dönemiyle beraber modernleşme sürecine girmiştir. Ancak bu modernleşme bile batı standartlarına yakınlaşmaktan uzaktı.

Cumhuriyet döneminde, her kurumda olduğu gibi, eğitim kurumundaki radikal değişimlere paralel olarak üniversitelerimizde de gerekli yenilikler yapılmıştır. Bu dönemde üniversitelerin sayılarının arttırılması ve batı standartında eğitim yapılması genel ilke kabul edilmiştir. 1933 yılında çıkan Üniversiteler Kanunu ile daha önce "Darülfünun" adı ile eğitim yapan üniversite yeni bir kimliğe bürünerek bugünkü İstanbul Üniversitesi adı altında eğitimine başlamıştır³¹⁸. Bu dönemde yapılan üniversite reformuna Ankara'da

³¹⁷ Cumhuriyet, 21.9.1946, s.1

³¹⁸ Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.52.

açılan bazı fakülteleri de ekleyebiliriz. 1933 üniversite reformu ile açılan tüm üniversite ve fakülteler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı merkeziyetçi bir idare ile yönetiliyorlardı. Tüm atama ve yönetim işleri üniversitenin kendi bünyesinin dışında yapılıyordu. Tabii bu merkeziyetçi tutum ve üniversitelerin kendi bünyelerinde özgürce karar verememesi bilimsel düşünce yapısı ile gelişmiş batı ülkelerindeki üniversite standartlarına uymuyordu. İşte 1946 yılına bu koşullar altında gelinmişti. 1946 yılındaki liberalleşme çabaları üniversitelerin de değişik bir kimliğe bürünmesine yol açtı. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve arkadaşları üniversitelerin hür düşünme ve araştırma haklarını kanunlaştıracak bir tasarı hazırlamaya başlamışlardır³¹⁹. Bu tasarı hazırlanırken üniversitelerin yurt sorunu da tasarı kapsamına alınmış ve yurtların kendi yönetimlerini kendilerinin yapabilmeleri için projeler hazırlanmıştır³²⁰. Aynı dönem içinde üniversite öğrenci birliklerinin nizamnamesi de yeni bir şekil almıştı. Dernek ve birlik kurmada öğrenciler serbest bırakılmıştır³²¹. Hasan Ali Yücel ve arkadaşları tarafından hazırlanan yeni üniversite kanunu 11 Haziran 1946 tarihinde TBMM'de görüşülmeye başlanmıştır³²². Tasarının görüşülmesi sırasında Milli Eğitim Bakanlığı komisyon sözcüsü Şemsettin Sırer³²³ : "Üniversitelerimiz bu kanunla özerk olacak, bütün

319 Cumhuriyet, 1.3.1946, s.1.

320 Cumhuriyet, 19.1.1946, s.1.

321 Cumhuriyet, 26.2.1946, s.1.

322 Cumhuriyet, 12.6.1946, s.1.

323 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.53-54.

işlerini kendileri göreceklardır. Hiçbir makamdan emir almadan tüm görevlerini yapacaklardır. Bu görevler, kanunda ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Bunlardan biri de öğrencilerin milli karakter sahibi ve Türk devriminin ülkülerine bağlı olarak yetiştirilmesidir. Hiçbir görev bundan daha önemli ve önce değildir. Bu sözlerimi bütün yüksel tahsil hocalarının duymasını isterim." şeklinde düşüncesini belirtirken, üniversite hocalarının kitap yazmalarının gerekliliği veya gereksizliği, öğretim üyelerinin mutlak birkaç yabancı dil bilmelerinin gerektiği, üniversite özerkliğinin sınırları konusunda tartışmalar olmuş³²⁴, sonuçta 12.6.1946 tarihinde üniversiteler kanunu meclisten geçmiştir³²⁵. Yeni üniversiteler kanununa göre Türkiye'de üç üniversite olacaktı : İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi. Ayrıca, üniversiteler özerk olacak, öğretim elemanlarının yetiştirme ve çabalarını kendi bünyelerinde serbest olarak sağlayabileceklerdir. Ayrıca, meclisin isteği ile aynı kanuna, asistan maaşlarına elliser lira zam yapılması eklenmiş, profesörlerin ikişer lisan bilmeleri zorunluluğu konmuştur³²⁶.

Yeni bir statüye kavuşan üniversiteler aynı yıl, kendi bünyelerine alacakları öğrencilerle ilgili yeni kararlar almışlardır. Olgunluk sınavını verenler, ayrıca bir sınava girmeden doğrudan istedikleri fakültelere girebileceklerdi³²⁷.

324 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.54-55.

325 Cumhuriyet, 13.6.1946, s.1.

326 Cumhuriyet, 13.6.1946, s.1, 3.

327 Cumhuriyet, 24.9.1946, s.1.

Tüm bu yenilikler, 1946 yılının üniversiteler açısından da olumlu gelişmelerin olduğuna kanıttır. Çünkü, merkezi yönetimden kopuş, özerk bir konuma getirilen üniversitelerimiz bilimsel özgürlüğün de kabul gördüğü kurumlar haline gelmiştir.

İşçi Sigortaları :

Cumhuriyet döneminde devlet, 1946 yılına gelinceye değin işçi sınıfının hakları ve korunması gibi konulara fazla ilgi göstermemiş, bu konular hep ihmal edilmek zorunda kalmıştır. Ancak 1946 yılında liberalleşme çabalarıyla birlikte işçilerle ilgili sosyal nitelikli yenilikler yapılmaya başlanmıştır.

İlk aşamada "İşçi Sigortaları" kanunu kabul edilmiştir³²⁸. Bu kanuna göre, ilk genel kurul Ocak ayı içinde Ankara'da toplanacak ve sigortanın 1 yıllık faaliyet programı inceleme kapsamına alınacaktı. Temmuz ayından itibaren de primlerin tahsiline ve tazminat ödenmeye başlanacaktı. Bû sigorta kanunu ile işçiler mesleki hastalıklara, iş kazalarına, ölüm ve doğumlara karşı güvence altına alınmıştır. Bu kanunun hazırlanması sırasında İngiltere Çalışma Bakanlığı'ndan ve onların düşünce ve deneyimlerinden yararlanılmıştır³²⁹. Ayrıca, buna ek olarak Çalışma Bakanlığının hazırladığı iş ve işçi kurumu ile ilgili konular 14.1.1946'da TBMM'de kabul edilmiştir³³⁰. Kabul edilen bu kanunla

328 Cumhuriyet, 4.1.1946,s.1.

329 Cumhuriyet, 4.1.1946,s.1.

330 Cumhuriyet, 15.1.1946,s.1.

ilgili olarak dönemin Çalışma Bakanı Sadi Irmak³³¹ : "On yıl evvelki iş kanunun 62. maddesine ; 1. İşçilerin elverişli oldukları işlere yerleşmeleri ve muhtelif insanları işe elverişli işçi bulmak devlet hizmeti olarak devlet tarafından yapılması ele alınmıştır. 2. Milletlerarası yerimizi almak, 3. Memleketin kendi zarureti ve gerçekleridir. Türk demokrasisi ve sosyal devlet olabilmek için bu kanunlar gereklidir." diye beyanat vererek kanunun yeni şeklinin oluşmasındaki etkenlere değinmiştir.

1946 yılının son diliminde iş kanununda birtakım olumlu değişiklikler daha yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi : İş kanunu sadece 10 kişiden fazla işçi çalıştıran yerler için değil, daha küçük kurumlar için de geçerli kılınmıştır³³².

İşçi sigortaları ile ilgili kanunun kabul edilmesi ve uygulanması Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal devlet olma özelliğini belirginleştiren demokratik bir uygulamadır. Bu açıdan baktığımızda ileriki yıllarda gündeme gelecek olan iş kanunu ile ilgili girişimlerin (grev vb.) temelinin gerçekte daha 1946 yılında atıldığını görebiliriz.

C. Ekonomik Değişimler

Türkiye 1946 yılına geldiğinde kesin bir yıl ayırımında olduğunun farkındaydı. 1945 yılında biten ve altı yıl süren İkinci Dünya Savaşı birçok şeyi değiştirtirmişti. Dünyada

331 Cumhuriyet, 15.1.1946,s.1

332 Cumhuriyet, 18.11.1946,s.1.

oluşagelen kutuplaşma Türkiye ekonomisinin de bu kutuplardan birine yaklaşmasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletlerin ekonomik sistemleri ve anlayışları Türkiye'yi belli bir tercihe zorlamıştı³³³. Türkiye de tercihini liberalleşme yolunda yapmıştı. CHP ve DP devletçiliğe kesin ve açık bir şekilde karşı çıkmamakla beraber aslında devletçilik sistemini daha ılımlı bir duruma getirmeye çalışıyorlardı³³⁴.

1946 yılının başında CHP iktidarı ekonomiyi canlandırmak için birtakım girişimlerde bulundu. Bunları kısaca gözden geçirelim :

Ülkemizdeki turizm faaliyetlerini desteklemek için özel teşebbüse geniş yetkiler verilmesine karar verildi. Turizm faaliyetlerini desteklemek, turistik yerleri imar etmek ve turist konaklama tesisleri inşası için bir turizm şirketi kurulacak ve yetkiler bu şirkete verilecekti. Bu faaliyetlerin özel teşebbüs + banka işbirliği ile yapılmasına karar verildi³³⁵.

Savaş yıllarında artan benzin fiyatları da indirilmiştir. Özel arabalara benzin için izin verilmiş, ancak bu izin tak-siler için iki katına çıkarılmıştır.³³⁶

Liberalleşme çabalarının ortaya çıkarttığı bu ekonomik gelişimler Türkiye'de uygulanan devletçilik politikasında kar-

333 Çavdar, CDTA 4, s.1081.

334 Çavdar, CDTA 4, s.1081.

335 Cumhuriyet, 19.1.1946,s.3.

336 Cumhuriyet, 12.1.1946,s.1, Cumhuriyet, 16.1.1946,s.1.

ma ekonomiyi yaratma arzusunun bir parçasıdır. TBMM'de çıkarılan "sanayi-i teşvik" kanunu ile ticari müesseseler üç gruba ayrılmış ve bunlara devletin müdahalesi de özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Örneğin ;üçüncü sınıf tesisler ülke içinde gerekli temel gıda maddeleri ihtiyacına cevap verdiği için korunmaya en muhtaç olanlar olarak değerlendirilmiş, bunların vergilerle korunup, asgari gümrük tarifesine tabi tutulması, ürün ve hammaddelerinin taşınmasında devletin taşıt araçlarının yardımcı olması esas alınmıştır. Bunun yanı sıra ikinci ve birinci sınıf tesisler en az himaye olacak fabrikalar olarak belirlenmişti³³⁷.

Bu arada bazı fabrikaların da özelleştirilmesine gidilmiştir. Örneğin ; Kayseri kombinası ve Gemlik Suni İpek Fabrikası bazı devlet fabrikalarını satın almışlardır³³⁸.

Ekonominin gelişmesi için rekabet ortamının yaratılmasına çalışılmış ve bunun ilk örneği linyit kömürü satışında kendini göstermiştir. Tonu 30 liradan satılan linyiti özel şirketler 29 liradan satışa sunarak bu rekabet ortamını hazırlamaya başlamışlardır³³⁹.

21 Temmuz seçimlerinden sonra iktidara gelen Recep Peker kabinesi hükümet otoritesinin üstünlüğünden bahsederken katı bir hava yaratmış, ancak ekonomik alanda libarel tekliflerle

337 Cumhuriyet, 18.5.1946, s.1.

338 Cumhuriyet, 14.2.1946, s.1.

339 Cumhuriyet, 2.1.1946,s.1.

kamuoyunun sempatisini toplamak istemiştir. Hükümet programının iktisadi amaçlarını kısaca incelersek ³⁴⁰: "Hükümetimizin ilk hedefi memleket ticaretinde harbin bozduğu düzeni yeniden iade etmektir. Bu maksatla : harp şartlarının zaruri kılmış olduğu tahdit tedbirlerinden arta kalanlarını, lüzumlu şartları süratle hazırlayarak ortadan kaldıracacağız. Döviz takasımızın müsait olduğu ölçü içinde, ihtiyaç derecesine ve ehemmiyetine göre ithalatı kolaylaştıracacağız. İthalat birlikleri ile ticaret ofisi kaldırılacaktır. Akaryakıt satışlarıyla hububat satışlarında ve nakillerinde mevcut olan kayıtlara kısa zaman içinde son vereceğiz. Hububat fiyatlarını korumakta devam edeceğiz. Toprak ofisinin alım merkezlerini arttıracacağız. Dış ticaret politikamızın hedefi, çok taraflı ve geniş sahalı mal mübadelelerini mümkün kılan serbest dövizle ticaret sistemine katılmaktır. Bu yoldaki çalışmalarımızı verimli kılacak tedbirleri alacağız. İktisadi faaliyetlerimizde hususi teşebbüs ve sermayeden faydalanmak, hususi teşebbüslerle devlet işletmeleri arasında farklı bir muameleye meydan vermemek kararındayız. Toprak kanununun adaletli ve yukuflu şekilde tatbik edilmesine itina edeceğiz. İdarecilerin halk ile münasebetlerinde kolaylık zihniyetini bir itiyat halinde kurmak ve işletmek şartlarını memleketin iktisadi ihtiyaçlarına uygun bir hale getirmek hedefimizdir."

gibi hedeflerle karma ekonomiyi destekleme çabası arkasında

340 Erdilek, CDTA 4, s.985.

aslında devletçilikten yavaş yavaş ayrılma çabalarını görebiliriz.

Liberal bir ekonomi yaratmak için yapılan diğer atılımlara baktığımızda : resmi ithalat ve ihracat birlikleri kaldırılmış, devlet kuruluşlarının (Sümerbank) ürünleri perakendecilere toptancı kârı alınmadan verilmiş ve kumaş fiyatları düşürülmüştür³⁴¹. Ayrıca Ekonomi Bakanlığı'ndan verilen emirle Yerli Malları Pazarları birkısım ürünlerindeki kısıtlamaları kaldırmış ve o tarihe kadar sabit ve dar gelirliilere dağıtılan ince yünlü elbiselik kumaşların satışları tamamen serbest bırakılmış ve satışlardan tüm vatandaşların yararlanmaları sağlanmıştır³⁴². Ayrıca, 1946 yılının Mayıs ayından itibaren Tekel, ticari işletme zihniyetiyle yönetilmeye başlanmıştır³⁴³.

Peker hükümeti de buna bağlı olarak, Türkiye'nin neresinde olursa olsun Tekel idaresi tarafından alınmış olup, perakende satış yapan yerlerin hemen kapanmasına ve tek el ürünlerinin fabrika ve depolardan doğrudan doğruya bayiye toptan verilmesini kararlaştırmıştır³⁴⁴. Çay ve kahve ile ithal yünlü kumaş satışı serbest bırakılmıştır³⁴⁵. Bu dönemde saklanan ithal mallarının piyasaya çıkması ihracat piyasasında görülen

341 Karpaz, s.151.

342 Cumhuriyet, 16.8.1946,s.1.

343 Cumhuriyet, 22.5.1946,s.1.

344 Cumhuriyet, 22.8.1946,s.3.

345 Cumhuriyet, 1.10.1946,s.1

doğal olmayan fiyat artışını da yavaşlatmıştır³⁴⁶.

Saraçoğlu hükümeti döneminde başlatılan kömür piyasasındaki rekabet ortamı Peker hükümeti döneminde daha da geliştirilmiş, illerin kömür ihtiyaçlarının özel teşebbüslerce karşılanması için Tarım Bakanlığı tüm valiliklere tebligatta bulunmuştur³⁴⁷.

Recep Peker hükümeti bir yandan Bretton Woods anlaşması ile getirilen sisteme girebilmek için ön şartları sağlamaya çalışmış, bir yandan da A.B.D.'den ve onun liderliğinde kurulmuş olan uluslararası kuruluşlardan dış yardım elde etmeye çalışmıştır³⁴⁸. İşte bu çerçevede aldığı ekonomik önlemlerin en önemlisi 7 Eylül kararlarıdır. Bu önlemler arasında, türlü sakıncaları bilinen döviz primleri sisteminin kaldırılarak, paranın iç ve dış gerçeklere göre değerinin ayarlanması, maliyet unsurlarında indirim sağlamak suretiyle fiyatların indirilmesi, lüks olmayan ve halkın zorunlu ihtiyacı olan malların ithalinin arttırılması gibi konular vardı. 7 Eylül kararları şunlardır ³⁴⁹:

1. İthalata geniş mikyasta döviz tahsisi kararlaştırılmıştır.
2. Bu nedenle ithalatta plafon ve kohtenjan usulleri kaldırılmıştır. Buna göre tüccar istediği kadar mal

346 Cumhuriyet, 14.9.1946, s.3.

347 Cumhuriyet, 5.9.1946,s.1.

348 Tekeli-İlkin, İktisadi Kalkınma Planı, s.5.

349 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş,s. 1-3.

getirebilecekti.

3. İthalatçı birlikleri tarafından yapılan cins, vasıf ve fiyat kontrolleri kaldırılmıştır.
4. Rücu imkanı olan akreditiflerin serbest dövizli ithal listesine dahil öteki mallara çevrilmesine izin verilecektir.
5. İthal talepleri, ithalatçı birliklerin bulundukları merkezlerde bulundurulacak bakanlık memurları tarafından hızla bakanlığa ulaştırılacaktır.
6. Siparişlerin halk ihtiyaçlarına göre ayarlanması, ithalatçılarımızın takdirlerine bırakılmıştır.
7. İlgililer istedikleri bilgileri bakanlıktan ve İstanbul, İzmir, Mersin müracaat bürolarından alabilirler.

Bu kararların açıklanıp uygulanmaya konmasının hemen ardından ekmek karnesi kaldırılmış ve Ziraat Bankası altın satışlarına başlamıştır.³⁵⁰

Herşeyin olumlu bir gelişim içerisinde sürmesi beklenirken sonuçta beklentiler umulanı getirmedi. İthalat serbest bırakılınca savaş yıllarında birikmiş dövizlerin tümü ithalata harcandı. Dolayısıyla ihracat dengesi bozulmuş oldu³⁵¹. Bretton Woods anlaşması uya-

350 Cumhuriyet, 9.9.1946,s.1.

351 Karpat, s.152 ; Goloğlu, Demokrasiye Geçiş,s.96.

rınca Türk parasının değeri düşürüldü, Buna göre, 1 dolar 2.80 Türk lirası oldu. Yapılan devalüasyon ihraç mallarımızın satılmasının temini içindi. Hükümet ülke ekonomisinin düzelmesi, hayat pahalılığının asgari düzeye inmesini samimi olarak istemiş, ancak ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlara dikkat etmeden bir dizi önlem almıştı.³⁵² Bir yandan devlet harcamalarında kısıntı yapılıyor, bir yandan da memur maaşlarına zam yapılıyordu. Halkın geçim zorluğunu asgariye indirmek için yukarıda da açıkladığımız gibi Sümerbank pamuklularının fiyatlarının düşürülüp, satışlarının serbest bırakılması, yerli malı pazarlarının karaborsacılar tarafından adeta ablukaya alınmasına yol açıyordu.³⁵³ Paran değerinin düşmesi ithal mallarının fiyatlarını yükseltmişti. Bu durumdan yararlanmak isteyen fırsatçılar ise ellerindeki bu tip ithal malları stok etmiş, daha sonra da piyasaya çıkartarak büyük miktarda kâr sağlamışlardır. Altın satışlarının da artışı yedek altının 3/1' inin bile satılmasına yol açmıştı.³⁵⁴

7 Eylül kararlarının olumsuz gelişimi basının gündeminden inmiyordu. Bu haberlerde 9; 7 Eylül kararlarının henüz olumlu sonuç vermediği belirtiliyor ve varılan bu sentezlerin kanıtları sunuluyordu. Bunlar "1. Gıda maddelerinin ihracatı

352 Karpat, s.152.

353 Cumhuriyet, 2.10.1946, s.1.

354 Karpat, s.152.

pahalılık getirmiştir. Sayın Peker bunun üzerine bazı mad-
delerin dışarı çıkmasını yasaklamıştır. 2. Armatörlerin dı-
şarıda çalışmasına izin verilmesi deniz nakliyat buhranı do-
ğurmuştur. Bunun üzerine dışarıdaki gemilerin dönmesi emre-
dilmiştir. 3. Zam haberleri kamuoyunda kötü karşılanınca ba-
zı indirimler yapılmıştır. 4. Paramızın ayarı yanlış yapıl-
mıştır. Döviz dışarı çıkartmak birtakım kayıtlara bağlı bu-
lunduğu halde karaborsadaki sterlin, dolar vesaire fiyatları
pahalılaşacak yerde ucuzlamıştır. Yani bugün karaborsa Türk
parasını Merkez Bankası'na nazaran daha iyi koruyormuş gi-
bi acaip bir vaziyet karşısındaız."³⁵⁵ şeklinde eleştiri-
lerdi. Özetle, kamuoyu, hükümetin etraflıca düşünmeden bu
kararları aldığı görüşündeydi. Hatta İstanbul Ticaret Odası
7 Eylül kararlarının olumlu bir sonuca ulaşabilmesi için şu
önerilerde bulunmuştu : "1. Devlet inşaatının durdurulması
ve inşaat yapılmaması. 2. Gümrük tarifelerinin yükseltilmesi.
3. Maaşlara zam yapılmaması, fakat maaşlardan alınan vergi-
lerin kaldırılması. 4. Devletçe üretilen ve yapılan malla-
rın fiyatlarının ucuzlatılması. 5. Rasyonel çalışma ile ma-
liyetlerin düşürülmesi. 6. Özel inşaatın teşviki ve bu in-
şaatın bir süre vergi alınmaması. 7. Yeni inşaatlarda kirala-
rın serbest bırakılması."³⁵⁶

Tüm bu tepkilere rağmen Recep Peker 7 Eylül kararlarının faydalı olduğuna inanıyordu³⁵⁷. Kamuoyunda zaten varolan hü-

355 Cumhuriyet, 3.11.1946(N.Nadi,"Hükümet ve Ekonomi"),s.1, 3.

356 Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.98.

357 Cumhuriyet, 14.11.1946,s.1.

kümete karşı güvensizlik bu son durumla daha da artmıştı. Bu durum DP açısından bir propaganda sayılabilir. Çünkü halkın bu ortamda DP'ye yaklaşımı bir çığ gibi büyümüşü. DP, TBMM'nin Kasım ayı toplantısında 7 Eylül kararlarını eleştiren bir önerge vermiş³⁵⁸, ancak karşılığında CHP tarafından ekonomiyi baltalamakla suçlanmıştır³⁵⁹. Ve bu tartışma havası 1947 bütçe görüşmelerine de yansımıştır.

Ekonominin böyle olumsuz bir gelişim içinde olması sonucu DP, CHP'nin devletçilik anlayışını sürekli eleştirmeye başlamıştır. Bu eleştiriler özellikle 1947 bütçe görüşmeleri sırasında kendini göstermiştir. DP'lilerin protesto amacıyla meclisi sık sık terk etmeleri, iktidar partisi ile muhalefet arasında gergin bir hava doğmasına yol açmıştır. Gerçekte DP, mecliste "ikinci takım" bırakıyor ve "ağır toplarını" sine-i millet'e gönderiyordu. "İkinci takım" halkı en çok ilgilendiren yolsuzluk konusunu gündeme getirirken "ağır toplar" ise halk arasına karışarak onlarla, popölarist bir politika izleyerek, bütünleşmeye çalışıyordu.³⁶⁰

1947 bütçe görüşmeleri sırasında meydana gelen "psikopat" olayına önceki konularda değinmiştik(s.46-47). Bu olayın mecliste doğurduğu kriz İsmet Paşa tarafından olumlu bir girişimle halledildikten sonra 1947 bütçesi 30 Aralık 1946 günü 354 beyaz güven oyuna karşılık 48 kırmızı güvensizlik oyu ile kabul edilmiştir.³⁶¹

358 Cumhuriyet, 2.11.1946, s.1.

359 Cumhuriyet, 14.11.1946, s.1; Karpas, s.153.

360 Toker, s.160.

361 Cumhuriyet, 31.12.1946, s.1.

D. Diğer Değişimler

1946 yılında ana başlıklar altında toplayamayacağımız çok çeşitli sosyal ve kültürel değişimler olmuştur.

11 Haziran 1945 yılında yasallaşan Toprak Kanununun ilk uygulamaları 1946 yılının hemen başında başlamıştır. İlk olarak 16.1.1946 tarihinde Bozkır kazasının Sarıoğlan çiftliğinde³⁶² uygulanmaya başlanan kanun daha sonra Eskişehir, Tire (İzmir), Sarayköy(Denizli) ve Serik'te(Antalya)³⁶³ uygulanmıştır. Böylece, topraksız veya toprağı az olan çiftçiye toprak dağıtımına başlanmış ve Türkiye'de sosyal devlet ilkesini yerleştirmek için önemli bir atılım yapılmak istenmiştir³⁶⁴. Buna bağlı olarak toprak mahsülleri vergisinin ve gümrük çıkış vergisinin kaldırılması ekonomide yumuşamayı getirmiştir³⁶⁵.

Devlet dairelerinin bakanlıklara ayrılarak devlet bakanlıkları haline gelmesi de 1946 yılında TBMM'de görüşülmeye başlanmıştır³⁶⁶.

1946 yılı iktidarın bayındırlık ve sağlık işlerini de daha sıkı kontrol altına aldığı ve daha çok önemsedığı bir dönemdir. Örneğin, İngilizlerle ortak olmak koşuluyla Çatalağzı Termik Santrali'nin kurulması³⁶⁷, Nazilli'de ilk

362 Cumhuriyet, 17.1.1946,s.1.

363 Cumhuriyet, 18.5.1946,s.1.

364 Aynı yıl içinde devlete ait olan köyler de çiftçiye dağıtılmıştır. Urfa'da başlayan uygulamada tahmin edilen devlet köylerinin sayısı 20 taheydi: Cumhuriyet, 27.11.1946,s.1.

365 Cumhuriyet, 24.1.1946,s.3.

366 Cumhuriyet, 10.9.1946,s.1.

seyyar hastanenin oluşturulması³⁶⁸, Devlet Demiryollarının Türkiye'nin her tarafına seferler koyması ve buna bağlı olarak Bursa, Urfa, Malatya ve İskenderun'da³⁶⁹ istasyonlar açılması, Maçka'daki açık hava tiyatrosunun yapımı³⁷⁰, Türkiye'deki sosyo-kültürel değişimlerin somut örnekleridir.

Bu gelişimler içinde halkın yaşam standartının yükseltilmesi için yapılan devlet çabalarını da görebiliriz. Bu konu ile ilgili olarak devlet memurlarının durumlarının iyileştirilme çalışmaları da başlamıştır. Memur Evleri Kanunu yürürlüğe sokularak devlet tarafından yapılacak bu evlerde memurların eşleri ile usul ve furuundan üçüncü dereceye kadar olanların kira vermeden oturmaları sağlanacaktı.³⁷¹ Aynı yıl Mahrumiyet Kanun Tasarısı da hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Bu kanun doğu illerinde görev yapan memurun hayat seviyesini yükselten ve tüm memur ailesini kapsayan yararlı hükümler getirmiştir³⁷².

Bu dönemde yerel yönetimler de bazı imar faaliyetlerine girişmişlerdir. Belediyelerin, sabit gelirli, ücretli ve aylıklı çalışan evsizler, sağlık şartlarına sahip olmayan izbe veya küçük evlerde oturanlar, yangın afetine uğrayanlar, yarıcı veya ziraat işçisi olanlar ve küçük esnaf için yapacakları "ucuz ev" projesi gerçekten de dikkate değer ileriye dönük atılımlardı.³⁷³

368 Cumhuriyet, 21.3.1946, s.1.

369 Cumhuriyet, 1.4.1946, s.1. Seferler 15 Nisan'da başlamıştır.

370 Cumhuriyet, 13.4.1946, s.1.

371 Cumhuriyet, 11.1.1946, s.1.

372 Cumhuriyet, 24.3.1946, s.1.

373 Cumhuriyet, 13.3.1946, s.1.

İstanbul Belediyesi aynı zamanda fakir ve kimsesizler için Darülaceze'nin olanaklarını arttırmış, ayrıca kimsesizler için bir de yurt inşa etmiştir³⁷⁴.

Sosyalize olma ve liberalleşme çabaları toplumda kadın-erkek ayırımı yapılmadan kişilerin eşit statüde olmasıyla sonuç verebilirdi. Bu düşünceyi doğrulayan ilginç bir atılım 1946 yılında yapılmıştır. Çalışma Bakanlığı Dergisinde kadınların Ziraat işlerinde görececekleri hizmetlerin sınırı ile , kendisi çalışmayıp karısını çalıştıran köylünün cezalandırılmasını isteyen bir tasarı çıkmıştır³⁷⁵.

Bu dönemde yapılan sosyal atılımların kuşkusuz ki en önemlisi köylünün durumunu iyileştirmeye yönelik olanlardı. Yukarıda sözünü ettiğimiz toprak reformunun yanı sıra köylünün üzerindeki yükler de hafifletilmiştir. Çünkü daha yeni sona ermiş olan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Türk köylüsü ekonomik bir darboğaza girmişti. Alınan tedbirler öncelikle ekonominin düzlüğe çıkartılması ile ilgili olduğundan bu aşamada köylünün ekonomik durumunun birdenbire yükselmesi beklenemezdi. Bu yüzden, pamuk fiyatlarının düşük tutulması, pamuklu mensucat ile pamuk fiyatları arasındaki dengesizlik ve bunların sonucu devletin pamuğa el koymasından korkan Ege çiftçisinin bir süre pamuk ekmemesine neden ol-

374 Cumhuriyet, 3.1.1946,s.3.

375 Cumhuriyet, 10.5.1946, s.1.

muştur³⁷⁶. Aynı durum tütünde de görülmüştür³⁷⁷. Bu olumsuz koşullar köylünün devlete karşı olan güvenini sarsmıştır. Bunun üzerine hükümet köylünün durumunu iyileştirmeye yönelik bir dizi önlem almıştır. Örneğin köy okulları inşasının köylüye yük olmasını engellemek için bakanlıklar arası bir heyet kurulmuş³⁷⁸, 17 Mayıs'da çıkan bir kanun ile bir önceki yıl borçlarını ödeyemeyen köylüden bir kat fazla para alınmaması resmileşmiş³⁷⁹, 1943 yılından borcu kalan köylünün tohumluk borcundan da 300.000.- TL.'ya yakın indirim yapılmış³⁸⁰ ve devletin zeytinyağı ve nebati yağlardan aldığı hisse kaldırılmıştır³⁸¹.

Türkiye'nin Batı'nın gözüne daha liberal görünmek istemesinin önemli sonuçlarından biri de Türkiye'de İnsan Hakları Derneği'nin kurulmasıdır. Dönemin başbakanı Recep Peker, böyle bir görevin Nazım Poroy ve Nihat Erim tarafından yapılmasını istemiştir³⁸². Ancak muhalefette bulunan Mareşal Fevzi Çakmak ve Kenan Öner, Tevfik Rüştü Aras ile Zekeriya Sertel'in ricaları ile böyle bir derneğin kurucu üyeliğini kabul etmişlerdir. 17 Ekim'de Fevzi Çakmak, Kenan Öner, Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut ve Sadık Aldoğan tarafından kurulan İnsan Hakları Cemiyeti'nin³⁸³ nizamnamesinin ana fikri şu idi³⁸⁴ :

376 Cumhuriyet, 15.2.1946, s.1.

377 Cumhuriyet, 5.1.1946, s.1, 3.

378 Cumhuriyet, 27.7.1946, s.1.

379 Cumhuriyet, 18.5.1946, s.1.

380 Cumhuriyet, 21.8.1946, s.1.

381 Cumhuriyet, 20.10.1946, s.1.

382 Toker, s.149.

383 Cumhuriyet, 18.10.1946, s.1, Ahmad, Kronoloji, s. 26.

384 Cumhuriyet, 19.10.1946, s.1.

" Cemiyet din ve ırk ayrılık ve düşmanlıklarına muhaliftir ve bu ayrılıklarla mücadele etmeyi vazifelerinden sayar."

Kurulma amacı ise³⁸⁵ : "1. T.C. Anayasası ile vatandaşlara temin edilmiş olan hak ve hürriyetleri meşru sayılan veya sayılmayan yollarla şu veya bu şekilde ihlak edilmesine ve hürriyetlere hakkıyla riayet edilmesini temine çalışmaktır. 2. Birleşmiş Milletler Anayasasına imza koymuş bir millet sıfatı ile bu vesika ile memlekette tabikini taahhüt ettiğimiz temel hak ve insan hürriyetlerinin temini, siyasi, iktisadi ve içtimai hayatımızda yer almasını temine çalışmaktır." Ayrıca Roosevelt'in dört hürriyetini (söz, vicdan, korkudan kurtulma ve ihtiyaçtan kurtulma) korumak da derneğin amaçlarından biri idi.

İnsan Hakları Derneği, siyasi bir örgüt olmadığını iddia ediyor, "faşizm ve diktatörlüğe hizmet etmemiş olmak" şartı ile isteyen herkesin derneğe üye olabileceğini açıklıyordu. Komünizm ile ilgili ufak bir ayrıntı bile yoktu³⁸⁶. Daha sonra ortaya çıkan olaylar nedeniyle, kamuoyunda derneğin sol görüşlü olduğu ve komünizmi yaymaya amaçladığı izlenimi uyanmıştı. Sonuçta Fevzi Çakmak, Kenan Öner ve Tefik Rüştü Aras komünizm suçlamalarını reddetmişler ; esas amaçlarının insanlara yardım etmek olduğunu söyleyerek kendilerini savunmuşlardır.

385 Cumhuriyet, 19.10.1946,s.1.

386 Toker,s.151.

SONUÇ

1946 yılı siyasal yaşantımızda bir dönüm noktasıdır. Çünkü, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yoğunlaşan demokratikleşme çabalarında en somut örneklerin yaşandığı dönem 1946 yılına rastlar.

Demokratikleşme açısından yapılan tüm çabalar siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda yapılan yenilikleri kapsar. Tüm bu yenilikler DP'nin kuruluşu ile daha büyük bir hız kazanmıştır. Çünkü DP, Cumhuriyet kurulduğundan beri var olan tek parti yönetimine son vererek T.C.'nin bambaşka bir çehreye bürünmesine yol açmıştır. 1923-1946 arasındaki dönemde gerçekleşen çok partili rejim denemeleri olumsuz bir şekilde noktalanmıştı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet döneminde kurulan ilk muhalefet partisi olma özelliğine karşın demokrasiden beklenen çok sesliliği verememiş ve kapatılmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası ise bizzat Mustafa Kemal'in kurduğu güdümlü bir muhalefet partisi durumunda olmasına karşın, kısa zamanda halkın belli bir kesimi ile beraber devrim karşıtı grupların da odak noktası haline geldiğinden o da -kurucuları tarafından- kapatılmıştır.

M. Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü ile Türkiye Cumhuriyeti'nde yepyeni bir dönem başlamıştır. İsmet Paşa'nın 1939 yılında İstanbul

Üniversitesi'nde yaptığı konuşma, sıkı tek parti rejiminde artık değişikliklerin yapılacağını müjdeliyordu. Ancak 1939 yılının Eylül ayında patlak veren İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'nin ufkunda görünen demokrasi rüzgarlarını susturmuştu. Türkiye'yi savaştan iki ateş arasında ama ateşe girmeden tutabilmek elbette ki demokratik bir idare tarzı ile mümkün değildi. İşte İsmet İnönü, 1939-1945 yılları arasında "Milli Şef" olarak her türlü yetkiyi kendisinde toplamış ve uyguladığı diplomatik formüllerle de Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı başarmıştı. İkinci Dünya Savaşında 1944 yılına gelindiğinde hangi devletin zaferle hangi devletin yenik çıkacağı az çok belirginleşmişti. Sonunda savaş, faşist diktatörlüklerin yenilgisi, demokrasinin yeşerdigi devletlerin ise zaferi ile noktalanmıştı. Artık tek parti yönetimlerinin kalıcı olamayacağı, kalkınmanın ve Avrupa'lı bir devlet olabilmenin tek yolunun gerçek anlamda demokratik bir rejim olduğu anlaşılmıştı ; gerçek bir demokratik rejime sahip olabilmenin tek yolu çok partili rejim idi. Demokrasinin gündeme gelmesinde diğer önemli bir etken de Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında birdenbire gerginleşen ilişkiler idi : Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile arasındaki saldırmazlık antlaşmasını tek taraflı bozarak tehditkar bir hava takınması, Türkiye'yi Batı'ya daha da çok yaklaştırmıştır.

Bu arada savaş yıllarının zengin ettiği yeni ticaret burjuvazisi de yönetime katılabilmek için çeşitli olanaklar aramaktaydı. Ayrıca, yetişen yeni Cumhuriyet kuşağının gereksinimlerine ancak çok partili bir rejim yanıt verebilirdi ; bütün yollar demokrasiye açılmak zorundaydı.

Türkiye'de 1923 ile 1946 yılları arasında oluşan tek parti yönetimi bir zorunluluğun sonucu idi. Tek parti yönetiminde temel amaç, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak, Batı'ya karşı Batı gibi olmak ve çok partili demokrasiye geçmektir. Türkiye'de devrim sürecinde Cumhuriyet rejimini ve onun getirdiği kurumları yerleştirmek ve devrimleri halka benimsetmek tek parti rejimi ile adeta özdeşleşmişti. Ancak aynı devrim süreci içinde bu tek parti yönetimi artık halkın gereksinimlerine yanıt veremez olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz nedenlerden dolayı 1945 yılından itibaren CHP iktidarı, liberalleşme çabalarına girişir. İşte bu ılımlı hava içinde CHP'nin kendi iç bünyesinde de kıpırdanmalar başlar.

İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanı olmasıyla kendi köşesine çekilen Celal Bayar'ın kendi partisinin (CHP) uyguladığı politikayı eleştirmesiyle başlayan bu kıpırdanma, mecliste toprak reformunun görüşülmesi sırasında ortaya çıkan tartışma ile devam etmiş ve 5 Haziran 1945'de verilen "dörtlü karar" ile de niteliğini değiştirerek muhalefetin doğuşu özelliğine bürünmüştür. Celal Bayar, "dörtlü karar"ı her ne kadar parti içi bir düzenleme olarak gördüğünü belirtmişse de, "dörtlü karar" yeni bir muhalefet partisinin başlangıcıydı. İşte bu karşı çıkış, 7 Ocak 1946'da DP'nin kuruluşu ile resmileşti. DP'nin kuruluşu yalnızca bir iktidar kavgası değildir ; gerçekte amaçlanan çok partili rejime geçişi sağlamak ve yerleştirmektir.

DP, kuruluğu ile beraber halk kitlelerini peşinden sürükleyerek "Demirkırat" adıyla geniş bir gruba seslenir olmuştı. İşte böyle bir ortamda CHP, 1946 yılında, basın kanunu, tek dereceli seçim kanunu, üniversiteler kanunu, dernekler kanunu ve sigorta kanunu gibi sosyo-kültürel açıdan liberal adımlarla DP'yi izlemiştir.

Kamuoyunda tartışılan, "CHP, DP'yi kurulduğu an kapatabilirdi." veya "halkı böylesine arkasına alan bir partiyi kapatmak kolay olmazdı" gibi konuları da göz önüne alırsak, şu gerçeikle karşı karşıya geliriz : CHP, 1946 yılında da güçlüydü. Fakat savaş yıllarının getirdiği yokluklardan ve sıkıntılardan dolayı sempatikliğini yitirmiş ve halkın umdu olmaktan çıkmıştı. İstese bir polis devleti kimliğine bürünerek, yeni kurulmasına rağmen yığınları arkasından sürükleyen DP'yi kapatabilirdi ; ancak yukarıda da değindiğimiz gibi amaç demokrasiyi yerleştirmek ve sürekli kılmaktı.

Çok partili sistem,devrimlerin ve çağdaşlaşma atılımlarının yalnızca CHP tarafından değil, farklı yapıda olan partilerin de katılımıyla gerçekleşmesini sağlamıştır. Bundan sonra halk, seçimler yoluyla iktidarı veya iktidarın devrimlerini kabul etmek veya etmemek yolunu tercih edebilme hakkına kavuşmuştu; kısaca seçme hakkı ve şansını artık kullanabilecekti.

Dolayısıyla -bazen kesintilere uğrasa da- Türkiye'de demokrasiyi yerleştirme çabalarının yoğunlaştığı ve sonuçta bunda başarılı olunduğu 1946 yılı, adeta Türkiye'de demokrasinin kuruluşu ile özdeşleşen bir yıldır.

E K L E R

Türkiyede Siyasî Partiler

4 — C. H. P. Programı [*]

G İ R İ Ş

Cumhuriyet Halk Partisi, Kemal Atatürk'ün önderliği altında Millî Kurtuluş Savaşını yürüten ve Millî Egemenliği sağlayan «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» nin bir siyasî parti haline gelmesinden doğmuştur. Partimiz memlekette millî iradenin egemenliğini en iyi bir şekilde belirten Cumhuriyet rejiminin temelini atmış, milletimizin gelişmesine engel olan bütün eskimiş kurumları kaldırarak Türk milletini ileri ve demokratik bir topluluk haline getiren şartları hazırlamıştır.

Bu programdaki ana prensipler, partinin daima sadık kaldığı «Kemalizm» yolunun ifadeleridir. Bu yol, memleket gerçeklerinden ilham almağı ve hürlük, birlik, düzenlik ve ilerilik umdelerine dayanmağı gerektirir.

Aşağıdaki maddelerde bu esaslar gözönünde tutulmuştur.

ANA PRENSİPLER

a — Devlet İdaresi:

1 — Partimiz memleketimiz için en uygun devlet idaresinin kayıtsız şartsız millet egemenliği esasına dayanması gerekliliğine inanır.

Bu egemenliği millet adına yalnız Büyük Millet Meclisi kullanır.

Türk milletinin idare şekli kuvvetlerin birliği esasına dayanır.

Yasama ve yürütme yetkileri Büyük Millet Meclisinde toplanır. Meclis; yasama yetkisini kendisi, yürütme yetkisini kendi arasından seçeceği bir Cumhurbaşkanı ile onun tayin edeceği bir Başbakan ve bunun kuracağı Bakanlar Kurulu vasıtasıyla kullanır. Başbakan, Bakanlar ve Bakanlar Kurulunun, Meclisin güvenini taşıması gerektir.

Yargı hakkı Millet adına; usul ve kanununa göre bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından kullanılır.

Partimizce Türk Devletinin milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve devrimci bir Cumhuriyet olması esastır.

b — Yurtdağın siyasî ve medenî hakları:

2 — Partimiz; hürriyeti insanca yaşamamanın ve medenî her hukuk nizamının esası ve siyasî hakların kaynağı sayar.

Partimiz, insan kişiliğinin ve topluluğunun serbestçe serpilip gelişmesi için zarurî ve hayatî bir şart bildiği fikir, vicdan, söz, yazı, yayım, toplanma, dernek, sendika ve siyasî parti kurma ve başka medenî ve siyasî haklardan eşit olarak faydalanma gibi hak ve hürriyetleri sağlamayı, alleyi ve özel mülkiyeti korumayı başlıca vazife bilir.

3 — Partimiz kadın ve erkek bütün yurttaşları hak ve vazifede eşit tutar.

PARTİMİZİN VASIFLARI

a — Cumhuriyetçilik:

4 — Cumhuriyetin, millî egemenlik ülküsünü en iyi, en sağlam şekilde temsil eden ve uygulayan devlet şekli olduğuna inanırız.

Millet, yalnız kendisinin sahip olduğu egemenliği tam bir serbestlik içinde

Cumhuriyet Rejiminde Siyasal Partiler

tek dereceli olarak seçeceği milletvekillerinden terekküp eden Türkiye Büyük Millet Meclisi vasıtasıyla kullanır.

Demokrasi esasına dayanan bu rejimi her türlü tehlikeye karşı korumak esas vazifemizdir.

b — Milliyetçilik:

5 — Partimiz Türk milletini dil, kültür, ülkü ve tarih birliği ile saadet ve felâket ortaklığına inanmak, ortak yurt sevgisi taşımak gibi tabii ve ruhi bağlarla birbirine bağlı yurttaşların kurduğu sosyal ve siyasal bir bütün olarak kabul eder.

Bu birliğin, üzerinde kurulduğu kutlu vatan toprakları da hiç bir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir bütündür.

Partimiz milliyetçiliği, Türk milletinin bütünlüğünü ve bunun dayandığı millî ruh ve millî şuuru yaşatmak ve korumak mânasına alır.

Millletin özel karakterini ve bağımsız benliğini korumayı amaç tutarız.

Milliyetçiliği Türk milleti için en yüksek bir insan seviyesine varmanın kök şartı ve ana yolu biliriz.

Milletimizi hür ve bağımsız dünya milletleri ailesinin eşit ve şerefli bir üyesi sayarız.

Bizim milliyetçiliğimizin hiç bir millet için zarar verici bir mahiyeti yoktur.

c — Halkçılık:

6 — Halkçılık, Partimizi adlandıran bir vasfımızdır. Halktan olarak, halk için çalışır ve halkın faydasını her faydanın üstünde tutarız.

Partimiz, bütün yurttaşları kanun önünde eşit tutar. Hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir sınıfa, hiç bir cemaate üstünlük tanımaz. Şahıs, sınıf ve zümre tahakkümleriyle savaşmayı vazife bilir.

Halkımızı meydana getiren çeşitli sosyal guruplar, millet bütünlüğünü yaratır. Partimiz bunların karşılıklı faydalarını memleket yüksek menfaatleri esasına göre âhenkleştirmeye çalışır; bununla beraber Partimiz, halk çoğunluğunu teşkil eden köylümüzün ve çiftçimizin yaşama seviyesini yükseltecek tedbirleri almayı zarurî bir şart sayar.

Topluluğun olduğu kadar kişinin de varlığını tanıyan Partimiz, memleketimizin kişi ve topluluk değerlerinin bir denkleşme içinde gelişmesini ister.

d — Devletçilik:

7 — Devletçiliğimiz, millî ekonomimizi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek yoluyla milletimizin yaşama şartlarını dünyanın bugünkü gereklerine uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak amacından doğmuştur.

Millî ekonominin her kolunu, birbirini tamamlayıcı surette ileri teknik araçlarla cihazlandırıp millî çalışmaların verimini arttırmayı ve millî sermayenin yurt ekonomisine yararlı alanlarda çalışmasını sağlamayı gerekli sayar.

8 — Devlet bu amaçlara ulaşmak ve millî ekonomide kamu menfaatlerini ve hizmetlerini ve millî savunmayı sağlamak üzere doğrudan doğruya kendi tarafından yapılmasını gerekli gördüğü teşebbüsleri, kurduğu ve kuracağı teşekküllerle, üzerine almak görevindedir.

Bu işler, büyük maden işletmeleri, büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüslerle, kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve P. T. T. gibi teşebbüslerden ibarettir.

9 — Partimiz, 8 inci maddede belirtilenler dışında kalan her türlü ekonomi

Türkiyede Siyasî Partiler

işlerinin özel teşebbüsler eliyle kurulmasını, Devletin bu teşebbüsleri teşvik etmesini, korumasını ve bunlara gerekli yardımlarda bulunmasını esas tutar.

Partimiz, özel teşebbüslerin tam bir güvenlik içinde çalışmasını sağlamak üzere yurttaki hangi işlerin nerelerde, ne kadar zamanda ve hangi ölçülerde yapılmasının millî ihtiyaçlar bakımından zarurî ve uygun olduğunu Devletin belli plân ve programlarla ilân etmesini gerekli bulur.

Buna rağmen, özel teşebbüslerin başarmağa imkân bulamadığı veya yeter derecede başaramadığı, yahut kazançlı bulmadığı için girişmediği işleri Devlet üzerine alabilir.

Devlet kâr kasdiyle ziraat yapmaz.

10 — Partimiz, özel teşebbüslerle Devlet teşebbüslerinin eşit şartlar içinde çalışmaları esasının kanunlarda, tüzüklerde ve kararlarda yer almasını esas sayar.

Ekonomi işlerinde, faydası, belli ve mahdud kişilere inhisar etmemek üzere, Devletin tüzel teşebbüs kuruluşlarıyla (kooperatif ve anonim) ortaklık yapmasını caiz görürüz.

Ancak bu ortaklıklar açık veya kapalı hiç bir şekilde istismar konusu olamaz.

11 — Halkı her türlü istismardan korumak amacıyla genel olarak ekonomi teşebbüs ve faaliyetlerini, normal işleme ve gelişmelerine engel olmayacak usul ve tedbirlerle Devletin düzenlenmesini ve denetlemesini gerekli sayarız.

12 — (Devlet Ekonomi İşletmeleri) nin kazanç düşüncesiyle yersiz fiyat artışlarına meydan vererek halkın yaşama şartlarını zorlayacak veya yaşama denkliliğini bozacak yollardan kaçınmaları ve yurttaki ferahlık, genişlik yaratma amacını gütmeleri esastır.

13 — Millî ekonomide çalışma hayatının sosyal adalet ve güvenlik içinde korunmasını sağlayacak tedbirlerin alınması devletsizliğimizin amaçlarından biridir.

14 — Millî ekonomiyi bünyesi içinde ve milletlerarası ekonomi şartları karşısında devamlı surette gözönünde tutup inceliyerek millî ekonomi teşebbüs ve faaliyetlerini plânlara bağlamak ve uygun göreceği tedbirlerle ve programlarla belli süreler için Hükûmete teklifler yapmak üzere uzmanlardan ve ilgililerden tereküp eden yetkili bir (Ekonomi Genel Meclisi) kurulmasını gerekli buluruz.

Bu meclis, Hükûmetçe hazırlanacak ve millî ekonomiyi ilgilendirecek olan kanun ve tüzük tasarılarını önceden incelemek ve görüş ve düşüncelerini bildirmekle de görevli kılınmalıdır.

e — Lâiklik:

15 — Partimiz, devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin, muasır medeniyete, ilim ve fenlerin temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini din fikirlerinin devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutulmasını milletimizin her yönden ilerleyip yükselmesinde başlıca muvaffakiyet âmili görür.

Din anlayışı vicdan işi olduğundan her türlü taarruzdan ve müdahaleden mäsundur. Hiç bir vatandaşın kanunların menetmediği ibadet ve âyinlerden dolayı karışamaz.

f — Devrimcilik:

16 — Partimiz devrimciliği memleketimizde geri kalmış hayat düzeninin tasfiyesi ve yerine ileri medeniyet kurumlarının konması mânasına alır. Bugüne kadar başarılan devrim eserlerini ihtimamla koruyacak ve geliştireceğiz.

Gerçek millî değerler üzerine kurulan yeni millî hayatımızı, kısa zamanda, en ileri medeniyet seviyesine yükseltmek amacımızdır. Bunun için gerekli hamlelerle durmadan ilerlemek karar ve azmindeyiz.

DEVLET İŞLERİ

I — Savunma politikamız

17 — Vatan savunması, yurttaşın kutsal vazifesidir. Askerlik hizmeti mecburidir.

18 — Yurdun savunması için memleketin canlı ve cansız bütün varlıklarını, kuvvet ve vasıtalarını kullanmayı esas tutarız. Türk ordusu her türlü siyasî düşünce ve etkilerin üstündedir. Ordunun kendisine verilen yüksek vazifeleri başarı ile yapabilecek kudrette ve asrın tekniğine uygun vasıtalarla cihazlanmış olmasına önem veririz.

II — Adalet politikamız

19 — Partimiz, şahıs hürriyetlerinin dokunulmazlığını ana prensip sayar. Bir kimsenin ancak kanunun gözüne aldığı hâllerde ve şekillerde adalet makamlarının kararlariyle tutulabileceğini ve oturduğu yerin de bu suretle araştırılabileceğini kabul eder.

20 — Mahkemeler, yargıçlar ve adalet unsurları her türlü siyasî düşünce ve tesirlerin üstündedir.

21 — Yargıçların adalet görevlerini bağımsızlıkla yapabilmeleri için vazifeleri kanunun güvencesi altında bulunmalıdır.

22 — Davaların sürüncemede kalmasını önleyecek ve savunma güvenliği bozulmamak şartıyla, süratle sonuçlanmalarını sağlayacak tedbirler alınmalıdır. Adalet işlerinin çok olduğu yerlerde mahkemelerin yüklerini hafifletmek maksadıyla sayılarını arttırmalı ve bir mahkemenin göreceği iş makul bir ölçüyü aşmamalıdır.

Adalet mahkemelerinin teşkili hakkındaki kanunun memleket menfaatlerine ve halk ihtiyaçlarına en uygun şekilde bir an evvel ikmalini gerekli görürüz.

23 — Mahkemelerin kuruluşunda toplu hakim yoluna gidilmesini ve çocuk mahkemeleri ihdası esasını kabul ederiz.

24 — Kanunların tatbikinde ve adaletin yerine getirilmesinde ilk mahkemelerle Yargıtay arasında üst derece mahkemelerinin kurulması gerektiğine inanıyoruz.

25 — Cezaların infazında cezaevlerinin insanlık amacına uygun şekilde kurulup düzeltilmesini, hükümlülerin sağlık durumlarına önem verilmesini, hükümlülerini çalıştırmak, topluluğa faydalı kılmak için her türlü tedbirlerin alınmasını ve bölge cezaevleri kurulmasını, ceza sistemimizin başlıca amacı sayarız.

26 — Hükümlü çocuklar için ayrıca infaz tedbirleri düşünülmeli ve bunlar için eğitim mahiyetinde ayrı cezaevleri kurulmalıdır.

Tutuklarla hükümlüler de ayrılmalıdır.

27 — Yurtta toprak mülkiyetini bir an önce hukukî belgelere bağlamak güdeceğimiz bir esastır.

III — Dış politikamız

28 — Yurtta barış, cihanda barış Partimizin daimî prensibidir. Birleşmiş Milletler Anayasası nizamı içinde barış, adalet, eşitlik ve hürriyet esaslariyle ortak güvenliğe ve işbirliği anlayışına bağlı kalmak, devletlerarası hukuk prensiplerine

Cumhuriyet Rejiminde Siyasî Partiler

3) Yapı kooperatiflerini, ucuz kredi, ucuz yapı malzemesi bulmalarını sağlıyarak teşvik edeceğiz.

4) Kooperatiflerin ortaklarına tam bir güven sağlamasını temin için Devlet denetleme organlarını, kooperatif ortaklarının menfaatlerini koruyacak şekilde kullanacağız.

b — Kredi:

40 — Para piyasasını, bir kredi enflasyonuna müncer olmayacak ve kredi emniyetini bozmıyacak şekilde, düzenliyerek tarımda, küçük endüstride, endüstride, küçük ticarete, ticarete ve istihlâk kooperatiflerinde ucuzlatmağa ve tefeciliği ortadan kaldırmağa çalışacağız.

c — Tarım:

41 — Tarım işlerini ekonomik çalışmalarımızın başlıca kaynağı, köylü ve çiftçiyi milletimizin temel unsuru sayarız. Ekonomi alanındaki çalışmalarımızda tarım istihsalinin verim, miktar ve keyfiyetce yükseltip değerlendirilmesine, köylü ve çiftçinin sosyal kalkınmasına önem veririz.

42 — Köylü ailelerinin gelişmesini sağlamak maksadiyle hiç veya yeter derecede toprağı olmıyanları toprak sahibi kılmak, bunları tarım vasıtalarıyla donatmak ve gerekli kredilerle desteklemek amacımızdır.

Devlet elinde elverişli toprak bulundukça köylüye bu toprakların dağıtılmasını öne alırız.

43 — Toprak Kanununun ana prensipleri mahfuz kalmak üzere bu kanunun mülkiyet güvenliği, toprak sahiplerine bırakılacak azamî miktar ve kamulaştırma değeri yönlerinden gözden geçirilmesini faydalı buluruz.

44 — Ziraat Bankasını, köylünün ve çiftçinin türlü, uzun ve kısa süreli bütün tarım kredi ihtiyaçlarını sağlayacak malî bir kudrete eristirmeği gerekli sayarız.

45 — Toprak ürünlerinin, istihsalinde kararlılığı sağlamak amacıyla, fiyatlarını köylü ve çiftçiyi koruyacak ve kalkındıracak bir seviyede tutmağa çalışacağız.

46 — Çiftçiyi, göreneğe bağlı basit ve iptidai tarım vasıtalarından ve usullerinden kurtarıp ileri teknik tarım vasıta ve usulleriyle donatmak, çiftçiye iyi tohum sağlamak amacımızdır.

47 — Bütün memlekete yaygın ilmi bir tarım araştırmaları kuruluşu meydana getirmek, tarım bilgisini en kısa yoldan köylüye ulaştırmak amacımızdır.

48 — Çiftçinin boş zamanlarını değerlendirmek için el ve ev sanatlarının geliştirilmesine ve geçimi dar bölgelerde ek tarım işleri bulmağa önem vereceğiz.

49 — Hayvancılığımızı bir plâna göre geliştirmeğe ve hayvan mahsullerini kıymetlendirmek için endüstri kurulmasını teşvik etmeğe ve bu konuda devletin rehberlik etmesine ve hayvan sağlığını koruma kuruluşlarını kuvvetlendirmeğe önem vereceğiz.

50 — 3116 sayılı Orman Kanununun esasları mahfuz kalmak şartıyla 4785 sayılı kanun hükümlerinin gözden geçirilmesini ve ihtiyaca uygun bir hale sokulmasını gerekli buluruz.

Yetiştirilecek özel ormanların kamulaştırılmayıp bu yolda teşebbüse girenleri teşvik etmeği ve bunlara her türlü yardımı yapmağı faydalı sayarız.

51 — Devlet ormanlarının Devletçe işletilmesi esastır. Bu işletmelerin orman içlerinde ve kenarlarında yerleşen köylülere iş temin edici şekilde çalışmalarını ve bu işletmelerin kereste endüstrisi ile meşgul olmamalarını gerekli buluruz.

Cumhuriyet Rejiminde Siyasi Partiler

3) Yapı kooperatiflerini, ucuz kredi, ucuz yapı malzemesi bulmalarını sağlayarak teşvik edeceğiz.

4) Kooperatiflerin ortaklarına tam bir güven sağlamasını temin için Devlet denetleme organlarını, kooperatif ortaklarının menfaatlerini koruyacak şekilde kullanacağız.

b — Kredi:

40 — Para piyasasını, bir kredi enflasyonuna müncer olmayacak ve kredi emniyetini bozmıyacak şekilde, düzenliyerek tarımda, küçük endüstride, endüstride, küçük ticarette, ticarette ve istihlâk kooperatiflerinde ucuzlatmağa ve tefeciliği ortadan kaldırmağa çalışacağız.

c — Tarım:

41 — Tarım işlerini ekonomik çalışmalarımızın başlıca kaynağı, köylü ve çiftçiyi milletimizin temel unsuru sayarız. Ekonomi alanındaki çalışmalarımızda tarım istihsalinin verim, miktar ve keyfiyetce yükseltip değerlendirilmesine, köylü ve çiftçinin sosyal kalkınmasına önem veririz.

42 — Köylü ailelerinin gelişmesini sağlamak maksadiyle hiç veya yeter derecede toprağı olmıyanları toprak sahibi kılmak, bunları tarım vasıtalarıyla donatmak ve gerekli kredilerle desteklemek amacımızdır.

Devlet elinde elverişli toprak bulundukça köylüye bu toprakların dağıtılmasını öne alırız.

43 — Toprak Kanununun ana prensipleri mahfuz kalmak üzere bu kanunun mülkiyet güvenliği, toprak sahiplerine bırakılacak azamî miktar ve kamulaştırma değeri yönlerinden gözden geçirilmesini faydalı buluruz.

44 — Ziraat Bankasını, köylünün ve çiftçinin türlü, uzun ve kısa süreli bütün tarım kredi ihtiyaçlarını sağlayacak malî bir kudrete eristirmeği gerekli sayarız.

45 — Toprak ürünlerinin, istihsalinde kararlılığı sağlamak amacıyla, fiyatlarını köylü ve çiftçiyi koruyacak ve kalkındıracak bir seviyede tutmağa çalışacağız.

46 — Çiftçiyi, göreneğe bağlı basit ve iptidai tarım vasıtalarından ve usullerinden kurtarıp ileri teknik tarım vasıta ve usulleriyle donatmak, çiftçiye iyi tohum sağlamak amacımızdır.

47 — Bütün memlekete yaygın ilmi bir tarım araştırmaları kuruluşu meydana getirmek, tarım bilgisini en kısa yoldan köylüye ulaştırmak amacımızdır.

48 — Çiftçinin boş zamanlarını değerlendirmek için el ve ev sanatlarının geliştirilmesine ve geçimi dar bölgelerde ek tarım işleri bulmağa önem vereceğiz.

49 — Hayvancılığımızı bir plâna göre geliştirmeğe ve hayvan mahsullerini kıymetlendirmek için endüstri kurulmasını teşvik etmeğe ve bu konuda devletin rehberlik etmesine ve hayvan sağlığını koruma kuruluşlarını kuvvetlendirmeğe önem vereceğiz.

50 — 3116 sayılı Orman Kanununun esasları mahfuz kalmak şartıyla 4785 sayılı kanun hükümlerinin gözden geçirilmesini ve ihtiyaca uygun bir hale sokulmasını gerekli buluruz.

Yetiştirilecek özel ormanların kamulaştırılmayıp bu yolda teşebbüse girenleri teşvik etmeği ve bunlara her türlü yardımı yapmağı faydalı sayarız.

51 — Devlet ormanlarının Devletçe işletilmesi esastır. Bu işletmelerin orman içlerinde ve kenarlarında yerleşen köylülere iş temin edici şekilde çalışmalarını ve bu işletmelerin kereste endüstrisi ile meşgul olmamalarını gerekli buluruz.

Türkiyede Siyasî Partiler

52 — Ormanlardan halkın kereste, yakacak ve aykılık ihtiyaçlarını kolaylaştırmakla beraber yakacak istihsalini sağlamak için bir tedbir olmak üzere linyit işletmelerine önem vereceğiz.

53 — Tarım kalkınması için tarım işlerinde mal güvenliğinin sağlanmasını ve bu maksatla bu alandaki mevzuatın gözden geçirilmesini gerekli buluruz.

54 — Sel, dolu, yangın, kuraklık, don gibi âfetlerden mahsullerin uğradığı zararlar karşısında çiftçiyi, meyvacı ve bağcıları korumak amacıyla zirai sigortalar tesis etmek kararındayız.

55 — Tarım kalkınmasının en önemli konusu olan sulama ve taşkınlardan koruma işlerini bir plân içinde en kısa zamanda gerçekleştirmek kararındayız. Sulama işlerinin yurttan toptan ele alınması sağlanacaktır.

d — Ticaret:

56 — Ticareti, millî ekonominin gerekli bir unsuru ve serbest rekabeti de millî ticaretin gelişmesi için başlıca şart sayarız.

Ticareti, istihsalcılarla istihlâkçilere fayda sağlamağa temin yolunda teşvik edeceğiz. Ticaretin bu yönden özel kurullarınca ve Devletçe düzenlenmesini, denetlenmesini lüzumlu buluruz.

57 — Dış ticaretimizi, ödeme denkliliğini gözönünde tutarak millî ekonomimizi kalkındıracak ve ihtiyaçlarımızı sağlayacak bir yolda geliştirmeyi uygun buluruz.

58 — İhraç mallarımızın vasıf bakımından dış piyasalara devamlı bir güvenlik verecek şekilde kontrolünü sağlamayı gerekli buluruz.

Dış memleketlerde bulunan Devlet kuruluşlarımızın bulundukları memleket piyasalarını takip ederek ihraç mallarımıza piyasa kazandırmakta ve ithal ihtiyaçlarımızı teminde tüccarlarımıza her türlü kolaylığı göstermelerini lüzumlu bir hizmet sayarız.

59 — Partimiz, tarihi anıtları ve yer yer tabii güzellikleriyle tanınmış yurdumuzu vatandaşlarımıza tanıtip sevdirmek ve dünya milletlerinin memleketimizi gezip görmelerini sağlamak maksadiyle her alanda esaslı tedbirler alınmasına ve bu yolda etraflı bir programla çalışılmasına önem verir.

e — Endüstri:

60 — Partimiz, yurdun ihtiyaçlarına ve tabii imkânlarına uygun surette memleketin endüstrileşmesine hız vermek, endüstrimizi rasyonel esaslara göre geliştirmek ve onu teşvik etmek, korumak kararındadır.

61 — Endüstrileşmede aşağıdaki esasları gözönünde bulundururuz:

a) Halkın gıda, giyinme ve barınma ihtiyaçlarını bol ve ucuz şekilde karşılayacak istihlâk maddeleri endüstrisiyle bu endüstrinin gelişmesi için zarurî olan belli başlı istihsal vasıtaları endüstrisini korumak, kurmak, kurulmuş olanları geliştirmek,

b) Ham maddeleri memleket içinde bulunan endüstrinin kurulmasına ve geliştirilmesine önem vermekle beraber bir kısım ham maddeleri dışarıdan gelen ve harcıâlem istihlâk esyası cinsinden olan endüstriyi de korumak ve kurmak,

c) Endüstri gelişmesinin başta gelen şartlarından olan enerji kaynakları işini ve yurttan yer yer su ve kömür kuvvetine dayanan elektrik santrallerinin kurulmasını ön plâna alarak gerçekleştirmek,

d) Kanunlarımıza uygun olarak ve eşit şartlarla yabancı sermayesinden faydalanmak.

62 — Devlet eliyle yapılacak endüstrinin gelişmeğe elverişli yerlerde kurul-

Cumhuriyet Rejiminde Siyasî Partiler

ması gözönünde bulundurulmakla beraber, memleketin belli bölgelerinde toplanması yerine, ayrı bölgelere yayılmasını daha uygun buluruz.

63 — Verimli bir servet kaynağımız olan deniz ve tatlı su mahsullerinin istihsaline ve endüstrisine önem vereceğiz.

64 — Devlet teşebbüslerinde merkezci usuller yerine sorumluluğu, yetkiyi ve şahsî teşebbüs vasıflarını gözönüne alan ve işin bünyesine ve mahiyetine uygun bulunan bir idare ve işletme tarzının tatbik edilmesini ve bu türlü teşebbüsler personelinin ücret sisteminde verimi arttıracak teşvik edici usullerin uygulanmasını gerekli görürüz.

65 — Esnafı ve küçük sanat sahiplerini topluluğumuzun ekonomik yapısının esaslı unsurlarından sayarız.

Onların :

a) İş yerlerinin sağlık şartlarını düzelterek,

b) Meslek bilgilerini arttıracak tedbirler alarak refahlarına hizmet etmeği Partimiz esaslı vazifelerinden sayar.

66 — Esnaf ve küçük sanat sahiplerinin meslek varlıklarını ve sosyal durumlarını güvenlik altına alacak tedbirler üzerinde gerekli incelemeler yapacağız. Ve sonuçlarını gerçekleştirmeğe çalışacağız.

f — Ulaştırma :

67 — Yurt bölgelerini birbirine bağlayarak millî ekonominin birliğini sağlamak, dış ticaret münasebetlerimizin gelişmesine gerekli şartları yaratmak, savunma ihtiyaçlarımızı karşılamak bakımlarından memleket ulaştırma sisteminin geliştirilmesini en esaslı bir Devlet işi saymaktayız.

68 — Ulaştırma siyasetimizin en önemli unsuru olan demiryollarımızın ekonomi ve savunma ihtiyaçlarımıza uygun bir şekilde yapılmasına ve genişletilmesine devam edeceğiz.

69 — Ulaştırmada güvenlik, sürat ve ucuzluğa önem vereceğiz.

70 — Memleketin bütün istihsal ve istihlâk merkezlerini birbirine ve bunları limanlara, hususiyle köyleri birbirine ve kasabalarla şehirlere bağlayan geniş bir yol siyaseti gütmek, yolların modern, teknik esaslara göre yapılmasını sağlamak kararındayız.

71 — Kıyılarımızın ana limanlarını, küçük taşıt limanlarını, iskelelerini ekonomi ve savunma ihtiyaçlarımıza göre yapacağız. Ve tamamlayacağız. Limanlarımızın bütün kuruluşlarını modernleştirmek, noksanlarını tamamlamak amacındayız.

72 — Ticaret filomuzu süratle geliştirmek, dış seferlere önem vermek, havuzları, tersaneleri mükemmelleştirmek ve arttırmak, gemi yapımını sağlamak amaçlarımızdandır.

Kabotaj ulaştırmalarında yolcu ve eşya taşıma işinin özel teşebbüsler tarafından da yapılabileceğini kabul ederiz.

Özel armatörlerin eşya taşıma işlerinde daraltıcı kayıtların kaldırılarak türlü eşya taşımalarına yetki verilmesini uygun görürüz.

Vatandaşın istirahatini sağlayacak tedbirler alınmasını önemli bir iş sayarız.

Küçük taşıt vasıtalarının ulaştırma işlerimizde yardımcı unsur olduğunu kabul eder, korunmalarını ve küçük gemi inşaatında özel teşebbüslere kolaylık sağlanmasını gerekli görürüz.

73 — Gerek yurt içi, gerekse yurt dışı hava seferlerini geliştireceğiz. Hava meydanları ve tesisleri yapacağız. Havacılığı çekici bir meslek haline getireceğiz.

Türkiyede Siyasî Partiler

74 — Posta, telgraf, telefon örgümüzü mükemmelleştirmek, yurdun her köşesini haberleşme örgüsü içine almak, dış memleketlerle haberleşmeyi kolaylaştırmak, önemli merkezlerde radyo istasyonları kurmak düşüncesindeyiz.

VI — Mali politikamız

75 — Sağlam bir devlet maliyesini yurdun ve yurttaşların genel ihtiyaçlarını sağlamak için başta gelen bir dayanak sayarız.

Bütçenin millî gelir kaynaklarının gelişmesiyle mütenasip olarak artacak bir varidat ile, memleket ihtiyaçlarını, tertibe ve sıraya koyarak bunları sağlayacak bir bünye iktisap etmesini lüzumlu görürüz.

76 — Millî paranın satın alma gücünde esaslı bir kararlılığı sağlamayı gerekli sayarız.

77 — Vergi sistemimizi, verimliliği ve bununla birlikte sosyal adaleti sağlayacak ve gerçek gelirlerden müterakki nisbetlerde faydalanacak bir usul içinde tekâmül ettireceğiz.

78 — Geliri az olan vatandaşları koruyacak bir tedbir olmak üzere halk çoğunluğunun hayatî ihtiyaçlarına ait maddeler üzerindeki dolaylı vergileri azaltmayı ve dolaylı vergilerle dolaysız vergiler arasında bu esasa dayanan bir denkleştirme kurmayı istiyoruz.

79 — Bir hasılât vergisi mahiyetini almasını istediğimiz hayvanlar vergisinin bu tekâmüle ulaşınca kadar müstahsili korumak maksadiyle çift hayvanlarının bu vergiden muaf tutulmasını gerekli buluruz.

80 — Vergilerin gerek tahakkuk ve gerek tahsil işlerinin mükelleflere zorluk vermiyecek ve bu işlerin kolaylıkla ve çabukça sonuçlanmasını sağlayacak usullere bağlanmasını gerekli buluruz.

81 — Millî ekonominin ve yurt bayındırlığının çabukça geliştirilmesini sağlamak için kısa ve uzun süreli iç ve dış borçlanmalardan faydalanmayı uygun buluruz.

82 — Devlet daire ve işletmelerinde memur aylık ve kadrolarının, hizmetlerin gerçek ihtiyaçlarına tamamiyle uygun olmasını lüzumlu buluruz.

83 — Gümrük politikamız, malî karakteri kadar millî ekonominin korunması icaplarını da kavrar.

Millî ekonominin korunmasında dünya fiyatları ve rasyonel çalışmalar gözönünde bulundurularak halkın zararına büyük bir fedakârlık yapılmaması da esastır.

VII — Sosyal politikamız

84 — Millî varlığın dayanılacak ve korunacak en önemli değer kaynağı yurttaşların emeğidir.

Partimiz, çalışma hak ve hürriyetini masun tutmağı ve bedeni, fikrî emeği, işverenlerin de haklarını gözönünde bulundurarak istismardan korumağı ve işsizlere iş bulmak için gerekli tedbirler almağı, iş hukukumuzu demokratik hukuk esaslarına göre geliştirmeğı prensiplerinden sayar.

85 — Partimiz, vatandaşlarımıza maddî ilerleme ve manevî gelişmelerini hürriyet, haysiyet ve ekonomik güven içinde aramak hakkını tanır.

86 — Devamlı işçiler için hafta dinlenmesinin ücretli olması esasını kabul ederiz.

87 — İş yerlerinde kazalara karşı tedbir alınmasını, bu yerlerin sağlık şartlarının düzeltilmesini ve çocuk işçilerin, analık hallerinde kadın işçilerin korunmasını sağlayacağız.

Cumhuriyet Rejiminde Siyasî Partiler

88 — İşçilerimizin meslek bilgisi bakımından yetiştirilmelerine, kültür ihtiyaçlarının karşılanmasına önem veririz.

89 — Çalışan yurttaşların, kaza, hastalık meslek hastalığı, malûllük, ihtiyarlık, doğum, analık ve ölüm gibi hallere karşı korunmak hakkını tanıyan Partimiz bu maksatla sosyal sigortaları geliştirmeye vazife sayar.

90 — İşçi ve işverenlerin kollektif sözleşmeler aktetmelerini, ortak menfaatlerini korumak maksadiyle kendi aralarında ayrı ayrı sendikalar kurmalarını demokratik haklardan sayarız.

Sendikalar millî bir zihniyetle kurulmalı ve siyasî cereyanların dışında kalmalıdır.

91 — Çalışanların el emeklerinden olduğu kadar fikir ve buluşlarından da faydalanmak gerektir. En sade bir iş yapandan en yüksek uzmana kadar herhangi bir ekonomik fayda sağlayanlar değerlendirilmeli ve mükâfatlandırılmalıdır.

92 — Yurttaşların sağlık şartlarını haiz ev sahibi olabilmeleri için mahallî yapı malzemesini gözönünde bulundurarak bölgelere göre çeşitli ev plânları hazırlamağı, imar mevzuatında yurttaşın ev yapma kabiliyetini nazara almağı, ucuz ev kurulması için imar plânlarında yer ayırmağı, ev yaptıracakların yapı işlerini kolaylaştırmak için yapı ortaklıkları kurulmasını ve bunları teşvik etmeğı;

Ucuz arsa, ucuz yapı malzemesi, ucuz faiz ve ucuz vâdeyi sağlayıcı tedbirler almağı, bu meyanda Emlâk ve Kredi Bankasının malî kaynaklarını ve teknik organlarını kuvvetlendirmeyeğı, bu konuda kooperatifçilikten de fayda sağlamağı ta-hakkuk ettirmeyeğı çalışacağız.

Deprem, su baskını, heyelân gibi tabii âfetlerden müteessir olan köy ve kasaba halkına evlerinin yapımında Devletçe yardımlarda bulunulmasını uygun görürüz.

93 — İşçiyi işine ve yuvasına bağlamak için endüstri kurulacak yerlerde küçük bahçeli evlerin yapılabileceğı alanlar ayırmağı ve köylülerden işçi olanları mümkün olduğu kadar toprağından ayırmadan işine gelip gitmesini sağlamağı çalışacağız.

94 — Kimsesiz ve bakımsız çocukların devletçe himaye edilmesini sağlamak, sosyal politikamızın esaslarından biridir.

Çocuklarımızı koruyucu ve cemiyete faydalı olarak yetiştirici kurumlar meydana getirecek şartlar hazırlamağı vazifelerimizden sayarız.

VIII — Millî eğitim politikamız

95 — Millî eğitim ve öğretimde prensiplerimiz şunlardır :

- a) Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı esaslara bağlı yurttaş yetiştirmek,
- b) Tarihimizin ilham ettiği millî karakteri ve millî geleneğimize uygun bir ahlâkı her vasfın üstünde tutmak ve mutluluğı millete hizmette aramak,
- c) Ahlâk, fikir ve beden eğitiminde Türk gençliğine âhenkli bir gelişme sağlamak, vazife ahlâkını tesis etmek,
- d) Fikir ve iş eğitimini birbirinden ayırmamak ve topluluğı yarar her türlü işe saygı göstermek fikrini aşlamak,
- e) Her öğretim ve eğitim kurumunda öğrencilerin şahsî teşebbüs kabiliyetlerini geliştirmek ve onları, her güçlüğü yenecek derecede milliyetçi, ülkücü, azimli işinde hesaplı, maddeci ve faydacı olmaktan uzak, intizamlı ve alısever vatandaş olarak yetiştirmek.

96 — Partimiz, yurttaşların Türk milletinin tarih ve medeniyetini gerçek çer-

Türkiyede Siyasî Partiler

çevesi içinde ve hakkiyle öğrenmelerine üstün bir önem verir. Çocuklarımızın ve gençlerimizin, Türk tarihi mefahirinin, hususiyle Kurtuluş Savaşı ve devrimlerimizin şuuruna sahip insanlar olarak yetiştirilmesine dikkat etmeyi vazife sayarız.

97 — Türk dilini kendi yapısının zengin imkânları içinde organik bir gelişmeye mazhar kılmak amaçlarımızdandır.

98 — Her derecedeki öğretim kurumlarımız için güttüğümüz başlıca amaçlarımız şunlardır :

a) Şehir ve kasabalarda ve büyük küçük her köyde kız ve erkek bütün çocuklar için ilk öğretimi bir program beraberliği içinde gerçekleştireceğiz.

b) — Orta öğretimi memlekette yaymak esasını gözeterek ilcelerde ortaokul ve orta meslek okulu bulundurmak gerekliliğine inanıyoruz.

c) Uzak çevrelerdeki çocukların öğretimden faydalanmalarını temin için lüzumlu olan yerlerde, ücretli veya ücretsiz, yurtlar kurulmasını sağlayacak, kolaylaştıracak ve teşvik edeceğiz.

d) Liselerimizi yüksek öğretime tam kabiliyetli öğrenci yetiştirecek şekilde her bakımdan kuvvetlendireceğiz. Gerekli şartlar hazırlandıkça liselerle bu derecedeki meslek okullarının arttırılmasına çalışacağız.

e) Muhtar rejim içinde üniversitelerimizin ve bu arada yüksek okullarımızın kendilerinden beklenen ilim ve ihtisas adamlarını yetiştirmelerine, ilim çalışmaları yolunda geliştirilmelerine devam olunacaktır.

f) İmkân elverdikçe memleketin muhtelif bölgelerinde yüksek okullar ve üniversiteler kurmak amacımızdır.

g) Bütün üniversite ve yüksek okullarımızda ilim araştırmalarına ve ilim alanında Türk yaratıcılığının gelişmesine önem vereceğiz. Bu arada üniversite içinde ve dışında her türlü başarıları ve çalışmaları teşvik edeceğiz.

99 — Kadın erkek her yaştaki yurttaşlara meslek bilgisi vermek, onların bu bilgilerini tazelemek ve arttırmak için öğretim kurumları kurulmasını Devletin başlıca vazifesi sayarız.

Bunun için :

a) Gerek bölgelerde orta ve lise derecesinde meslek ve sanat okulları kurmayı ve bunların sayısını arttırmayı,

b) Şehir ve kasabalarda akşam meslek kursları açmayı ve her yıl artan gezici kız ve erkek sanat ve tarım kursları ile pratik bilgiyi en uzak köylere kadar götürmeği gerekli görürüz.

100 — Gündüz hayatını kazanmak zorunda olan yurttaşlara geniş tahsil imkânını verebilmek için her derecedeki öğretim kurumlarının gece öğretimi yapmasını sağlamayı faydalı buluruz.

101 — Her istidatlı yurttaşa mesleğinde ilerlemek yollarını açmak dileğimizdir. Bunun için hangi öğretim kurumundan çıkmış olursa olsun istidadı ve yeterliği olanlara daha yüksek öğretim veren bir kuruma girmek imkânını sağlayacağız.

Bütün yurttta ve her öğretim derecesinde muayyen sahalarda normalin üstünde bariz istidatlar gösteren çocukların istidatlarının inkişafını sağlayıcı tedbirler alacağız.

102 — Her derecedeki öğretim kurumlarımız için millî kültürü, millî karakteri sağlam, iyi örnek, bilgili öğreticiler yetiştirmeye devam edeceğiz.

Her derecede öğretmen yetiştiren kurumlarımızla teknik ve meslek öğretmen okullarına ve köy enstitülerine geniş imkânlar verilecektir. Büyük mikyastaki öğ-

Cumhuriyet Rejiminde Siyasî Partiler

retmen ihtiyacını karşılayabilmek için öğretmenlik mesleğini daha çekici bir duruma koymayı zarurî görürüz.

103 — Güzel sanatları yüksek bir insan topluluğunun esas ihtiyaçlarından sayan Partimiz:

a) Güzel sanat eserlerini ve sergilerini korur ve teşvik eder.

b) Devlet Opera ve Tiyatrosunun kurulmasını ve tiyatro sanatının korunmasını amaç bilir,

c) Müzik kültürü alanında Türk yaratıcılığının tam gelişmesini sağlayıcı ve millî istidatları teşvik edici tedbirler alır,

d) Sinema sanatının gelişmesini sağlayan şartları hazırlamayı ve bundan öğretim vasıtası olarak da faydalanılmasını gerekli görür.

e) Halk türkülerini, halk oyunlarını ve her çeşit halk sanat eserlerini toplamaya, değerlendirmeye, filme almaya ve yaymaya önem verir.

104 — Müzelerimizi zenginleştirecek değerli tarih eserlerinin toplanmasına ve bu maksatla kazılar yapılmasına ve tarihî anıtların korunmasına önem verilecektir.

105 — Başkentte bir millî kitaplık kurulması ve memleketin her tarafında ihtiyacı karşılayacak kitaplıklar meydana getirilmesi amacımızdır.

Yayın işlerine önem verilecektir.

106 — Halkevleri ve halkodaları millî hayatın ve millî eğitimin başlıca yuvalarıdır. Bunların sayıları bütün memleketi az zamanda kaplıyacak şekilde artırılacaktır. Halkevi ve halkodasının Türk topluluğunun ilk muhtaç olduğu bir kurum gözü ile görülmesine Partimiz bütün gayretiyle çalışacaktır.

Her halkevi ve halkodasının bütün kuruluşunun tamam olması amacımızdır. Ancak hiç bir halkevi ve halkodası kadın ve erkek vatandaşlar için bir arada toplanma salonu, kitaplık, güzel sanatlar üzerinde çalışma esaslarından biri eksik olarak kurulamaz.

107 — Devrim Enstitüsünün yayımlarından herkes faydalanabilmelidir. Enstitüyü zenginleştirmek bütün Parti kuruluşlarının vazifesidir. Parti bir devrim müzesinin kurulması işini de gözönünde tutacaktır.

108 — Köyde ve kentte kadın ve erkek öğrenim çağını geçirmiş yurttaşların okuyup yazma öğrenmelerini kurslar açarak kolaylaştırmak kararındayız.

Köylerde okulla ilgileri kesilmiş olan yurttaşların kültür seviyelerini beslemek ve yükseltmek için köylerimize faydalı eserlerin ve mecmuaların gönderilmesine çalışılacaktır.

109 — Partimiz, beden eğitimini millî eğitimin esaslarından sayar. Her türlü spor çalışmalarını teşvik etmeye ve korumaya önem veririz.

110 — Öğretmenler siyasetle iştigal edemezler. Üniversite profesör ve doçentleri bu kaydın dışındadırlar.

IX — Sağlık politikamız

111 — Partimiz, sağlık hakkını her insanın esas haklarından sayar ve Devleti vatandaşların sağlığını düzeltme ve koruma işinde vazifeli görür. Bu bakımdan şehir, kasaba ve köylerimizdeki vatandaşları esenlikle yaşama şartlarına ulaştırmayı, sağlık koruma bilgilerini halka öğretme ve yaymayı, koruyucu hekimlik teşkilâtını genişletmeyi, çocuk ölümlerini önleyici ve çocuğu sağlam ve gülbüz olarak yetiştirmeyi, tehlikeli ve bulaşıcı her türlü hastalıklarla savaşmayı gerekli sayıyoruz.

112 — Hastahaneleri, sağlık evlerini ve hasta bakım yerlerini çoğaltacağız. Bu

Türkiyede Siyasi Partiler

günkü hastahane ve sağlık evlerimizi her bakımdan ihtiyacı karşılayacak hale getireceğiz.

Doğum evlerini yeter sayıya çıkaracağız. Yoksul vatandaşlara parasız doğum yardımını sağlayacağız.

Sağlık sigortasını kurmaya çalışacağız.

113 — Köy sağlık işlerini teşkilâtlandıracağız.

Köylerde belli köy gruplarını içine alan sağlık merkezleri kurmak, mütehassıs ebeler bulundurmaya sağlamak ve çocuk bakımı bilgisini yaymak kararındayız.

114 — Göçebe halinde hayat sürmekte olan vatandaşlarımızın isabetle yerleştirilmelerini gerekli görürüz.

Dışarıda kalmış olup da ana vatana gelmek isteyen ana dili Türkçe ırkdaşlarımızın usulü dairesinde kabul ve iskânlarına da önem vereceğiz.

5 — Halkevleri ve Halkodalarına ait istatistikler [*]

a — 20 Şubat 1949 da Halkevi ve Halkodalarının illere göre sayısı:

İller	Halkevi	Halkodası	İller	Halkevi	Halkodası
Afyon	11	77	İzmir	22	174
Ağrı	4	18	Kars	7	123
Amasya	3	48	Kastamonu	12	51
Ankara	10	117	Kayseri	7	128
Antalya	10	58	Kırklareli	11	94
Aydın	15	21	Kırşehir	6	38
Balıkesir	10	141	Kocaeli	12	43
Bilecik	7	94	Konya	29	187
Bingöl	8	28	Kütahya	11	159
Bitlis	3	11	Malatya	5	544
Bolu	8	38	Manisa	15	86
Burdur	5	138	Maraş	6	61
Bursa	8	80	Mardin	7	27
Çanakkale	7	92	Muğla	7	41
Çankırı	4	44	Muş	3	31
Çoruh	4	66	Niğde	5	131
Çorum	6	24	Ordu	6	55
Denizli	20	117	Rize	3	90
Diyarbakır	6	14	Samsun	8	89
Edirne	8	35	Seyhan	4	68
Elâzığ	4	62	Siirt	2	19
Erzincan	4	54	Sinop	4	10
Erzurum	5	114	Sivas	7	79
Eskişehir	5	62	Tekirdağ	3	77
Gaziantep	6	47	Tokat	6	63
Giresun	7	105	Trabzon	11	149
Gümüşane	5	74	Tunceli	3	55
Hakkâri	1	7	Urfa	6	18
Hatay	6	26	Van	3	16
İçel	7	75	Yozgat	7	49
İsparta	11	64	Zonguldak	10	80
İstanbul	17	26			
			Toplam	478	4322

[*] C.H.F. 18 inci yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları (Ankara 1950), s. 6-8.

Cumhuriyet Rejiminde Siyasal Partiler

b — 1932 denberi her yıl kaç Halkevi ve Halkodası açıldığını ve yıllara göre Ev ve Oda sayısını gösterir tablo:

Açıldığı yıl	Her yıl yeni- den açılan Halkevi	Yıllara göre Halkevi mevcudu	Odadan eve çevrilen	Her yıl açıl- an Halko- dası	Yıllara göre Halkodası mevcudu
1932	14	14			
1933	41	55			
1934	25	80			
1935	23	103			
1936	33	136			
1937	31	167			
1938	43	210			
1939	163	373			
1940	6	379		141	141
1941	2	383	2	59	198
1942	3	389	3	22	217
1943	4	394	1	15	231
1944	3	406	9	143	365
1945	17	438	15	2338	2688
1946	1	455	16	1396	4068
1947	—	463	8	110	4170
1948	—	469	6	97	4261
1949	—	474	5	50	4306
1950	—	478	5	21	4322
	408		70	4392	
	+ 70			— 70	
Toplam	478			4322	

c — 1950 senesinde Halkodasından Halkevine çevrilenler:

Adı	Bucağı	İlçesi	İli
Oğuzeli	Merkez	Oğuzeli	Gaziantep
Muradiye	"	Muradiye	Van
Seyitgazi	"	Seyitgazi	Eskişehir
Şavşat	"	Şavşat	Çoruh
Yeşilhisar	Yeşilhisar	İncesi	Kayseri

d — 1950 senesinde açılan Halkodalarının illere göre sayısı:

İlin adı	Açılan oda sayısı
Ankara	2
Antalya	1
Bolu	6
Çoruh	1

Türkiyede Siyasî Partiler

Denizli	1
Erzurum	1
Eskişehir	1
Gümüşane	1
Kırkklareli	1
Kütahya	1
Sinop	1
Ordu	1
Mardin	1
Konya	2

21

6 — C. H. P. Genel Başkanı İsmet İnönü tarafından 8. Kurultayda (1950) söylenen açış nutuk [*]

VIII. Kurultayın Sayın Üyeleri,

Söze başlamadan evvel Cumhuriyet Halk Partisinin Ebedî Şefi Atatürk'ün kutsal adını rahmet ve minnetle anar ve bütün üye arkadaşlarımı ayakta tâzim sükûtuna dâvet ederim.

(İnönü'nün bu teklifi üzerine Kurultay, Büyük Atatürk'ün manevî huzurunda 3 dakika ayakta saygı duruşunda bulunmuştur. Bundan sonra İnönü nutkuna devam etmiştir):

Sayın Üyeler,

Sivas Kongresindenberi Kurultaylarımız memleketimizin büyük meseleler içinde bulunduğu devirlere rast gelmiştir. Bugün içinde bulunduğumuz vaziyet Cumhuriyet Halk Partisinin 1945 denberi memlekette tahakkuk ettirmeğe çalıştığı demokratik rejimin ehemmiyetli bir tekâmül merhalesidir. Muhtelif siyasî partilerin emniyet içinde çalışmalarını ve tek dereceli seçimin icaplarını temin etmeğe çalışan Cumhuriyet Halk Partisi 1950 seçimlerini kaybederek iktidardan çekilmiş ve kendisinin kurmağa uğraştığı bir siyasî bünyede bugün muhalefet ve mürakebe vazifesini üzerine almıştır. Biz üç milyon küsur seçmenin kararıyle bu vazifeyi yüklenmiş bulunuyoruz. Memleketimizin, demokratik rejimde eriştiği bugünkü merhale memleket içinde bütün ideal ve insaf sahiplerinin, memleket dışında geniş bir medeniyet âleminin takdirlerini devlet ve milletin üzerine ve hususiyle büyük Partimiz üzerine celbetmiştir. Bir defa daha bütün dünyanın gözünde sabit olmuştur ki Cumhuriyet Halk Partisi memleket idaresinde yalnız memleket ve milletin ilerlemesi ve yükselmesi dâvalarının arkasındadır. Cumhuriyet Halk Partisi senelerdenberi haksız ve insafsız bir surette kendisine tavcih olunan isnat ve iftiraların esasından çürük olduğunu bütün dünyaya karşı itiraz götürmez bir surette isbat etmiştir. Memleketimizi bugünkü tekâmül merhalesine erdirmek için 1945 denberi yendiğimiz güçlükler hesapsızdır. Bir taraftan Alman harbinin fiilen bitmesini müteakip memleket ve milletimiz aleyhine açılan soğuk harp propagandaları bünyemizi zehirlemeğe çalışıyordu. Biz yabancıların açtığı s'bir harbine memleketin dayanabilmesini temin etmeğe çalışırken, öte taraftan siyasî hayattaki çekişmelerimizin içeride huzurumuzu ve istikrarımızı bozmaması için maddî ve manevî bütün kuvvetimizle uğraşıyorduk. Bu şartlar içinde memleketin anlayışında tekâmülü bir damla kan dökülmeksizin temin edebilmemiz ve 1950 seçimlerinde ifade edilen millet iradesine göre, huzur ve

Türkiyede Siyasal Partiler

lesini temsil etmiş bulunması sebebiyle aslı ve bünyevî unsurlarında tekemmüle yani tecanüse gitmek zaruretindeydir. Muhalefet devresinde zor şartlar altında fakat serbestçe çalışmak imkânını bulması neticesinde gösterdiği faaliyet ve inkişaf lar siyasî tarihimize yepyeni hâdiselerin tahakkukuna müncer olmuştur. Bu bakımdan Demokrat Parti'nin tarihi çok partili rejimin kurulma ve yaşamasının da tarihi ile intibak halindedir. Çok partili rejimi, tek parti rejiminin hareketsizleştirdiği muhit ve sistem içinden kurtararak bütün unsurlarıyla geliştirmek ve noksanlarını tamamlamak, iktidar - muhalefet mekanizmasının tabii işleyişini mümkün kılmak gibi büyük ve ağır bir vazifenin gerçekleştirilmesi de binnetice Demokrat Parti'ye düşmektedir.

B — Demokrat Parti'ye ait vesikalar

1 — Demokrat Parti Programı

I

UMUMİ PRENSİPLER

MADDE 1 — Siyasî hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzümüne inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumî siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadile kurulmuştur.

MADDE 2 — Partimiz, demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna kanidir.

MADDE 3 — Partimiz, demokrasiyi, millî menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun bir prensip olarak tanıır ve Türk milletinin siyasî olgunluğuna inanır.

MADDE 4 — Geniş ve ileri manasile demokrasi, bütün devlet faaliyetlerinde millî irâdeyi ve halkın menfaatini hâkim kılmak, yurddaşın ferdi ve içtimai bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurddaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı ve iktisadî menfaatlerde ahengi sağlamaktır.

MADDE 5 — Aile ve mülkiyet esaslarına dayanan Türk cemiyetinde, içtimai adalet ve insanî tesanüd prensiplerinin millî vicdanda kökleşmesi ve tatbikatta geniş yer bulması için çalışmayı vazife biliriz. İnsanlık haysiyetinin korunması için, çalışmak isteyen her işsiz yurddaşa iş bulunmasını, ihtiyarlık ve sakatlık gibi hallerde yurddaşların yardım görmelerini, demokrat bir cemiyetin başlıca hedeflerinden sayarız.

MADDE 6 — İçtimai iş bölümünün tabii neticesi olarak, çiftçilik, işçilik, tüccarlık, sanayicilik, avukatlık ve memurluk gibi, yurddaşların teşkil ettikleri iş ve çalışma zümrelerinin karşılıklı münasebet ve menfaatlerin, umumî menfaat çerçevesi, içinde, içtimai adalet ve insanî tesanüd prensiplerine uygun olarak ahenkleştirilmesi lüzümüne ve imkânına inanıyoruz.

MADDE 7 — Umumî hayatta her bakımdan muvazeneli ve ahenkli bir

gelişmenin sağlanması için, yalnız siyasî partiler kurulmasını, yani, sadece siyasî sahada teşkilâtlanmış olmayı kafi görmüyoruz; milletimizin iktisadî ve içtimai sahalarda da süratle teşkilâtlanmasını ve daha şuurlu bir birliğin tecellisi için, işçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslek mensuplarının, memur ve muallimlerin, yüksek öğretim talebesinin meslekî içtimai ve iktisadî maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz.

Bütün bu meslek ve tesanüt teşekküllerinin mânevî şahsiyet olarak her türlü siyasî tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla, işçi sendikalarının grev hakkının tanınması fikrindeyiz.

MADDE 8 — Partimiz, insanlık haysiyetine ve bu haysiyetin ancak insanlık ana haklarının teminat altında bulunması ile korunabileceğine inanır; ve bütün devlet mevzuatında bu prensibe aykırı hükümler bulunmamasına dikkat etmeği başlıca vazife sayar.

MADDE 9 — Millî irâdenin tam tecellisi, seçimlerin her türlü müdahale-den uzak ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına, ve siyasî partilerin eşit haklara sahip bulunmasına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, millî hâkimiyete karşı işlenmiş bir suç addederiz.

MADDE 10 — Millet vekilliği seçimlerinin tek dereceli olmasını, seçim kanunumuzda, bu esasa göre ve yurddaşın seçme ve seçilme haklarını daha geniş emniyet altına almak maksadile, değişiklikler yapılmasını lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 11 — Devlet memurlarının, seçimlere iştirak dışında, hiçbir siyasî faaliyette bulunmamaları ve siyasî partilere girmemeleri lüzumuna kanunîdir. Yalnız, yüksek öğretim mensupları, mesleklerinin mahiyeti itibarile, bundan müstesnadırlar.

MADDE 12 — Memleketimizin istiklâlini veya toprak bütünlüğünü bozmayı, yurddaş ana haklarını kayıtlamayı gaye edinen, veya memleket dışındaki siyasî teşekküllere bağlı olan, siyasî cemiyet ve partilerin kanun dışı sayılmasını isteriz.

MADDE 13 — Yurddaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telâkkisine bağlıyız.

Partimiz, bütün yurddaşları, din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar; ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanunî vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurddaş gözile bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta da yer bulmasına dikkatle çalışacağız.

Eğitim ve öğretim müesseselerimizi, böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız.

MADDE 14 — Partimiz lâiykliği Devletin siyasette, dinde hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiç bir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması mânâsında anlar ve lâiykliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır.

Gerek dinî tedrisat meselesi ve gerekse din âdamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehaşsislar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak ilâhiyat Fakültesi ve ilmi

Türkiyede Siyasî Partiler

mahiyette mümasil müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar.

Dinin siyaset âleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır.

MADDE 15 — Partimiz, inkılâpçılığı, daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine süratle uymak, Türk milletini her bakımdan ileri ve zararlı gelenekleri her sahada kökünden tasfiye etmek için, gereken bütün hamlelerin hemen tatbikata konulması mânasında anlar.

MADDE 16 — Halkçılığı, hiçbir şahsa veya zümreye imtiyaz tanımamak, anlıyoruz. Hükûmet ve idare, halktan halkla beraber ve halk için olmalıdır.

MADDE 17 — Devletçiliği, iktisadî alanda uzun zamandanberi devam eden boşluğu bir an evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurddaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya iktisadî faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yollarile hususî teşebbüs ve sermayenin umumî menfaate en uygun şekilde ve sür'atle gelişmesinde vazife alması mânasında anlıyoruz.

Özel teşebbüs ve sermaye faaliyet ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatleriyle genel menfaatin te'lifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz, iktisadî şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur.

MADDE 18 — Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasî, iktisadî ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığın ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gâyesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz.

MADDE 19 — İç işlerimizde, hükûmeti ve teşkilâtını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından âmme vazifesi ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı bir prensibimizdir. İyi bir idarenin gayesi, devletle bütün muamele ve münasebetlerinde, yurddaş tam bir emniyet verebilmektir. Memurlara verilen kanunî selâhiyetlerin, idari otorite temini bahanesile, keyfi olarak kullanılması temayülllerini önlemeyi vazife edineceğiz.

İyi bir idare cihazı kurabilmek için, vazifenin icap ettirdiği selâhiyetle mesuliyet hudutlarını kesin olarak tayin eylemek şarttır. Bütün selâhiyetlerin mahdud ellerde toplanması ve mesuliyetin za'afa uğraması neticelerini doğuran bürokratik zihniyet ve usûllerin terki lüzumuna kaniiz.

MADDE 20 — İllerin özel ihtiyaçlarını yerinde görüp karşılamak ve halkın idareye iştirak ettirilmesi prensibini tahakkuk ettirmek maksatlarla kurulmuş olan il genel kurulları ile özel idare ve belediyeler, bütçelerini tanzim ve tatbik hususlarında ve diğer bütün vazifelerinin ifasında, gereken genişlikte yetkilerle techiz olunmalıdır.

İllerde idare âmirlerine ve memurlarına verilen yetkilerin de genişletilmesini, yine işlerin yerinde görülmesi ve süratle yürütülmesi bakımından, lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 21 — İl genel kurulları ve belediyeler, beşer senelik çalışma plân-

Cumhuriyet Rejiminde Siyasî Partiler

ları tanzimine sevkedilmeli, ve bu plânlar merkezde mahallî idarelere yol göstermek vazifesile kurulacak bir teknik büronun evvelden tetkikine tâbi tutulmalıdır.

Şehir sınırları içindeki kara ve deniz taşıt vasıtalarının ve diğer ticarî nahiyyette umumî hizmet işletmelerinin, belediyelere devrini tabîî buluyoruz.

MADDE 22 — Devlet hayatında, bütün idare şubelerimiz için, siyasî tesirler dışında ihtisas heyetlerince, umumî plân ve programlar hazırlanmasını, ve bunların usûl dairesinde kanunlaştırılmasını lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 23 — Devlet vazifelerinin günden güne artması ve devletin siyasî ve idarî bünyesinde iktisadî hareketlerin daha belirgin hale gelmesi yönündeki gelişme, memur meselesini umumî hayatın çetin bir meselesi haline koymuştur.

Memurların, her şeyden evvel, halka hizmet duygusu taşımaları, vazife ve mesuliyet hislerine bağlı ve ehliyet ve ihtisas sahibi olmaları şarttır. Bu hususların sağlanması için bilhassa şu esaslar üzerinde önemle durulmasını gerekli buluyoruz:

a) Memurların hâl ve âtilerinin emniyet altına alınması, aylıkların, memur ve emeklileri geçim kaygısından kurtaracak dereceye getirilmesi.

b) Memurların tayin, terfi, cezalandırılmaları hususlarını, takdirden ziyade objektif usûllere bağlanması.

c) İhtisas ve diploma hakları mahfuz kalmak şartıyla meslekî kabiliyet ve ehliyetleri olduğu takdirde tahsil durumları nazara alınmaksızın bilumum amme hizmetlerinde çalışan vatandaşlara derecelerini tamamlamak suretiyle yükselme imkânlarının sağlanması.

ç) Çocukların okutulmasında memurlara kolaylıklar gösterilmesinin usûlleştirilmesi.

MADDE 24 — Bütçemizin büyük bir kısmını memur ve emekli aylıkları teşkil ettiğinden, memurlarımızın terfihi meselesi, sayıca az ve fakat yüksek vasıflı ve verimli memurla iş görme prensibinin tatbikine bağlı bulunuyor. Bu, idare cihazının daha rasyonel bir görüşle tanzimini, ve memur sayısını artırma yönündeki temayüllerin kesin olarak önüne geçilmesini zarurî kılmaktadır.

MADDE 25 — Amme hizmetlerinin ifası sırasında doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak yapılan her türlü sui istimalleri ehemmiyetle takip ederek sür'atle intaç etmeyi vazife biliriz.

II

HÜKÜMET İŞLERİ

Adâlet işleri

MADDE 26 — Bir memlekette adâlet işlerinin görülmesi, millî iradenin fadesi olan kanun hükümlerinin yerine getirilmesi demek olduğundan, bu işin, aynı mercie bağlı bir tek yargı cihazı ile yani kaza birliği usûlüne göre sağlanması lüzumuna inanıyoruz.

MADDE 27 — Yargı işini görmekte olan elemanların, yaşama şartları bakımından, uygun bir refah seviyesi içerisinde bulunmaları esastır. Bu itibarla, yargıçlarımıza ve mahkemelerimizin yardımcı unsurları mevkiindeki mahkeme

Türkiyede Siyasî Partiler

kalemleri memur ve kâtiplerine kolayca yaşamalarını sağlayacak imkân ve vasıtalar bulunmalıdır.

Anayasanın 56 ıncı maddesinde gösterildiği üzere, özel ödenek kanunları yapılarak, kendilerine refah ve güvenlik getirecek çare ve tedbirler alınmalıdır.

MADDE 28 — İlk mahkemelerde tek hâkim sistemi asıldır. İlk mahkemeli olmalıdır. Bu gayeleri, zamanımız icaplarına ve memleketimizin sosyal ve ekonomik şartlarına uygun olarak gerçekleştirmek emelindeyiz. Bunun için de, usûl kanunlarımızda değişiklikler yapılmalıdır.

MADDE 29 — Adâletin sağlanması, ucuz, kolay ve aynı zamanda sûrat-lerde yargıtay arasında ikinci bir kaza kademisinin kurulmasını, partimiz, adâlet için yeni bir teminat sayar.

MADDE 30 — Adâlet cihazlarımızı meydana getiren mahkemelerimizin derli toplu bir kuruluş sistemine bağlanması lâzımdır. Mahkemelerimiz, dereceler, görevler ve yetkiler itibarıyla, muntazam bir düzene göre kurulmalıdır.

MADDE 31 — Suçtan sanık olanlarla suçlu oldukları için ceza çekmekte olanlar aynı yerde tutulamazlar. Bu sebeple tevkif evlerinin ceza evlerinden ayrı kurulması zaruridir.

Ceza evlerinin, insanlığa yakışır şartlara uygun olarak düzenlenmesi icap eder. Sağlık, sosyal ve medenî şartlar bakımından, ceza evlerinin, ceza çekenleri manen yok etmemesi ve cemiyete uslanmış, yükselmiş birer vatandaş olarak iade etmesi için, gerekli tedbirler alınmalıdır.

MADDE 32 — Çocuk suçluların, özel bir ihtimam ve bakım ile yargılanmaları için, büyük şehirlerden başlayarak, özel mahkemeler kurulmasını, ve cezalarını çekecekleri ayrı ıslah evleri açılmasını, lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 33 — Hakkın fiilî olarak yerine getirilmesi, mahkemece verilen kararın çıkması için geçen zamandan çok daha kısa bir zamanda, gerçekleşebilmelidir. Bunu temin için de, icra usûllerinde lüzumsuz sürüncemeleri önleme ve hakka en kısa yoldan varma imkânlarını sağlamak lâzımdır.

Partimiz, bu maksatları elde etmeğe elverişli bulunan tek mil kanun tedbirlerinin alınmasına çalışacaktır.

Millî Eğitim işleri

MADDE 34 — Maarif sistemimizde, millî eğitim ve öğretim vahdeti prensibinin taraftarıyız.

MADDE 35 — Umumî ve meslekî eğitim ve öğretim, yurd ihtiyaçlarını karşılayacak umumî bir plâna göre tanzim edilmeli, ve gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgi ile değil, millî ve insanî bütün manevî kıymetlerle de teçhizine çalışmalıdır.

MADDE 36 — İlk öğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün ilk okul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından, lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 37 — Orta tahsil kurullarını, gerek program ve talimatname, gerek lâboratuvar ve kütüphane gibi öğretim vasıtaları bakımından, ıslah ve takviyeye muhtaç görmekteyiz.

Yüksek öğretime basamak olan liselerin, bu maksadı sağlayacak duruma getirilmeleri lâzımdır.

Cumhuriyet Rejiminde Siyasî Partiler

MADDE 38 — Muhtelif derecelerdeki teknik öğretim kurullarını yurdun her tarafına yaymak yönündeki çalışmaları, eğitim ve öğretim cihazımızın ekonomik kalkınmamızda da vazife alması bakımından, yerinde bulmaktayız. Bu çalışmaların iktisadî ihtiyaçlarımızla ayarlanmasını lüzumlu görüyoruz.

MADDE 39 — Yüksek öğretim meselesinde keyfiyete önem verilmesi lüzumuna kaniiz. Bütün yüksek öğretim kurullarımızın bu esasa göre takviyesini ve garp'taki benzerleri seviyesine erştirilmelerini istiyoruz.

Üniversiteler, ilmi ve idarî muhtariyete sahip olmalıdırlar.

Muhtelif ilim şubelerinde çalışmak üzere, üniversite içinde, araştırma enstitüleri kurulmasını ve memlekete ait araştırmalara bilhassa önem verilmesini istiyoruz.

MADDE 40 — İlmin, tekniğin, güzel san'atların sür'atle gelişmesini sağlamak için bütün vasıta ve tedbirlere başvurmak, bu cümleden olarak ehliyet ve istidatları teşvik etmek, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, konservatuvarlar kurmak, ciddi neşriyata yardım abulunmak, Türk dilinin millî bünyesine uygun olarak, sür'atle gelişmesi yolundaki ilmi çalışmalara yardım etmek, kısaca yurdumuzda millî ve insanî kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek, kanaatimizce, devletin başlıca vazifelerindendir.

Ancak, dilin, ilmin, san'atın ve her türlü fikir faaliyetlerinin siyasî ve idarî müdahalelerden uzak kalmasını, Demokrasi'nin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz.

MADDE 41 — Kabiliyeti ve kudreti musait olduğu takdirde, bir ilk okul öğretmeninin, öğretim derecelerini tamamlayarak, Üniversite profesörlüğüne kadar yükselmesine kanunî imkân sağlanmalıdır.

MADDE 42 — Doğu bölgesinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet fakülte ve enstitüleri ile, bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inanıyoruz.

Sanayi işleri

MADDE 43 — İktisadî hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için, hususî teşebbüs ve sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni iş sahaları sağlanmalıdır.

Faaliyet sahaları iyice hudutlanmak şartıyla, özel teşebbüslere devlet teşebbüslerinin, yekdiğerine engel olmadan ve karşılıklı yardım suretile birbirini tamamlayıcı bir âhenk içinde, çalışmalarının hem mümkün ve hem de faydalı olduğuna inanıyoruz.

MADDE 44 — Özel teşebbüs ve sermayenin istikrar ve güvenle çalışması bakımından, devlet iktisadî faaliyetlerinin hudutları kesin olarak belirtilmelidir. Bunun için:

a) Devletin ele alacağı işlerin uzun vâdeli umumî bir plâna bağlanmak suretile önceden herkesçe bilinmesi imkânının teminini,

b) Devletin iktisadî hayatı tanzim yolunda alacağı tedbirler ile, Gümrük, Tekel ve para politikası gibi iktisadî hayatla sıkı sıkıya ilgili konularda takip edilecek ana istikâmetlerin, yine herkesçe bilinmek üzere, önceden tayin ve ifadesini lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 45 — Devletin doğrudan doğruya gireceği iktisadî teşebbüsler şu mahiyette işler olmalıdır:

a) Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği, yahut yeter ve yakın

Türkiyede Siyasî Partiler

kâr görmediği için girişemeyeceği, fakat, bütün ekonomik faaliyetlere müessir olacak ve memleket müdafaasını sağlayacak, mahiyetteki teşebbüslere girişmek; bilhassa ana sanayii ve büyük enerji santrallerini kurmak; bugün olduğu gibi, demiryolu, liman, su işleri yapmak; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve işletmek;

b) Milletın, gelecek nesillere de şamil, daimî menfaatler bakımından devlet elinde bulunması daha faydalı olan büyük maden ve orman işletmeleri kurmak.

Devlet, girişeceği iktisadî işlerde, kazanç maksadından ziyade, benzeri özel işletmeleri sarsmamak kaydile, millî ekonaminin gelişmesi ve halk ihtiyaçlarının karşılanması gayretleriyle hareket eder.

ç) Devlet işletmeleriyle benzerleri özel işletmeler hiçbir suretle birbirinden farklı muamele ve şartlar altında bulundurulmamalıdır.

MADDE 46 — Devlet, iktisadî faaliyetleri düzenleme yolunu alacağı tedbirlerde, iktisadî hürriyeti ortadan kaldıran fi'ili inhisarları, millî emek ve sermayenin israfını, umumî menfaate ve içtimai adâlete aykırı istismarları önleek gibi maksatlarla hareket eder.

MADDE 47 — Memleketin ham maddesini kullanan, halkın zarurî ihtiyaçlarını karşılayan, geniş işçi zümrelerine geçim sahaları sağlayan, dünya piyasalarına göre de rantlı olan sanayi ile, umumiyetle ziraat sanayii ve küçük sanayiden millî ekonomi bakımından himayeye muhtaç görülenler, ve halkın, bilhassa köylümüzün boş zamanlarını kıymetlendiren el san'atları, devletçe himaye ve teşvik olunmalıdır. Bu esaslara göre tanzim edilecek bir «sanayii teşvik kanunu» projesini yüksek meclise sunmak kararındayız.

Sanayiimizin kuruluş ve işleyişinde, «en iyiye en ucuza mal etmek» hedefini daima gözönünde bulundurmak icab eder.

MADDE 48 — Devlet tarafından kurulan ve programın 45 inci maddesinde yazılı vasıfları haiz olarak tesis edilmiş bulunan Devlet iktisadî teşebbüsleri ve işletmelerinin dışında kalan Devlet işletmeleri elverişli şartlarla özel teşebbüslere devredilmelidir.

MADDE 49 — Millî servetimiz olan ve memleket için büyük faydalar vadeden balıkçılığı ve her çeşit balık sanayii ve ticaretinin inkişafını sağlamak ele alacağımız mevzulardandır.

MADDE 50 — İktisadî devlet teşekküllerinde verimlerin geniş ölçüde arttırılmasını ve masrafların mühim nisbetlerde azaltılmasını mümkün görmekteyiz. Bu teşekküllerin idaresinde randıman, ve rantabilite hesap ve esaslarına ve basiretli bir tüccar gibi hareket prensibine sıkı sıkıya bağlanmakla, bu hedefe varabileceğine inanıyoruz.

Bu maksatla, iktisadî devlet teşekkülleri idare ve murakabesinin, daha ileri ve bu müesseselerin özelliklerine, daha uygun bir şekilde tanzimini ve kanunda değişiklikler yapılmasını zarurî görmekteyiz.

Tekel işleri

MADDE 51 — Varidat temini gayesiyle tesis edilerek bizzat devlet tarafından işletilmek suretiyle memlekette iş hacmini daraltan, hayatı pahalılaştıran tekel fabrikalarının elverişli şartlarla hususî teşebbüs ve sermayeye devrine taraftarız.

MADDE 52 — Devletçilik politikasının devlete yüklediği türlü ekonomik

Cumhuriyet Rejiminde Siyasî Partiler

vazifelerin lâıykile başariılabilmesini, iktisadî idare cihazının iktisadî ve ticarî zihniyet ve esaslara göre işlemlerine bağılı görmekteyiz.

Ticaret işleri

MADDE 53 — Piyasalarda emniyet ve istikrarın sağlanması şarttır. Kat'î zaruret olmadıkça piyasalara karışılmamalıdır. Bu alanda devlete düşen en önemli vazife, rekabetin ortadan kalkmasını veya daralmasını önlemeğe çalışmak olmalıdır.

MADDE 54 — Türlü sebeplerden ileri gelen hayat pahalılığı, yalnız dar ve sabit gelirliilere zarar veren bir dert olmakla kalmamış, bütün istihsal maliyetlerini arttırmış, ve milletlerarası piyasaya uymak zorunda kalan dış ticaretimizi güçleştirmiştir. Devletin ilgili cihazları, çalışmalarını bu mesele üzerinde toplayarak, iktisadî ve malî hayatın türlü safhalarında gereken tedbirleri almak suretile, yaşama standardını tabiileştirmeye çalışmalıdır.

MADDE 55 — Paramızın kıymetini, serbest piyasa döviz kıymetleriyle, memleketimizin iktisadî ve malî durumuna en uygun şekilde, ayarlamak, ve bu esas üzerinde tam bir istikrar sağlamak zarureti karşısındaız. Bu yolda gereken tedbirler bir an evvel alınmalıdır.

Tarım işleri

MADDE 56 — Ziraat, millî gelirin en geniş kaynağını teşkil ettiğine ve nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatle geçindiğine göre, ziraî kalkınmanın memleket kalkınmasının temeli olacağına şüphe yoktur. Bu sebeple, devlet gayretlerinin, «topraktan bol, iyi ve ucuz mahsûl almak» hedefinde toplanmasını zarurî görmekteyiz.

MADDE 57 — Memleketimizde ziraat, diğer istihsal şubelerine nisbetle, emek ve masrafa en az karşılık getiren iştir. Ziraatta maliyet ve satış fiyatları arasındaki fark, asgarî derecededir. Çiftçinin sattığı, satın aldığı maddelere nisbetle, ucuzdur. Maliyetlerin yükseliği, mahsûllerin dış piyasaya arzını da zorlaştırmakta ve istihsalı baskı altında bulundurmaktadır. Bu sebeple, bir taraftan ziraî maliyetlerin yükselmesinde tesiri olan âmillerle mücadele etmek, diğer taraftan, ziraî mahsûllerimizin iç ve dış pazar şartlarını iyileştirme çarelerini aramak yolları, çiftçiyi bugünkünden daha çok kazanır ve daha fazla istihsal yapar bir hale getirmek, en esaslı gayelerimizdendir.

MADDE 58 — Ziraatımız, âleti, çift hayvanı, makine vesair vasıta bakımlarından yoksul olduğu gibi, iyi tohum, ilâç vesair ihtiyaçları da karşılanmış olmaktan uzaktır. Çiftçimizin donatım işi, ziraî kalkınmamızın başlıca konusudur. Bundan başka, çiftçimiz, işine yarayacak teknik bilgi ile techiz etmeğe ve istihsal metodlarımızı ıslaha, daha verimli hale getirmeye mecburuz. Bütün bu ihtiyaçları memleket ölçüsünde karşılayacak tedbirlerin sür'atle alınmasına çalışacağız.

MADDE 59 — Ziraî kredi, istihsal hacmile mütenasip ve istihsalı sür'atle arttırmada esaslı âmil olabilecek miktar ve mahiyette olmalıdır. Bu bakımdan Ziraat Bankasının faaliyeti ve sermayesinin arttırılması meselesi üzerinde önemle durulmak lâzımdır. Ayrıca, kooperatifleşme yolu ile de kredi darlığına çareler bulunabileceği kanaatindeyiz. Bunun için, kooperatif hareketini

Türkiyede Siyasal Partiler

hızlandırmaya ve genişletmeye, ve bundan başka da, yer yer çiftçiye kredi yapacak mahallî bankalar kurulmasına çalışacağız.

MADDE 60 — Çiftçimizin, kredi kooperatifleriyle olduğu gibi, istihşâl ve satış kooperatifleri kurmak ve bunları çoğaltmak yolu ile de, takviyesini lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 61 — Ziraî kalkınmamızda büyük ehemmiyeti aşikâr olan kuraklıkla mücadelenin ve su işlerinin hızlandırılmasını ve genişletilmesini çok lüzumlu görüyoruz.

MADDE 62 — Hayvancılık, millî gelirden geniş yer tuttuğu gibi, çiftçimizin yardımcısı, büyük bir yurddaş kütlesinin başlıca geçim vasıtası, ve en esaslı besin maddelerimizin kaynağı olmak itibarıyla de, çok önemlidir. Memleketimiz, hayvancılık bakımından, geniş imkânlar göstermektedir.

Hayvan mevcudunu arttırmak ve cinslerini islâh etmek yolundaki gayretlerin arttırılmasında maddî fedakârlıklardan kaçınılmaması zarurîdir.

MADDE 63 — Ziraî san'atlara kredi vermek ve gelişmelerine yardım etmek yönünde Ziraat Bankası'nın esaslı gayeler sarfetmesine ve özel teşebbüs ve sermayeyi de bu sahaya çevirmek için her türlü teşvik ve yardımda bulunulmasına ihtiyaç görmekteyiz.

MADDE 64 — Devlet, elindeki mahdut imkânları ziraat işletmeciliğine hasretmektense, bundan sonra, bu imkânları çiftçi kütlesinin iyi, bol ve ucuz istihşal yapmasına yardım yolunda kullanmalıdır. Bu maksatla her bölgede yeni yeni örnek çiftçiler, fidanlıklar, hayvan islah merkezleri, tohum üretme ve araştırma istasyonları kurmak yolunda çalışılmalıdır.

MADDE 65 — Devlet, ucuz ve her bölgenin tabiat şartlarına uygun âletleri ve yedek parçaları çiftçinin ayağına götürmeli, ve bu maksatla memleketi çok geniş sarf yeri olan basit ziraat âletleri sanayiinin sür'atle kurulmasını sağlamalıdır.

MADDE 66 — Ziraî kalkınmamızda devletin ağır ve geniş vazifeleri bulunduğu inanıyoruz. Bu vazifelerin yapılması için, meseleyi bütün genişliği ile toptan ele almak, ve işleri, sarfedilecek emek ve paraya nisbetle verimi en çok ve tesiri millî ekonomi bakımından en geniş olanlardan başlamak üzere, ter-
tiplenmek ve plânlaştırmak lâzımdır.

MADDE 67 — Bilgi ile çalışan emek, sermaye ve teşebbüsün ziraat sahasına dökülmesini, ziraî istihşal ve millî gelirin arttırılmasında önemli bir konu olarak görmekteyiz. Bu maksadın temini için gerekli tedbirlerin alınmasına çalışacağız.

Orman işleri

MADDE 68 — Millî servetimizin büyük ve önemli bir parçasını teşkil eden ormanlarımızın muhafaza ve geliştirilmesi, devletin daima büyük titizlikle üzerinde duracağı bir konudur.

MADDE 69 — Köylünün kereste, odun ve kömür ihtiyacını, zamanında ve yeter miktarlarda ve ucuz olarak vermek ve bu işlerde köylünün emek ve vasıtalarından da faydalanmak, köylüyü ferahlatacak ve devlet orman işletmelerinin işlerini ve masraflarını hafifletecek tedbirlerdendir.

MADDE 70 — Devlet orman işletmelerinin tevziî masraflarıyla istihşâl masrafları fasıllarında mühim nisbetlerde tasarruflar yapılabileceğine inanıyoruz.

Cumhuriyet Rejiminde Siyasî Partiler

MADDE 71 — Orman mahsulleri fiyatlarındaki yüksekliğin, umumî hayat ekonomik gelişmemiz üzerindeki tesirleri gözönünde tutularak, bu fiyatlar-
indirmeler yapılmasını zarurî ve mümkün görüyoruz.

MADDE 72 — Ehemmiyetli tesirlerin kurulmasını ve toplu istihsâl ya-
nasını gerektiren büyük orman işletmelerinin devlet elinde bulunmasını fay-
ı ve zarurî görmekteyiz.

Kurulacak önemli tesisleri karşılayacak büyüklükte olmıyan küçük orman-
devletin sıkı murakabesi altında, özel teşebbüs elile de işletilebilmelidir.

Maliye işleri

MADDE 73 — Samimilik ve açıklıkta ve çok sıkı bir tasarruf zihniyetile
azim edilmiş denk bütçe, malî siyasetimizin esasıdır.

İç emniyeti korumak için sağlam bir idare cihazının işlemesine, dış emni-
eti korumak için de millî savunma ihtiyaçlarını karşılamaya yeter bütün mas-
ları sağlamak bütçenin başlıca hedefidir.

Bütçenin âdi masrafları için açık veya kapalı istikraz yoluna gidilme-
li, ve yeni emisyonlardan kaçınılmalıdır.

MADDE 74 — İstihsalin ve millî gelirin sür'atle artmasını sağlayacak iş-
e münhasır kalmak üzere, dahili istikrazları, ve iktisadî istiklâlimize uzaktan
ından dokunmıyacak normal şartlarla, uzun vadeli dış istikrazlar yapılması-
çok faydalı ve lüzumlu görmekteyiz.

Bütün devlet iktisadî teşebbüsleri için, asıl sermayenin yanında obligas-
ı çıkarmak usûlünden de faydalanılmasını, devlet bütçesinin yükünü hafif-
mek bakımından, lüzumlu sayarız.

MADDE 75 — Vergilerin, içtimai adalet kaidelerine uygun ve yuddaşla-
ödeme kabiliyetlerine mütenasip olmasını, ve vergi sistemimizde, vasıtalı
vergilerden ziyade vasıtasız vergilere daha geniş yer verilmesini, gerekli bulu-
ruz. Şahsî takdire dayanan vergi usûllerinden, vergi mahiyeti alan îâne, bağış
larından kaçınılmasını, vergi borcundan dolayı hapis cezasının kaldırılma-
ı istiyoruz.

MADDE 76 — Vergi sistemimizin ıslâhı, cibayet usûllerinin sadeleştirilmesi
daha emniyetli ve az masraflı hâle getirilmesi suretile, yeni vergiler ko-
madan dahi, devlet gelirinin arttırılabileceği kanaatindeyiz.

MADDE 77 — Memmlekette iş hacmini daraltan, istihsâl mâliyetlerine doğ-
dan doğruya tesir yaparak dış piyasalarla mübâdeleyi güçleştiren ve yahut
yat pahalılığının âmillerinden olan vergi ve resimlerde degıştirmeler ve in-
meler yapılmasına, ve hayvan vergisinin birden veya tedricî surette kaldı-
masına taraftarız.

MADDE 78 — Partimiz, mâliye işlerinin, hazine menfaatini halkın menfa-
inden ayrı ve üstün görmiyen, iktisadî ve içtimai prensiplerimize uygun
lunan, bir anlayışla yürütülmesi lüzumuna kanidir. Bu esasın gerçekleştir-
mesi yönünden, kazaî ve idari müeyyideler konulmasına çalışacağız.

Bayındırlık - ulaştırma işleri

MADDE 79 — Millî ekonominin gelişmesini geciktiren sebeplerden birisi de
laştırma ekonomimizin yetersizliği ve pahalılığıdır. Ulaştırma işlerimizi, bu
rüşün gerekli kıldığı önemli olmak fikrindeyiz.

Türkiyede Siyasî Partiler

MADDE 80 — Modern yol yapımı tekniği, büyük vâsitalara ve makinelere ihtiyaç göstermektedir. Köy, bucak yolları dışındaki yapımın merkezden idâresini, esaslı bir plân içinde büyük yol şebekeleri kurulmasını zarurî görüyoruz. Bu bakımdan, kanunlarımızda değişiklikler yapılmalıdır.

Özel kânuna göre köy ve bucak yollarının sür'atle yapılması da göz önünde tutulmalıdır.

MADDE 81 — Demiryollarımızın inşâsına devam olunmalıdır. Demiryollarımızı besliyecek kara yolları ile, limanlar, depolar ve antrepoların birbirlerini tamamlayıcı surette yapılmalarını, ulaştırma sistemimizin içinde görüyoruz.

MADDE 82 — Ulaştırma ucuzluğu sağlamak için, her türlü taşıt vâsitalarının ve yedek parçalarının memlekete getirilmesinde kolaylık gösterilmesini, akar yakıt fiyatlarının ucuzlatılmasına çalışılmasını zarurî bulmaktayız.

MADDE 83 — Umûmiyetle ulaştırma, depo ve antrepo ücret ve tarifelerinin milli ekonomiye uygun olarak tesbiti, «Verant» usûlünün tatbiki, gözettiğimiz hedeflerdendir.

MADDE 84 — İstikbal, hava nakliyatındadır. Bu konu üzerinde önemle duracağız.

MADDE 85 — Devlet denizyollarının yük ve yolcu nakli inhisarı kaldırılarak, kabotaj hakkı seyyan bir surette Türk bayrağına ait olacaktır.

Türk Ticaret mallarını milli vasıtalarımızla dış pazarlara götürmek gayemiz olmalıdır. Dış sularda nakliyat yapan armatörlerin ecnebî şirketlere rekabet etmesini temin edecek himaye tedbirleri alınmalıdır.

Devlet deniz işletmeciliği ile ilgili bütün vasıta, tesis ve teşekkülleri bir idare altında toplamayı gerekli bulmaktayız.

Memleketimizin üç tarafı denizle çevrilidir. Coğrafi durumumuz endüstrisi, ticareti ve sporu ile bize en ileri denizci millet olarak yetismek fırsat ve kabiliyetini vermektedir. Denizciliği Türkün büyük millî ülküsü olarak kabul ediyoruz.

MADDE 86 — Çifçimiz, bir taraftan sel ve taşkınların tahripleri diğer taraftan kuraklığın acı neticeleri ile dâima karşı karşıyadır. Yurdda su meselesi, sağlık bakımından da çok büyük bir önem göstermektedir. Bu sebeplerle, su işlerimize, daima artan bir hızla, devam olunmasına çalışmak hedeflerimizdir. Bu konuda başlanmış işler bitirilmeden yenilerine başlamamak, hâlin icabıdır.

Küçük su işleri üzerinde de ayrıca önemle durulmalı, bu işlerde halkın ve ilgililerin de iştirâkini sağlayacak tedbirler ve müeyyideler aramalıdır.

Umumî sağlık işleri

MADDE 87 — Nüfusumuzun ve istihşâl kudretimizin çoğalması davâsında büyük bir âmil olan umumî sağlık işlerimiz, artan bir hızla ve plânla yürütölmek ihtiyacındadır.

Bunun için, bütçeden, yeter tahsisat ayrılmasını, sıtma başta olmak üzere millî bünyeyi kemiren bütün hastalıklarla esaslı surette mücadele imkân ve vasıtalarının sağlanmasını, ve bu maksatla, ilgili bakanlıklar ile de işbirliği yapılmasını, partimiz, memleketin en büyük ihtiyaçlarından sayar.

Cumhuriyet Rejiminde Siyasî Partiler

Sosyal meseleler

MADDE 88 —

a) İctimai adalet ve insani tesanüt prensiplerinin tabii neticeleri olan ictimai sigortalar ve işçinin ve ailesinin maddî ve mânevî refahını temin edecek bütün iktisadî ve teknik tedbirlerin alınmasına taraftarız.

Memurlar hakkında da bu mahiyette tedbirler düşünülmesini lüzumlu addediyoruz.

b) Yurtdaşların kemiyet ve keyfiyet bakımından gelişmesine ait tedbirleri içine alacak geniş bir nüfus siyasetinin tesbit ve takibini lüzumlu görüyoruz.

c) Geliri az olan yurtdaşların gıda, giyim ve iskân şartlarını ıslâh etmek için esaslı tedbirler almağa çalışacağız.

ç) Partimiz memleket iş gücünün değerlendirilmesi ve kemiyet ve keyfiyet bakımından yükselmesi çarelerinin düşünülmesi zarureti kaniidir.

d) Cemiyetin yardımına muhtaç hale gelmiş vatandaşlarla öksüz ve bakımsız çocuklar hakkında himaye edici tedbirler alınması lüzumuna kaniiz.

e) İşçiler için ücretli tatiller ve mezuniyetler sağlanması imkânını arayacağız.

2 — Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresinde kabul edilen Ana Dâvalar Komisyonu Raporu [*]

Yüksek heyetimiz dört maddeyi ihtiva eden tahririn incelenmesini ana meseleler diye adlandırarak ve diğer dilekler ve meselelerden ayırmak suretile hususî bir heyete atfederek ayrıca seçtiği komisyonumuza havale etmişti.

Bu tahririn ana meseler diye ayrılmasının ve adlandırılmasını çok yerinde olduğunu bildirmekle söze başlayalım.

Dört maddelik bir takrire dikkat edilecek olursa bütün olarak mütalâayı icabettirecek ve birbirine bağlı ve birbiri içinde bulunan meseleleri ihtiva ettiği kolayca görülebilir. Filhakika tahririn ihtiva ettiği maddeler anayasa-ya aykırı kanunlar, idare cihazı karşısında partimizin durumu, seçim kanununun değiştirilmesi ve Demokrat parti meclis grubunun durumu gibi meseleler olduğuna göre bunların birinin halli diğerinin halline bağlı ve müessir olduğu açıktır.

Bu tahririn verilmesini icap ettiren sebepler olarak kısaca, partimizin kurulundan beri karşılaştığı gayri tabii şartlar gösterilebilir. Bunlar üzerinde partimiz genel başkanının açış nutkunda da ehemmiyetle durulmuştur.

Kanunlar arasında anayasanın ruhuna ve metnine aykırı olan kanun hükümlerinin mevcut olduğuna ve bunların vatandaş hak ve hürriyetlerini baskı altında bulundurmakla ve millî iradenin serbestçe tecellisine engel teşkil etmekte olduklarına şüphe yoktur.

İdare cihazının tek partili devrede olduğu gibi kayıtsız şartsız iktidar partisi emrinde çalışmakta devam ettiği ve partimizin kurulmasını önlemeğe geciktirmeğe ve partimiz mensuplarıyla partimize taraftar olan vatandaşlar üzerinde her türlü tazyiklere tevessül ettiği, kuruluşundanberi partimizin muhtelif faaliyetlerinde vazifeler almış olan sizlerce de gayet iyi bilinmektedir.

Devlet faaliyet ve idaresine milletçe el konamamasına ve topluluk haya-

[*] O. METE : Zikredilen Eseri, s. 50 - 54.

Metin İçinde Geçen Kısaltmalar

Bkz.	: bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
s.	: sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TSDP	: Türk Sosyal Demokrat Partisi
vb.	: ve benzeri

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

- Ağaoğlu : S. Ağaoğlu, Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri. Bir soru. İstanbul 1972.
- Ahmad, Kronoloji : F. Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Ankara 1974.
- Akın : İ. Akın, Türk Devrimi Tarihi, İstanbul 1986.
- Aral, F. "Hayrettin Erkmén'le DP Üzerine", TvTD 53 (1988), s.286-291.
- Armaoğlu : F. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara 1986.
- Aydemir, Ş.S. İkinci Adam, 2, İstanbul 1967.
- Bayar : C. Bayar, Başvekilim Menderes, İstanbul (tarih yok).
- Berkes, Çağdaşlaşma : N. Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul 1978.
- Berktaş, H. "Soldaki Tartışmalardan : DP Tarihi-ne Bakışlar", TvTD 54 (1988),s.294-297.
- CDTA : Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.

- Cumhuriyet : Cumhuriyet Gazetesi (1946 yılı)
- Çavdar, CDTA 4 : T. Çavdar, "Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi", CDTA 4, s.1074-1084.
- Çavdar, CDTA 8 : T. Çavdar, "Serbest Fırka", CDTA 8, s.2052-2059.
- Erdilek : N. Erdilek, "Hükümetler ve Programları", CDTA 4, s.968-1046.
- Eren : C. Eren, "Tanzimat" maddesi, İA 11, s.709-765.
- Eroğul : C. Eroğul, Demokrat Parti. Tarihi ve İdeolojisi, Ankara 1989.
- Gevgilili, Yükseliş : A. Gevgilili, Yükseliş ve Düşüş: 1945-1973, İstanbul 1981.
- Gevgilili : A. Gevgilili, "Türkiye Basını", CDTA 1, s.202-228.
- Goloğlu, Demokrasiye Geçiş : M. Goloğlu, Demokrasiye Geçiş 1946-1950, İstanbul 1982.
- Goloğlu, Milli Şef : M. Goloğlu, Milli Şef Dönemi(1939-1945), Ankara 1974.
- Güzel : Ş. Güzel, "Cumhuriyet Türkiye'sinde İşçi Hareketleri", CDTA 7, s. 1848-1876.

- Hanioğlu : M.Ş.Hanioğlu, Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, 1, İstanbul 1989.
- Işıklı, Sendikacılık : A. Işıklı, Sendikacılık ve Siyaset, İstanbul 1990.
- Işıklı : A. Işıklı, "Cumhuriyet Döneminde Türk Sendikacılığı", CDTA 7, s. 1826-1838.
- İA : İslâm Ansiklopedisi
- Karal, Osmanlı Tarihi : E.Z. Karal, Osmanlı Tarihi, V, Ankara 1983.
- Karpat : K. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1967.
- Koçak, "Siyasal Tarih" : C. Koçak, "Siyasal Tarih(1950-1960)", Türkiye Tarihi 4. Çağdaş Türkiye 1908-1980, İstanbul 1990, s.85-173.
- Koçak : C. Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi, Ankara 1986.
- Kotil, "Siyasal Partiler" : A. Kotil, "Dünyada ve Türkiye'de Siyasal Partiler", CDTA 7-8, s. 2000-2009.

- Lewis : B. Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu (çev. M. Kıratlı), Ankara 1970.
- Milâr : S. Milâr, "'Yeter Söz Milletindir Afişi! Nasıl Doğdu ?", TvTD 54(1988), s. 343-344.
- Nutuk : M.K. Atatürk, Nutuk I (Haz. Uğaldemir ve diğ.) Ankara 1987.
- Sencer : M. Sencer, Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, İstanbul 1971.
- Sertel, Z., Hatırladıklarım, İstanbul 1977.
- Sezgin-Şaylan : O. Sezgin, G. Şaylan, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", CDTA 8, s. 2043-2051.
- Sülker : K. Sülker, "Cumhuriyet Dönemi İşçi Hareketleri", CDTA 7, s. 1843-1847.
- Şaylan : G. Şaylan, "TBMM'nin Kuruluşu ve Gelişimi", CDTA 10, s. 2662-2730.
- Tanilli : S. Tanilli, Uygarlık Tarihi, İstanbul 1981.
- Tanilli, S. Devlet ve Demokrasi, İstanbul 1982.
- Tekeli-İlkin, İktisadi Kalkınma Planı : İ. Tekeli, S. İlkin, Savaş Sonrası Ortamda 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, ODTÜ, Ankara 1974.

- Tekeli : Ş. Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", CDTA 7, s.1798-1824.
- Teziç : E. Teziç, 100 Soruda Siyasi Partiler(Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler), İstanbul 1976.
- Timur, Türk Devrimi : T. Timur, Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946), Ankara 1971.
- Toker : M. Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1946-1950), İstanbul 1990.
- Tunaya, TSP : T.Z. Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul 1952.
- Tunaya : T.Z. Tunaya, "Batılılaşmada Temel Araştırmalar ve Yaklaşımlar", CDTA 1, s.238-239.
- Tunçay : M. Tunçay, T.C.'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), İstanbul 1989.
- Turan, G.G., Uluslararası Para Sistemi. Düny ve Bugünü, Ankara 1980.
- TvTD : Tarih ve Toplum Dergisi
- Uçarol, Siyasi Tarih : R. Uçarol, Siyasi Tarih, İstanbul 1985.

Uçarol, "Atatürk'ün Kurtuluş

İçin..."

: R. Uçarol, "Atatürk'ün Kurtuluş
İçin Verdiği İlk Kararın Türk
İnkılâbındaki Yeri ve Önemi",
Hava Kuvvetleri Dergisi 301
(Kasım 1988), s.17-28.

Yavuz

: Ü. Yavuz, Atatürk. İmparatorluk-
tan Milli Devlete, Ankara 1990.

Yerasimos, Az Gelişmişlik

: S. Yerasimos, Az Gelişmişlik
Sürecinde Türkiye, İstanbul 1976.